

GÜNEY-
DOĞU
AVRUPA
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOUTH-
EASTERN EUROPEAN STUDIES

HAKEMLİ DERGİ | SAYI/ISSUE 29 | YIL/YEAR 2016-1

GALLIPOLI CAMPAIGN/ÇANAKKALE SAVAŞLARI

İSTANBUL - 2019

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
İSTANBUL UNIVERSITY FACULTY OF LETTERS

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi = The Journal of South-Eastern European Studies.-- İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1972-

c. : resim, harita, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı.

ISSN 0378-3863

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

<http://dergipark.gov.tr/iugaad>

1. TARİH – AVRUPA – SÜRELİ YAYINLAR. 2. DIŞ SİYASET – AVRUPA. 3. BALKANLAR.

Telif Hakları Kanunu çerçevesinde makale sahipleri ve Yayın Kurulu'nun izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz. Yazıların bilim, dil ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

The contents of the journal are copyrighted and may not be copied or reproduced without the permission of the publisher. The authors bear responsibility for the statements or opinions of their published articles.

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü
Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı
tarafından bastırılmıştır.

İLETİŞİM | CORRESPONDENCE

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

POSTA ADRESİ | POSTAL ADDRESS

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
Ordu Cad. No: 196, 34459 Laleli/İstanbul

E-POSTA | E-MAIL

gaad@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
34459 Beyazıt, İstanbul

BASKI-CİLT

İlbey Matbaa
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

**GÜNEY-
DOĞU
AVRUPA**
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SOUTH-
EASTERN EUROPEAN STUDIES

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR (Sorumlu)
Prof. Dr. Mahir AYDIN
Prof. Dr. Arzu TOZDUMAN TERZİ
Prof. Dr. Ebru ALTAN
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU
Doç. Dr. Metin ÜNVER
Dr. Öğr. Üyesi Neriman E. HACISALİHOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK

YAYINA HAZIRLAYANLAR
EXECUTIVE EDITORS

Doç. Dr. Metin ÜNVER
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK

SAYI EDITÖRÜ | ISSUE EDITOR
Doç. Dr. Metin ÜNVER

HAKEM KURULU | 29. SAYI
BOARD OF REVIEWING EDITORS | ISSUE 29

Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ
(İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahir AYDIN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat GÜVENÇ
(Kadir Has Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Tülay ALİM BARAN
(Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Gültekin YILDIZ
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Özkan KESKİN
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Ercan UYANIK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasip SAYGILI
(Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi)
Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Durmuş AKALIN
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Yahya YEŞİLYURT
(Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet BEŞİKÇİ
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TANRIVERDİ
(İstanbul Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER | TABLE OF CONTENTS

Preamble to Gallipoli: British Amphibious Planning in The Eastern Mediterranean, 1906-1915 <i>Çanakkale'ye Giriş: Doğu Akdeniz'de İngiliz Amfibi Planlaması, 1906-1915</i> YIGAL SHEFFY.....	1-10
Russia's Bosphorus Expedition-Plans and Possible Actions of The First Half of 1915 <i>Rusya'nın Boğaz Harekatı- Planlar ve 1915'in İlk Yarısının Muhtemel Faaliyetleri</i> OLEG RUDOL'FOVICH AIRAPETOV.....	11-18
Gallipoli Campaign of 1915 and Serbia-Correlations, Significance and Implications <i>1915 Çanakkale Seferi ve Sırbistan - İlişkiler, Önemi ve Sonuçları</i> DMITAR TASIĆ	19-30
Çanakkale Kara Savaşlarına Osmanlı-Alman Donanmasından Bir Katkı: Alman Deniz Yüzbaşı R. Firlle'nin Terekesinden Goliath Zırhlısının Batırılışı <i>The Contribution of the Ottoman-German Navy in the Gallipoli Land Battles: The Sinking of the Goliath Battleship in the Light of the Documents from the Estate of German Navy Lieutenant R. Firlle</i> YUSUF ZİYA ALTINTAŞ.....	31-46
Çanakkale Savaşlarında Kara Muharebeleri <i>Land Battles in the Gallipoli Wars</i> MAHİR AYDIN	47-63
Çanakkale Savaşında Askerin Yemeği Hakkında Bazı Tespitler ve Yeni Belgeler <i>Some Evaluations And New Documents About the Ration In The Battle of Gallipoli</i> M. MUTLU KARAKAYA	65-83

PREAMBLE TO GALLIPOLI: BRITISH AMPHIBIOUS PLANNING IN THE EASTERN MEDITERRANEAN, 1906-1915

Yigal Sheffy*

Abstract

The Gallipoli-Dardanelles Campaign has been commonly presented as deriving from the stalemate on the Western Front, Russian difficulties and pressure, and political ambitions of British First Lord of the Admiralty Winston Churchill. The article, based primarily on British archival documentation, argues that the factor of the earlier British amphibious perception vis-à-vis operations in the Eastern Mediterranean should be added to these causes, epitomized in early twentieth-century planning of amphibious operations along the Syria-Palestine coast, especially in the Haifa and Alexandretta regions.

Keywords: joint operations; amphibious operations; Taba Affair; Syria; Palestine; Alexandretta; Haifa; British army; Royal Navy; Ottoman Empire; military planning.

One hundred and eight years before March 1915, during the Napoleonic Wars, a Royal Navy squadron under the command of Admiral Sir John Thomas Duckworth was ordered for the first time to force the Dardanelles and impose British demands on the Sultan to sever the Ottoman alliance with Napoleonic France. Duckworth's fruitless passage under fire through the Straits and his withdrawal after reaching the Sea of Marmara in February 1807 was not to be tried again by British men-of-war for a century.¹ During the nineteenth century, London generally perceived the Sublime Porte not only a friendly power, but also as a buffer between its eastern territories on the one hand and the imperial rivals – Russia and France – on the other. In the context of the Great Game, the Cold War of the nineteenth century, the Ottoman Empire was considered a safety belt that secured the vital routes between England and its colonies and dominions in the east, first and foremost India, from interference by other Powers. Thus, British War Office and Admiralty thoughts regarding the feasibility of naval or amphibious operations in the Dardanelles, which surfaced from time to time, were aimed at Russia and coordinated with the Ottoman authorities. Such was the case, for example, during the Russo-Turkish War of 1877-78, or when London became concerned about likely French-Russian aggression against Egypt in 1896.² Actual joint operations in other zones of the Eastern Mediterranean at that time were also either coordinated with Istanbul (such as in the 1840-41 Turco-British-Austrian coalition's intervention against the Egyptian army of Muhammad Ali and Ibrahim Ali in Lebanon and

* Prof. Dr.;Tel Aviv University, Israel (sheffy@post.tau.ac.il).

¹ W.D. Bird, "The Dardanelles, 1807 and 1915: a Strategic Parallel", *RUSI Journal*, 65, 457, 1920, pp. 119-126; John Grehanm, *British battles of the Napoleonic Wars*, London: Sword and Pen, 2013, pp. 19-25. On Italian botched attempt to penetrate the Dardanelles to sink Ottoman warships in Nagara Point (Nara Burnu) in 1912, during the Italo-Ottoman War: Charles Stephenson, *A Box of Sand: the Italo-Ottoman War, 1911-1912*, Ticehurst: Tattered Flag, 2014, pp.185-188.

² Peter Chasseaud and Peter Doyle, *Grasping Gallipoli: Terrain, Maps and failure at the Dardanelles, 1915*, Staplehurst: Spellmount, 2005, p. 22.

northern Palestine),³ or were not directed against it (such as the action against Napoleon's invading army in Egypt and Palestine in 1798-99 and the occupation of Egypt in 1882).⁴

The Taba Incident and Its Aftermath

The strategic climate in the Near East was transformed in 1906, when disagreement over the delineation of the border between the Egyptian Sinai Peninsula and Ottoman southern Palestine, known as the Taba Affair, deteriorated into the possibility of armed confrontation between the two empires and of an Ottoman military expedition against Egypt and the Suez Canal, held by Britain since 1882.⁵ For the first time in a century, the British viewed the Ottoman Empire as an adversary, and the territory of Syria-Palestine as a potential battlefield between the two armies. The crisis soon passed, solved by diplomatic means, but not British concern about a future conflict, and not their view, that

Great Britain in dealing with a Power like Turkey could not afford to stand merely upon the defensive. If we assumed such an attitude, our prestige in the east would be gone...We should be obliged to find a theatre of operations admitting of the exertion of military force, by which the Sultan could be brought to his senses.⁶

It seems therefore, that while *defence* was considered a purely military requirement, *offense* was perceived a political-imperial imperative.

Both the War Office and the Admiralty presented options for the temporary occupation of Ottoman territory: islands in the Aegean, sites along the coast of Asia Minor and Turkey-in-Europe, along the eastern Mediterranean coast (among them Alexandretta, Beirut, and Haifa), and even far-off objectives in Cyrenaica (Libya), the Persian Gulf, and the Red Sea. All targets involved amphibious operations, suitable for a naval power such as Britain.⁷

In fact, Alexandretta had already been suggested as a target during the Russo-Ottoman War of 1877, when the British considered the capture of strategic sites to thwart a possible Russian advance southwards. But the idea, according

³ W. B. Rowbotham, "Naval Operations on the Coast of Syria, 1840", *RUSI Journal*, 97, 588, 1952, pp. 566-578; Andrew Lambert, "Within Cannon Shot of Deep Water: the Syrian Campaign of 1840", *Seapower Ashore: 200 Years of Royal Navy Operations on Land*, ed. P. Hore, London: Chatham Publishing, 2000, pp. 79-95.

⁴ On British operations against French army and navy in the Eastern Mediterranean: Paul Strathern, *Napoleon in Egypt*, London: Jonathan Cape, 2007, p. 15 ff.; On British operations in Egypt: Donald Featherstone, *Tel El-Kebir 1882: Wolseley's Conquest of Egypt*, London, Osprey, 1993.

⁵ J.C. Hurewitz, "Egypt's Eastern Boundary: The Diplomatic Background of the 1906 Demarcation", *Egypt and Palestine: A Millennium of Association*, eds. A. Cohen and G. Baer, Jerusalem & New York: Yad Ben Zvi Institute & St. Martin's Press, 1984, pp. 269-283; John Burman, "British Strategic Interests versus Ottoman Sovereign Rights: New Perspectives on the Aqaba Crisis, 1906", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 37, 2, 2009, pp. 275-292.

⁶ War Office, General Staff, 'Coercion of Turkey by Military Means, Introduction', April-May 1906, The National Archives, Kew [hereafter: TNA], WO 106/41 C3/14c.

⁷ War Office, General Staff, MO2, 'Coercion of the Sultan of Turkey', 27.4.1906, TNA, WO 106/41 C3/10.

to one historian, had been rejected due to the large number of troops that would be needed and the swampy ground there.⁸ It was now rejected once again in 1906. That left only two objectives considered worthy of further examination: Gallipoli and Haifa Bay.

Gallipoli was naturally a more tempting objective, but both the War Office and the Admiralty pointed to the great difficulties involved in implementing an amphibious operation against the straits.⁹ Accordingly, the Committee of Imperial Defence turned to examine the second option – landing on the Syria-Palestine coast.

As mentioned above, the Taba Affair was not the first time that this coast was targeted for a British joint operation. However, the new dimension in Taba was that while the previous actions had been coordinated with the Sultan, this time they were aimed against him.

A landing on the Syria-Palestine coast was considered most suitable to stop the Ottoman advance towards Egypt: the main north–south roads passed along it; it was a short distance from the then new Hijaz Railway (the Damascus–Mecca Ottoman strategic route in the East), and – in contrast with the Dardanelles – it was not fortified. The basic idea, therefore, was to land four or five infantry and one cavalry divisions, i.e., the greater part of the British field army at the time, in Haifa Bay and secure a solid base there. They would then advance eastwards, crossing the relatively flat country of Palestine there to the Jordan Valley and to the railway junction of Dara'a (today on the border of Syria and Jordan), where a railway branch from Haifa was linked with the main line of the Hijaz Railway, cutting Syria from Palestine. The expeditionary force was to remain in place until a political settlement would be reached.¹⁰

The War Office's planners believed that the landing of the expedition would not only check the Ottoman advance southwards towards the Egyptian border, but also motivate the Druze community in the region, whom they considered to be anti-Turkish and a meaningful fighting force, to join ranks. Moreover, they naively hoped that the operation would also encourage the outbreak of a rebellion in the Hijaz, Lebanon, and perhaps even in other parts of Greater Syria, as the tribesmen and the inhabitants would be

... [A]ssured by us that the object of our expedition was the final overthrow of Turkish misrule and the introduction of good Government into Syria and Palestine, [and] would be no doubt up in arms upon our side.¹¹

⁸ Andrekos Varnava, "Imperialism first, the war second: the British, an Armenian legion, and deliberations on where to attack the ottoman empire, November 1914–April 1915", *Historical Research* 87, 237, 2014 p. 547.

⁹ War Office, General Staff, M01, 'The Question of military action in or near the Sinai Peninsula', 5.5.1906, TNA, WO 106/42 C3/13b; War Office, The Possibility of A Joint Naval and Military Attack upon the Dardanelles, Memorandum by the General Staff, 20.12.1906, TNA, CAB 4/2.

¹⁰ War Office, General Staff, M01, 'Scheme for an attack on Haifa and Acre, and subsequent operations', 14.5.1906, TNA WO 106/1468.

¹¹ War Office, General Staff, 'War with Turkey, Operations in Syria: Operations in Syria should Turkey attack Egypt', 10.7.1907, TNA, WO 106/42/C3/2b.

As mentioned earlier, the potential threat of an Ottoman offensive against Egypt and the necessity of preventing it by military means remained fixed in the British perception. Soon, it was realized that the planners lacked up-to-date military and topographical intelligence for the operation and they turned for help to the almost retired former military attaché at Istanbul, Lieutenant-Colonel Francis Richard Maunsell.

Maunsell was considered by the military authorities as one “who probably knows more of this [Ottoman] country than any other Englishman.”¹² Fascinated by the Near East already in the late 1880s as a young officer in India, he began his travels and surveys in the eastern provinces of the Ottoman Empire. Serving as a military vice-consul in Van and Bitlis at the beginning of the twentieth century, he embarked on topographical tasks to cartographically and verbally map the area there, gaining fame for his cartographic and surveying skills.¹³ During his tenure as military attaché he had extended his zones of interest, undertaking several journeys of intensive military-oriented reconnaissance in the region of the capital, including the Dardanelles and Gallipoli, and also in Syria and northern Palestine.¹⁴

Arriving in Palestine early in 1907, Maunsell carried out a six-week detailed reconnaissance along the planned avenues of invasion and advance. His military perspective findings were presented in a most fascinating 160-page confidential report on the topography, physical and human infrastructure, roads, settlements, and population of the region.¹⁵ In addition to providing up-to-date data on the intended area of operations, it assisted in convincing the planners to change the tactical objective of the entire operation from Dara'a to Damascus, the governmental, administrative, and spiritual heart of Greater Syria, as its occupation by the British, even temporarily, would, according to Maunsell and subsequently the planners at the Strategical Section of the General staff, be considered by the Ottomans and – no less important – by the local inhabitants a serious prestige blow to the Sultan.¹⁶ The report also strengthened the belief common among British decision-makers that the local population, mainly the minority groups, but no less the desert living Bedouin, detested the Turks and would not resist the expedition, or might even join the invaders.¹⁷ Parenthetically,

¹² Memorandum on the history of the plans to attack Syria, 24.11.1914, untitled and unsigned, TNA, CAB 17/71.

¹³ Yigal Sheffy and Yossi Ben-Artzi, *Occupying Haifa: British Intelligence and the Plans for the Occupation of Northern Palestine, 1907*, Jerusalem, Yad Izhak Ben-Zvi, forthcoming [in Hebrew], Peter Collier, “Covert Mapping the Ottoman Empire: The Career of Francis Maunsell”, paper presented at the 26th International Cartographic Conference, 25-30 August 2013, Dresden.

¹⁴ War Office, Intelligence Department, ‘Reports on the Defences of Constantinople by Lieut-Colonel F.R. Maunsell’, [A-826] (September 1903), TNA, WO 33/284; War Office, General Staff, ‘Report on the Syrian Railways’ (A-1003), 1905, TNA, WO 33/335.

¹⁵ War Office, General Staff, ‘Reconnaissance of Syria from the Coast Eastwards’, June 1908, TNA, WO 33/456.

¹⁶ *Ibid.*, Part I, p. 22, ff.; War Office, General Staff, M01, ‘General Scheme for the invasion of Syria by an Expeditionary Force’, 13.6.1908, TNA, WO 106/43/C3/29.

¹⁷ ‘Reconnaissance of Syria from the Coast Eastwards’, Part I, pp. 9-14.

this belief followed the British into the World War and affected their policy and actions in the region, only to be proven wrong.

However, the updated plan of 1908 had neither ripened into detailed planning, nor towards actual preparations, as in the meantime the geo-strategic climate in which the British operated was substantially altered. First, London's political, military, and naval attention and resources were increasingly drawn to western Europe and the North Sea against Germany. Then, the 1908 Young Turks revolution, at first positively viewed by London, lessened the odds of a military confrontation. Finally, the Ottoman military performance in the Italo-Ottoman War and the Balkan Wars further convinced the British that there was no threat of a Turkish offensive against them. As a result, all plans for and deliberations about naval or military action against the Ottoman Empire were shelved, a step encapsulated by 1912 in the ruling of General John French, then the Chief of the Imperial General Staff: "the remoter possibility of an attack on Egypt ought not to occupy the time of the General Staff."¹⁸

Alexandretta Project, August 1914–February 1915

Four years later, British amphibious planning in the Mediterranean resurfaced, this time immediately after the outbreak of the Great War in Europe in August 1914, three months before the Ottomans joined in. As the well-researched and to some extent still controversial issue of the origins of the Dardanelles Campaign itself is outside the scope of this article, it examines only the deliberations about joint operations along the Syria-Palestine coast alone. Until early in February 1915 these operations were considered major independent actions important in their own right, and only gradually were they presented as mere deceptive operations to divert attention from Gallipoli.

The scheme for the seizure of Alexandretta to cut the strategic railway to Syria was previously proposed to the British early in 1914 by the Greek general staff, when a Greek-Turkish war seemed imminent, and was part of a larger joint operation planning that included a landing in the area of Izmir as well. The Greek scheme was revived in August 1914, several days after the arrival of the German battle-cruiser *Goeben* and the cruiser *Breslau* to the Bosphorus, and its Alexandretta part was designed to stop Arab reinforcements and Mesopotamian cereals from reaching Turkey.¹⁹ British First Lord of the Admiralty Winston Churchill and War Secretary Lord Kitchener appointed a joint planning group to examine the idea, but the latter soon reached the conclusion that the operation's chances of success were almost nil.²⁰ Even if their verdict would have been different, the result would still be the same, as Greece's fear of Bulgarian aggression, in addition to the attitude of her pro-German King Constantine, finally blocked the attempt to join the Allies.

¹⁸ French's assertion is referred to in 'Note on the Defence of Egypt', 24.11.1914, TNA, CAB 17/71.

¹⁹ Zisis Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, Abingdon: Routledge 2005, pp. 98-99.

²⁰ Barry Hunt, *Sailor Scholar: Admiral Sir Herbert Richmond, 1871-1946*, Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press 1982, pp. 47-9; Diary entry, 26.9.1914, Papers of Admiral Sir Herbert W. Richmond, RIC/1/10, National Maritime Museum, Greenwich.

While the Gallipoli-Dardanelles operations should be viewed in the broad context of aiding Russia, defending Serbia, encouraging Italy and the Balkan states to join the Entente, and seeking an alternative strategy to the stalemate on the Western Front, the campaign along the Syria-Palestine coast is to be considered primarily in the limited context of the defence of Egypt. Therefore, at the same time that Gallipoli was temporarily removed from the agenda, the War Office and the Admiralty continued to study joint operations along the eastern coast during September and October, including the issue of providing military support to the Maronite and Armenian minorities near the coast to encourage them to launch guerilla warfare during the landing.

By October, the Admiralty's Operations Division proposed a large-scale operation that would incorporate the landing of a force on the Adana coast to sabotage the nearby Anatolian railway, and an amphibious action in Haifa Bay, which would advance to Dara'a and destroy the railway junction there. Alternatively, the plan envisioned the Haifa landing to be only a diversion intended to draw Ottoman forces to this region instead of advancing southwards. Upon completion of their mission, the British troops would then embark and sail towards another threatening objective, such as Tripoli or Beirut. Thus "The Turks would remain uncertain as to where the next attack is to be launched, and the Damascus garrison fully employed to watch the coast."²¹

Admiral William Richmond, the Admiralty's Assistant Director of Operations at the time and probably the mastermind behind the plan, wrote in his diary:

We can land a force in Haifa in a day or two and from that moment the entire Syrian coast would be in shambles... I am certain the 3,000 men can fix 30,000 and Egypt would be safe as a church.²²

While the naval-military establishment continued its theoretical deliberations, the Ottoman Navy's bombardment of the Russian coast brought the Middle East into the war, increasing the threat against Egypt, which naturally had an impact on the amphibious planning. Late in November, the option of a joint operation against the Ottomans was discussed by the British War Council (the supreme body for the conduct of the war). On 25 November Churchill raised the idea of such an operation against Gallipoli as the ideal method to defend Egypt, but admitted that lack of available troops prevented it from being carried out. He then suggested adopting the Admiralty's pre-war plan and under a feint at Gallipoli, conveying the impression that the British intended to land there, to actually land in Haifa or somewhere else along the Syrian coast in order to preempt the Ottoman invasion of Egypt.²³ Kitchener, opposed an immediate decision, explaining that the troops in Egypt were not yet ready and, even more so, as he "felt no anxiety about Egypt and Suez Canal."²⁴ However, he also

²¹ Richmond to DOD (Director of Operations Division, Admiralty), handwritten and typed memoranda, n.d., but probably in late October-early November 1914, TNA, ADM 137/97.

²² Arthur J. Marder, *Portrait of an Admiral: the Life and Papers of Sir Herbert Richmond*, Cambridge, MS: Harvard University Press, 1952, pp. 122-23.

²³ 'Secretary's Notes of Meeting of War Council, November 25, 1914', 25.11.1914, TNA, CAB 42/1/4.

²⁴ *Ibid.*

asserted that should the relevancy of executing such an operation increase, it should be carried out in the Alexandretta region. This was the first time that the Alexandretta Project was formally placed on the agenda.

However, the General Staff opposed any offensive action on the Syrian coast. To its mind, a Haifa landing might indeed forestall the Ottoman attack on Egypt, but its effect would last only as long as the expeditionary force stayed in the area. That would mean that the force should remain in the Middle East for the entire duration of the war, which considerably reduced the fighting force in the main theatre – the Western Front. The alternative, according to a General Staff paper, was to carry out small demonstrations against towns like Jaffa, Haifa, Tripoli, or Alexandretta, as “The truth is that nobody likes the idea of sitting idle, but no effective offensive operation seems practical, and the game is not worth the candle.”²⁵

Yet Kitchener seemed to fall in love with the Alexandretta scheme. To his credit, it should be noted that while Churchill, for his part, increasingly pressed during December and January for an operation in the Dardanelles, developing his famous “by-ships-alone” concept, Kitchener correctly assessed that considerable numbers of troops would be required, and those were unavailable at that time. As an interim alternative, early in January he suggested a stopgap minor operation in Alexandretta that, in his opinion, would strike an effective blow at the Turkish communications with Syria. This operation would require about 30–50,000 troops, in comparison with the 150,000 he considered necessary for Gallipoli. But even these he refused to allocate, expecting a major German offensive in the west.²⁶ Kitchener therefore instructed General Sir John Maxwell, General Officer Commanding Egypt, to examine the idea of allocating 5,000 troops of the Australian and New Zealand Corps (ANZAC), which was temporarily stationed and training at that time in Egypt, on its way to France.²⁷ The Egyptian Command, which received daily updated intelligence on the emergence of the expected Ottoman offensive, followed his instruction with great enthusiasm. Lieutenant-General (later Field Marshal) Sir William Birdwood, commander of the Anzacs, prepared a semi-detailed operational plan for the landing and occupation of the entire Alexandretta region, including the Bailan Pass, the crucial bottleneck on the way to Aleppo (Homs). At first it stuck to Kitchener’s instructions and proposed to land only one brigade to seize Alexandretta alone, but after reviewing the situation and the intended area of operation more closely Birdwood reached the conclusion that to fulfill his mission he should expand the plan to push inland and even to capture Aleppo. Such a task should involve the whole 1st Australian Division and probably his entire Corps.²⁸ The Egyptian Intelligence Department prepared detailed summaries on the Alexandretta-Ayas Bay region, and an extensive effort was made to gain up-to-date intelligence,

²⁵ War Office, Director of Military Operations to Chief of Imperial General Staff, 28.11.1914, TNA WO 106/1469.

²⁶ Minutes of Meeting of War Council, January 8, 8.1.1914, TNA, CAB 42/1/12.

²⁷ Birdwood to [General Sir Gerald] Ellison, 13.4.1924, TNA, WO 161/84.

²⁸ *Ibid*; Birdwood to Kitchener, 23.1.1915, TNA, PRO 30/57/61 - WL 2 pp. 10-12.

including ground observation by naval units, air reconnaissance by seaplanes, and debriefing and interrogation of refugees, prisoners, and travelers.²⁹

By mid-January the Alexandretta scheme was alive and kicking, as can be learned from Churchill's letter to Kitchener, in which he proposed the possibility of presenting the Dardanelles operation – if it would fail – as a mere demonstration to cover the Alexandretta landing.³⁰ The British also approached the French naval authorities to associate them with the two plans – the Dardanelles and Alexandretta, only to receive a cold – not to say frozen – shoulder from the French with regard to Alexandretta.³¹ Paris looked upon the region as its legitimate sphere of imperial influence and – unable to allocate troops for such a landing – rejected any purely British action.

Although the preparations in Egypt and the talks in London regarding Alexandretta continued until mid-March, and even though Kitchener at least outwardly continued to support the operation (there are indications that he was reluctant to commit a large force such as the entire ANZAC Corps to the operation) up to the eve of the Dardanelles naval operation on 18 March, nevertheless the French veto and the War Council's decision of 16 February to allocate army troops, including the Anzacs, to the Dardanelles enterprise, terminated the scheme for all practical purposes.³² Thus, by mid-February the discussions about landing in Alexandretta and Haifa were no longer conducted in connection with immediate strategic gains, but rather either in association with their being tactical feints for the genuine operation in the Dardanelles, or in linkage with imperial aims in principle, such as the future occupation of Mesopotamia.

A concluding note: a postwar school of thought asserted that by giving up the Alexandretta scheme, the British missed a golden opportunity to inflict a mortal blow on the Ottomans. It claimed that a landing against the feeble defence there early in 1915 could have changed the entire setup of the Middle East, and might even have made the Gallipoli, Mesopotamia, and Palestine campaigns redundant, or at best minor affairs.³³ Whether such a claim is indeed valid is still an open question.

²⁹ Yigal Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign 1914-1918*, London: Frank Cass, 1998, pp. 78-83, ff.

³⁰ Churchill to Kitchener, 20.1.1915, TNA, PRO 30/57/72 -WQ 38.

³¹ Sir Edward Grey [British Foreign Secretary] to Lord Francis Bertie [British Ambassador at Paris] 9.1.15, FO 371/2480/2506/5035; Marder, *Portrait of an Admiral*, p. 136; Varnava, "Imperialism first", p. 550.

³² Minutes of Meeting of War Council, 16 February, 16.2.1915, TNA, CAB 42/1/35.

³³ Gerald Ellison, *The Perils of Amateur Strategy: as exemplified by the attack on the Dardanelles Fortress in 1915*, London: Longmans, Green & Co., 1926, pp. 24-30; Varnava, pp. 547-48.

BIBLIOGRAPHY

Archival sources

The National Archives, Kew.

National Maritime Museum, Greenwich.

Printed and published sources

Bird, W.D., "The Dardanelles, 1807 and 1915: a Strategic Parallel", *RUSI Journal*, 65, 457, 1920, pp. 119-126.

Burman, John, "British Strategic Interests versus Ottoman Sovereign Rights: New Perspectives on the Aqaba Crisis, 1906", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 37, 2, 2009, pp. 275-292.

Chasseaud, Peter and Doyle, Peter, *Grasping Gallipoli: Terrain, Maps and failure at the Dardanelles, 1915*, Staplehurst: Spellmount, 2005.

Collier, Peter, "Covert Mapping the Ottoman Empire: The Career of Francis Maunsell", paper presented at the 26th International Cartographic Conference, 25-30 August 2013, Dresden.

Ellison, Gerald, *The Perils of Amateur Strategy: as exemplified by the attack on the Dardanelles Fortress in 1915*, London: Longmans, Green & Co., 1926

Featherstone, Donald, *Tel El-Kebir 1882: Wolseley's Conquest of Egypt*, London, Osprey, 1993.

Fotakis, Zisis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, Abingdon: Routledge, 2005.

Grehanm, John, *British battles of the Napoleonic Wars*, London: Sword and Pen, 2013.

Hunt, Barry, *Sailor Scholar: Admiral Sir Herbert Richmond, 1871-1946*, Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 1982.

Hurewitz, J. C., "Egypt's Eastern Boundary: The Diplomatic Background of the 1906 Demarcation", *Egypt and Palestine: A Millennium of Association*, eds. A. Cohen and G. Baer, Jerusalem & New York: Yad Ben Zvi Institute & St. Martin's Press, 1984, pp. 269-283.

Lambert, Andrew, "Within Cannon Shot of Deep Water: the Syrian Campaign of 1840", *Seapower Ashore: 200 Years of Royal Navy Operations on Land*, ed. P. Hore, London: Chatham Publishing, 2000, pp. 79-95.

Marder, Arthur J., *Portrait of an Admiral: the Life and Papers of Sir Herbert Richmond*, Cambridge, MS: Harvard University Press, 1952.

Rowbotham, W. B., "Naval Operations on the Coast of Syria, 1840", *RUSI Journal*, 97, 588, 1952, pp. 566-578.

Sheffy, Yigal, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign 1914-1918*, London: Frank Cass, 1998.

Stephenson, Charles, *A Box of Sand: the Italo-Ottoman War, 1911-1912*, Ticehurst: Tattered Flag, 2014.

Strathern, Paul, *Napoleon in Egypt*, London: Jonathan Cape, 2007.

Varnava, Andrekos, "Imperialism first, the war second: the British, an Armenian legion, and deliberations on where to attack the ottoman empire, November 1914-April 1915", *Historical Research* 87, 237, 2014 pp. 533-555.

RUSSIA'S BOSPORUS EXPEDITION – PLANS AND POSSIBLE ACTIONS OF THE FIRST HALF OF 1915

Oleg Rudol'fovich Airapetov*

Abstract

The article runs the problem of the Bosphorus expedition plans in Russia. First proposed in the second half of the XVII century, it was rejected and taken again into the consideration during the reigns of Catherine II, Alexander I, Nicholas I, Alexander III and finally Nicholas II. The last emperor made his choice for the Far East in 1895-1896 to come back to the necessity of the Naval attack on the Bosphorus preparation once again after the moment Turkey entered World War I. The Turkish attack on Russian was long awaited but come suddenly and that led to the crisis in Transcaucasia. Total impossibility to predict the end of the Sarikamish battle happened to be the reason why Grand Duke Nicolas Nikolaevich – Russian commander-in-chief at that moment – appealed for the Allied Naval demonstration nearby the shores of the Ottoman Empire. The decisive strike in the Passes region inevitably created the problem of the Russian participation – the knocking in the Turkish backdoor simultaneously with the Allied amphibious attack. Good and logical on a paper – this plan was not ever to be fulfilled, and in 1915 because of the unpreparedness of the Army, navy and transportation flotilla.

Keywords: *Bosporus, Dardanelles, Imperial Russian Navy, landing operation*

The plan of the possible naval attack on the Straits firstly was proposed in the reign of Catherine II in 1783 by admiral Samuel Greig – a Scott in the Russian service.¹ Not being accepted by the Empress, it was occasionally revised during the Russo-Turkish wars in 1807² and 1853.³ Obviously forgotten after the Paris peace Treaty in 1856, the plan was remembered and accepted again after the Bulgarian crisis in 1885.⁴ The Achilles' heel of the project had always been the lack of the free available marine tonnage for the transportation of troops and supply.

By the midst of 90-ths the latter problem was to a certain extent settled and the readiness for the landing operation was raised by the annual joint Army and Navy maneuvers in the Black Sea. But the new emperor decided to use the potential, created in the reign of his predecessor, in the Far East.⁵ The chance for the independent action on the Bosphorus

* Assoc. Prof., Lomonosov Moscow State University / Russia

¹ "Ovladenie Dardanellami v 1783 g. Predstavlenie Admirala Samuila Grejga", *Russkaya Starina*. 1878. Vol 22. №. 7. pp. 449-452.

² Savvaitov P.I. *Vztyatie Anapy ehskadroj Chernomorskogo Flota, Pod Komandoyu Kontr-admirala S.A. Pustoshkina v 1807 godu*, Spb.1851. p. 4.; Shcherbachev O., *Afonskoe Srazhenie, Morskoy Sbornik*. 1915. №12. pp.12-13.

³ *Bogdanovich M.I., Vostochnaya Vojna 1853-1856 gg. v Svyazi s Sovremennoj Ej Politicheskoy Obstanovkoy*, Spb.1876. Vol.1. pp. 67-70.; "Vojny Rossii s Turciej 1828-1829 i 1853-1854", *Russkaya Starina*. 1876. Vol 16. №.8. pp.675-676.; Tarle E.V., *Krymskaya Vojna*, M. 2003. Vol.1. p.143.; For details, see: Airapetov O.R., "K Voprosu o Proekte Zahvata Bosfora (Iz Istorii Vneshnej Politiki i Strategii Rossii 1806-1884 gg.)", *Etudes Balkanique*. Sofiya. 2009. Vol.1. pp.143-158.

⁴ Airapetov O.R. *Zabytaya Kar'era «Russkogo Mol'tke»*. N.N. Obruchev (1830-1904), Spb.1998. pp. 251-257.

⁵ Airapetov O.R., *Na Puti k Krahu. Russko-Yaponskaya Vojna 1904-1905 gg. Voенno-Politicheskaya Istorija*,

was lost, the might and possibilities necessary for an amphibious attack of such scale were never re-gained before 1914.⁶ Such plans were never revised by the Army or Navy General Staffs before the Great War, even in 1912, when the Slavic allies asked for the Russian assistance at the Passes. No matter how high the temptation seemed to be, the proposals were refused.

18(31) December 1914 was the turning point. That day Enver-pasha seemed to be very close to success in the Sarikamish battle and the Russian army repulsed three assaults on the town and started the outflanking movement.⁷ No one could yet be sure in the result, the Supreme Head Quarter had no information from the Caucasus. Baranovichi didn't have a direct connection with Sarikamish but only with Tiflis and Kars. Caucasian Army chief of staff and de facto its commander infantry general A.Z. Mishlaevskii sent to Baranovichi official dispatches like: "In the Sarikamish region the battle continues."⁸

The very day of December 18(31) Supreme Commander-in-Chief Grand Duke Nicholas in a conversation with the British representative major-general Hanbury-Williams proposed a joint Allied Naval demonstration against Turkey which would help the Russian Caucasian front. The problem was that the Caucasian army at that moment couldn't be reinforced because all the Russian reserves were sent against Austria-Hungary and Germany.⁹ The SHQ was afraid of the grave consequences in case of defeat. The attack on the certain sensitive point of the Ottoman Empire could have an effect desired, which could neutralize possible Turkish success.¹⁰ But by saying so Grand Duke specially stressed that he didn't ask anything but only raised a proposal.¹¹

Among the possible aims of the Allied attack the Passes were regarded as the most obvious objective point. The Russian Navy specialists from very beginning had great doubts in the Allies' readiness to go on such a high risky operation in order to help Russia but nevertheless they were ready to cooperate.¹² Russia didn't have any choice – Grand Duke Nicholas was very clear to say – "In no way we can seize the Passes by ourselves."¹³

M. 2015. pp.87-126

⁶ Airapetov O.R., *Na Vostochnom Napravlenii. Sud'ba Bosforskoj Ehkspedicii v Pravlenie Imperatora Nikolaya II, Poslednyaya Vojna Imperatorskoj Rossii*. M. 2002. pp.158-261.

⁷ Ahatkin Kr.[Z.], *Sarykamysh, Voennyj Sbornik Obshchestva Revnitelej Voennyh Znanij*. Belgrad. 1925. Vol. 6. pp.124-125.

⁸ *Russkij Invalid*. 16 dec. 1914 g. № 292. p.1.

⁹ Hanbury-Williams J. *The Emperor Nicholas II. As I knew him*, Lnd. 1922. p.24.

¹⁰ *Mezhdunarodnye Otnosheniya v Ehposu Imperializma. Dokumenty iz Arhivov Carskogo i Vremennogo Pravitel'stv 1878-1917 gg.*(MOEHI), Ser. III. 1914-1917 gg. M.-L.1935. Vol.6. CH.2.(05.08.1914 – 13.06.1915) p.307.

¹¹ *Ibid*, p.308.

¹² Rossijskij Gosudarstvennyj Arhiv Voenno-Morskogo Flota(RGA VMF), F.716. Op.1. D.29. ll.21; 27 ob.

¹³ *МОЭИ*. Ser.III. 1914-1917. M.-L.1935. Vol.6. Part.2.(05.08.1914-13.01.1915 g.) p.308.

Grand Duke proposals were sent to Kitchener, who re-addressed them to the admiralty. January 20 1915 it informed the Russian Foreign Minister Sazonov that the Allied fleet would try to force a crossing over the the Dardanelles. The operation first planned to long 3-4 weeks.¹⁴ By January 20 Sarikamish crisis was already over – Turkish army was completely beaten. The troops led by major-general V.P. Lyakhov started to clean the Batum region from the Turkish troops, on January 31 1915 major-general F.G. Chernozubov came back to Tebriz.

In January 25 already Grand Duke answered the Kitchener's telegram personally He explained, that an appeal for help came under the condition of crisis in the Caucasus but in no way he would weaken the press upon the Germans and Austrians and thus in no way Russia participated and never wanted to participate in the choice of the main strike of the possible blow just because the Russian forces were not able to take part in it.¹⁵

Nicholas Nikolaevich pointed out the following explanations:

- 1) The Black sea navy weakness – only the whole squadron of the our ships of the line was equal to the Turkish Navy.
- 2) The Russian ships were taking the coal reserve for 4 days only, whilst it was impossible to reload them in an open sea, especially in the winter time.
- 3) The Russian Navy base was situated in 24 hours of steaming on economical speed from the Bosphorus.
- 4) Coast artillery positions was strong.
- 5) The units which were needed from the landing – that was no less than 2 Army Corps – could be gathered only from the european fronts.

The latter decision was obviously unacceptable for the Grand Duke, who was devoted that was victory in war could be attained only in the shortest strategical direction – against Germany. He specially stressed: "We cannot expect to defeat Turkey on the Caucasian front. Even the capture of Erzurum will not be decisive."¹⁶ Russian intelligence got the information that the Turks were moving their troops from Edirne (Adrianopolis II AC) and İzmir (Smirna V AC) and 12 infantry division from Shatt al-Arab to the Caucasus. Thus in a few months the Caucasian army which couldn't be reinforced after the heavy losses, would again face the superior enemy forces.¹⁷ Something still had to be done.

The war with Turkey had also an economic impact on Russia. The closure of the Passes at September 27 1914 was another severe blow upon the Russian economy after the commercial navigation on the Baltic sea was stopped in August 1914. For example - even in August and September of 1914 Odessa – one of the principal Russian trade ports – was visited only by 5 steamers (each

¹⁴ *МОЭИ*. Ser.III. 1914-1917. М.-Л.1935. Vol.7. Part.1.(14.01.1915-23.05.1915 г.) p.64.

¹⁵ *МОЭИ*. Ser.III. 1914-1917. М.-Л.1935. Vol.7. Part.1.(14.01.1915-23.05.1915 г.) p.104.

¹⁶ *Ibid*. p.105.

¹⁷ *Ibid*. p.102.

month), export in 1914 was reduced by 5 and import by 3 times in comparison with 1913.¹⁸ By the beginning of 1915 Russia lost 97% of her foreign trade. Neither Vladivostok, nor Archangel'sk could be efficient substitute, because of the transport and logistics problems.¹⁹ As to the only non frozen harbour on the Kola peninsula, it didn't exist as a port in 1914. Romanov upon Murman (nowadays Murmansk) was built later –and the railroad, connecting it with Petrograd, was more or less ready only by January 1917.²⁰ But that was only Russia which was interested in the solution of the Turkish problem.

The first London reaction on the Turkish entry to World War I was the long-time expected declaration of the end of Egypt and Creta occupation. November 5 1914 the island was annexed to the British empire²¹, December 18 a protectorate over Egypt was declared.²² In November Britain started the action in the Persian Gulf. An infantry brigade was sent from India to Bachrein immediately after "Goeben" and "Breslau" anchored in the bay of Golden Horn. After the declaration of war the number of the british troops here were duplicated to division level and it started to act in the estuary of Shatt al Arab. November 29 Basra was taken, December 9 – Kurna, which laid 50 miles up the river.²³ Thus by December 1914 the small expeditionary Anglo-Indian detachment controlled the mouths of the Tiger and Euphrates which were to become the main operational routes in their actions on Baghdad direction.²⁴

January 27 – February 11 1915 the Turks organised an attack against the Suez channel. This attempt of Jemal-pasha was beaten back by the comparatively low British forces²⁵, the losses were quite painful for the army of 15 000 – 1 000 killed, 2000 wounded and 600 prisoners.²⁶ But this very (?) failed attack made London hurry with the expedition against Dardanelles. Plans of a pure naval demonstration were forgotten.²⁷

Vice-admiral Sackville Carden who was in charge of the operation planned to start it in the second half of February. London asked for the French assistance.²⁸ The main problem which arose from the very beginning was the deficiency of the

¹⁸ *Odesskoe Gradonachal'stvo (Po Poslednim Otchetnym Dannym za 1914 god), Pravitel'stvenny Vestnik. 28.02.(12.03) 1916. № 47. p.4.*

¹⁹ Grigorovich I.K., *Vospominaniya Byvshego Morskogo Ministra*, Spb.1999. p.155.

²⁰ For details: Airapetov O.R., "Vstuplenie Turcii v Vojnu: Ehkonomicheskie Posledstviya Dlya Rossii", *Problemy Nacional'noj Strategii. Rossijskij Institut Strategicheskikh Issledovanij*. M.2013. №3. pp.174-189.

²¹ *Ukaz o Prisoedinenii Kipra k Velikobritanskim Vladeniyam, 05.11.1914., Izvestiya Ministerstva Inostrannyh del (IMID)*. Pgr.1915. №2. pp.39-40.

²² *Ob'yavlenie Anglijskogo Protektorata nad Egiptom, IMID*. Pgr.1915. №1. pp.73-74.

²³ *The Times History and Encyclopedia of the War*, Part 123. Vol.10, Dec.26, 1916. pp.201-202.

²⁴ Ludshujejt E.F., *Turciya v Gody Pervoj Mirovoj vojny 1914-1918 gg. Voенno-politicheskij Oчерk*, M.1966. pp. 89-90..

²⁵ Aaronson A. *With the Turks in Palestine*. Boston and New York, 1918. p.44.; Ericson E. *Ordered to die. A history of the Ottoman Army in the First World war*, Greenwood Press. Westport. 2001. pp.69-70.

²⁶ Djemal Pasha *Memoires of a Turkish Statesman - 1913-1919*, Lnd. [1932] p.159.

²⁷ Grey of Fallodon Ed. *Twenty-five years 1892-1916*, NY. 1925. Vol.2. p.78.

²⁸ *МОЗИ*, Ser.III. 1914-1917. M.-L.1935. Vol.7. Part.1.(14.01.1915-23.05.1915) p.64.

available land forces. The experience of vice-admiral John Duckworth attempt in 1807 as well as the actions against Aleksandria in 1882 and Ta-hu forts in 1900 clearly indicated the necessity of the combined amphibious operation even against the enemy, technically or organisationally inferior to the attacker. It was taken for granted that the occupation of Gallipoli peninsula was the key for the successful fleet actions in the Marmora Sea.

Carden proposed open an attack by the slow demolition one fort in the Passes after another and forcing one mine position after another.²⁹ Army in that case should guarantee the fleet trophy. But in the end of 1914 – beginning of 1915 the Britons had no trained reserves, whilst the French were not ready to send significant amount of forces out of France having the German army standing in a few marches from Paris. In the very beginning of 1915 the Allies had to ask Grand Duke Nicolas to reinforce them. He agreed to send 14-battalion regiment, 1 battery and a Cossock half-hundred on the condition that the Allies will guarantee the transportation of that unit. As a result they decided to reject the idea of the Russian participation in the first stage of operation.³⁰

3 Army Corps – 120 000 men – ANZAC, British marine and territorial divisions, Anglo-Indian and French colonial divisions – all the units had to be gathered, what explained the time lag between the first Naval attack on the Passes and the landing operation itself – February 19 and April 25 1915.³¹ But, no matter how important for the Allies was demolition of the traffic jam on the Passes, Russia in the first half of 1915 was obviously unable to participate in the attack on Constantinopolis.

1. Russian Black Sea navy was not yet strong enough to guarantee the safe navigation. Black sea dreadnoughts were expected to put in operation: "Empress Maria" – in the spring of 1915, "Empress Catherine II" in the end of the year, and "Emperor Alexander III" – in the summer of 1916.³²
2. Possibilities of the Russian transport fleet were also insufficient. Rear-admiral A.A. Khomenko, put in charge of Transport flotilla, based in Odessa, came to the city on February 13 1915. Following his official report, flotilla could use 140 steamers, which were able to carry 300 infantry companies, 12 cavalry squadrons and 24 batteries (field artillery) without transport wagons.³³ That was obviously not enough for the actions on the unfriendly coast. Khomenko couldn't use all the transports, because

²⁹ Lambert A.[D.] *Admirals. The Naval Commanders who made Britain Great*. Lnd. 2008. p.325.

³⁰ Puankare R., *Na Sluzhbe Francii. Vospominaniya za Devyat' let*, M.1936. Vol.1. p.331.; Danilov YU.N., *Russkie Otryady na Francuzskom i Makedonskom Frontah 1916-1918 gg.* (Po materialam Francuzskogo Voennogo ministerstva), Parizh. 1933. pp.13-14.

³¹ Bubnov A.[D.], *V Carskoj Stavke. Vospominaniya Admirala Bubnova*, N'yu-Jork. 1955, p.136.; Korbett YU. *Operacii Anglijskogo Flota v Mirovuyu Vojnu*, L.1928. Vol.2, p.130.; *The Times History of the War*, Part 62. Vol. 5. Oct. 26, 1915. pp.362-375.

³² Shacillo K.F., *Russkij Imperializm i Razvitie Flota Nakanune Pervoj Mirovoj Vojny 1906-1914 gg*, M.1968. p.160.; Petrov M.[A.], *Podgotovka Rossii k Mirovoj Vojne na More*, M.-L.1926. p.150.; Grigorovich I.K., *Uk.soch.*, p.117.

³³ *PIA BM F.716. Op.2. D.237. L.1.*

part of them was used on supplying lines in the Black sea, including the needs of Caucasian front. Besides, transport flotilla had no special ships for amphibious war. They had to be ordered and build.

3. Lack of army reserves, which could be used in the landing operation. March 3 1915 SHQ issued an order to transport to Odessa V Caucasian Army Co under the command of gen.-lt. N.M. Istomin(1-2 Kuban' plastun (infantry) brigades and the 3 Caucasian rifle division – 36 thousand men, 60 guns in total) and the "Special purpose" regiment (53 Don cossack).³⁴

On May 1-3 the Russian South-Western Situation was broken by the Austro-German offensive be Gorlitze-Tarnow – as a result on May 10 1915 r V Caucasian was transferred to the river San. In Odessa there stayed only 2 batallions of the Guardian Navy Crew, which were in June transferred to Sebastople and 6 militia druzhini(batallions), which were hardly enough for the guard duties in the garrison.

As a result in July 1915 Black sea Navy staff received an order from SHQ – be ready for the landing operation by the spring of 1916.

³⁴ Aprelev B.[P.], *Vyderzhki iz Dnevnika ot 14/27 fevr. po 12/25 iyulya 1915 g*, Zarubezhnyj Morskoj Sbornik. Pl'zen'. 1930. №№11-12. pp.9-10.; Rytchenkov S., *Chasti Osobogo Naznacheniya v Vojnu 1914-1916 gg*, Chasovoj. Parizh. 1961. №426. pp.14- 15.; Rytchenkov S. *Rasskaz o Neudavshemsya Desante*, Chasovoj. Parizh. 1964. №451. p.19.

BIBLIOGRAPHY**Archives**

Rossijskij Gosudarstvennyj Arhiv Voenno-Morskogo Flota(RGA VMF)., Moscow, Russia.

Published sources and literature

Airapetov O.R., *Na Puti k Krahu. Russko-Yaponskaya Vojna 1904-1905 gg. Voenno-Politicheskaya Istorija*, M. 2015.

Airapetov O.R., *Zabytaya Kar'era «Russkogo Mol'tke». N.N. Obruchev (1830-1904)*, Spb.1998

Airapetov O.R., "K Voprosu o Proekte Zahvata Bosfora (Iz Istorii Vneshnej Politiki i Strategii Rossii 1806-1884 gg.)", *Etudes Balkanique*. Sofiya. 2009. Vol.1. pp.143-158.

Airapetov O.R., *Na Vostochnom Napravlenii. Sud'ba Bosforskoj Ehkspedicii v Pravlennie Imperatora Nikolaya II, Poslednyaya Vojna Imperatorskoj Rossii*. M. 2002.

Airapetov O.R., "Vstuplenie Turcii v Vojnu: Ehkonomicheskie Posledstviya Dlya Rossii", *Problemy Nacional'noj Strategii. Rossijskij Institut Strategicheskikh Issledovanij*. M.2013. №3. pp.174-189.

Aprelev B.[P.], *Vyderzhki iz Dnevnika ot 14/27 fevr. po 12/25 iyulya 1915 g, Zarubezhnyj Morskoy Sbornik*. Pl'zen'. 1930. №№11-12.

Bubnov A.[D.], *V Carskoj Stavke. Vospominaniya Admirala Bubnova*, N'yu-Jork. 1955.

Bogdanovich M.I., *Vostochnaya Vojna1853-1856 gg. v Svyazi s Sovremennoj Ej Politicheskoy Obstanovkoj*, Vol1, Spb.1876.

Ericson E. *Ordered to die. A history of the Ottoman Army in the First World war*, Greenwood Press. Westport. 2001.

Grigorovich I.K., *Vospominaniya Byvshego Morskogo Ministra*, Spb.1999.

Hanbury-Williams J. *The Emperor Nicholas II. As I knew him*, Lnd. 1922.

Korbett YU. *Operacii Anglijskogo Flota v Mirovuyu Vojnu*, L.1928. Vol.2.

Lambert A.[D.] *Admirals. The Naval Commanders who made Britain Great*. Lnd. 2008.

Ludshujejt E.F., *Turciya v Gody Pervoj Mirovoj vojny 1914-1918 gg. Voenno-politicheskij Oчерk*, M.1966.

Mezhdunarodnye Otnosheniya v Ehpohu Imperializma. Dokumenty iz Arhivov Carskogo i Vremennogo Pravitel'stv 1878-1917 gg.(MOEHI).

Ob'yavlenie Anglijskogo Protektorata nad Egiptom, IMID. Pgr.1915. №1.

Odesskoe Gradonachal'stvo (Po Poslednim Otchetnym Dannym za 1914 god), Pravitel'stvennyj Vestnik. 28.02.(12.03) 1916. № 47.

- “Ovladenie Dardanellami v 1783 g. Predstavlenie Admirala Samuila Grejga”,
Russkaya Starina. 1878. Vol 22. №. 7. pp 449-328
- Petrov M.[A.], *Podgotovka Rossii k Mirovoj Vojne na More*, M.-L.1926.
Podgotovka Rossii k Mirovoj Vojne na More, M.-L.1926
- Puankare R., *Na Sluzhbe Francii. Vospominaniya za Devyat' let*, M.1936. Vol.1.
Russkij Imperializm i Razvitie Flota Nakanune Pervoj Mirovoj Vojny 1906-1914 gg, M.1968.
- Russkij Invalid*. 16 dec. 1914 g. № 292.
- Rytchenkov S., *Chasti Osobogo Naznacheniya v Vojnu 1914-1916 gg*, Chasovoj.
Parizh. 1961. №426.
- Savvaitov P.I., *Vzyatie Anapy ehskadroj Chernomorskogo Flota, Pod Komandoyu Kontr-admirala S.A. Pustoshkina v 1807 godu*, Spb.1851
- Shcherbachev O., *Afonskoe Srazhenie, Morskoy Sbornik*. 1915. №12.
- Tarle E.V., *Krymskaya Vojna*, Vol1, M. 2003.
- The Times History of the War, Part 62. Vol. 5. Oct. 26, 1915.
- The Times History and Encyclopedia of the War*, Part 123. Vol.10, Dec.26, 1916.
- Ukaz o Prisoedinenii Kipra k Velikobritanskim Vladeniyam, 05.11.1914.*, *Izvestiya Ministerstva Inostrannyh del (IMID)*. Pgr.1915. №2.
- “Vojny Rossii s Turciej 1828-1829 i 1853-1854”, *Russkaya Starina*. 1876. Vol 16. №.8., pp. 671-708.

GALLIPOLI CAMPAIGN OF 1915 AND SERBIA – CORRELATIONS, SIGNIFICANCE AND IMPLICATIONS

Dmitar Tasić*

Abstract

This paper represents an attempt to place Serbia in broader context of turbulent 1915 and its relations with Allied campaign at Gallipoli opposite to the usual interpretations and views of 1915 as year of long stalemate on the Balkan front. Although it is often observed as isolated event Gallipoli campaign was closely connected with events in the Southern and Southeast Europe. In that sense Serbia proved to be major obstacle for German and Austro-Hungarian attempts to establish land communication with their Ottoman ally. As fights on the Gallipoli intensified so did the Ottoman need for supplies. Despite the plans and wishes Central Powers were forced to postpone final showdown with Serbia. As long as Ottoman forces were pinned down defending the Straits they couldn't be used against Serbia. Same rule applied for Austro-Hungarian forces when Italy entered a war on the side of the Entente. Balkan neutral countries: Bulgaria, Greece and Romania were carefully observing situation choosing the right moment to join the fight. On which side they would fight depended on will and possibilities of the major European powers to fulfill their territorial demands. At the end Germans involved after they managed to achieve victory on the Eastern front and redeploy their elite forces to Balkans. Ottoman victory at the Gallipoli "bled out" the Western Allies to the extent that they couldn't commit enough forces to assist Serbia when in October 1915 began joint German-Austro-Hungarian-Bulgarian offensive resulting in temporary defeat of Serbia.

Keywords: Serbia, Allies, Gallipoli, Austria-Hungary, Bulgaria, Ottoman Empire.

Allied Gallipoli campaign of 1915 represents one of the most known episodes of the Great War – for some of its participants, for example Australia and New Zealand (as well as Turkey), it is one of the corner stones in forging post-war national identities.¹ For the Ottomans it was much needed victory after series of defeats in an ongoing as well as previous conflict. This victory contributed a great deal to the rise of Mustafa Kemal, future founder of the modern Turkish state.² In a long and suffering campaign designed with the aim to take over the control of the Straits Western Allies had engaged considerable assets of their Armies and Navies. However, there is clear tendency to observe Gallipoli campaign out from its geographical context, that is out of the fact that Gallipoli or Çanakkale is located on the Balkan Peninsula. Traditional view of event in the Balkans during this period is a long stalemate in war operations after the dynamic and turbulent autumn of 1914. If we

* Dr.; University Frederic II, Department of Humanities, Naples/Italy, (dmitar.tasic@gmail.com)

¹ See: Jenny Macleod, *Gallipoli*, Oxford University Press 2015; Michael JK Walsh, Andrekos Varnava (eds.), *Australia and the Great War: Identity, Memory, Mythology*, Melbourne University Press 2016; Mark McKenna, Stuart Ward, "It war really moving mate': The Gallipoli Pilgrimage and Sentimental Nationalism in Australia", in: *Australian Historical Studies* vol. 38, 2007, issue 129, pp. 141-151.

² See: Ayhan Aktar, "Mustafa Kemal at Gallipoli: The Making of a Saga 1921 – 1932" in: Michael JK Walsh, Andrekos Varnava (eds.), *Australia and the Great War: Identity, Memory, Mythology*, Melbourne University Press 2016, pp. 149-171.

go beyond this narrative rather different picture would appear. Actual situation in the Balkan war theatre in 1915 was quite dynamic with numerous crisis, smaller and secret interventions, and increased diplomatic activities of both alliances aimed at attracting the neutral Balkan countries Romania, Bulgaria and Greece, which all had important places in war planning of both coalitions.

On the other hand, Serbia and Montenegro after successful 1914 continued to coordinate their efforts with the Allies, primarily Russian Empire. In addition, Serbian position and attitudes had their own influence on the course of the events in the Straits, that is, Serbian/Allied blockade of the Danube prevented Germany and Austria-Hungary to send needed supplies to their Ottoman ally.

However, how Serbia, its political and military leaders saw this period, as well as how they behaved and what were their actions, initiatives, and views on current warfare and politics was mostly ignored and unappreciated by its Western Allies. Little was done to prevent the obvious outcome while consequent allied actions proved to be futile and even more disappointing. This paper is aiming to furthermore explain correlations of these events and their influence on future actions of belligerent states.

Serbia and outcomes of the 1914

War year of 1914 for Serbia³ was successful because of several reasons:

1. Three consecutive enemy offensives were repelled.
2. Enemy were inflicted serious casualties.
3. Enemy offensive capabilities were broken and Serbian army gained valuable time for necessary recovery.
4. Serbia has publicly proclaimed its war aims.⁴

Serbian casualties in 1914 (apart of civilians and those suffered during the epidemic of typhoid fever) accounted total 140.729 (20.208 dead, 84.185 wounded, 36.360 captured and missing in action) out of 420.000 mobilized men. As for the Austro-Hungarian casualties, from 400.000 soldiers engaged in 1914 Balkan campaign (compared to 921.000 on Russian front) total losses reached number of 273.813 (28.285 dead, 122.122 wounded, 46.716 with maladies, 76.690 missing in action).⁵

³ More on Serbia's participation in the First World War, see: Andrej Mitrović, *Serbia's Great War 1914-1918*, Hurst&Company, London 2007; also, see: Frédéric Le Moal, *La Serbie, du martyre à la victoire (1914-1918)*, 14-18 éditions, 2008.

⁴ On December 7 1914 during session in Serbian war capital Niš, parliament passed a short official declaration stating that Serbian war aim is liberation and unification of "all our brothers Serbs, Croats and Slovenes who are not free", see: A. Mitrović, *Serbia's Great War*, p. 96.

⁵ Bjelajac, Mile: Serbia, in: 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2015-10-01. DOI: <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10737>.

However, for Serbia this was achieved with:

1. Huge human losses and increased demographic strain to compensate casualties.
2. Huge losses in animals.
3. Detrition of equipment.
4. Enormous destruction in areas of combat operations.

Above mentioned casualties showed to be crippling one for a country that according to the 1910 census had population of 2.922.058. Although Serbia had huge birthrate and although after two Balkan Wars was awarded with new territories in Sanjak, Kosovo and Metohija and Macedonia that almost doubled it; and inhabitants that increased population to 4.576.508, new subjects and territories did not contribute to Serbia's war efforts accordingly.⁶ Main reason was insufficient time between the Balkan Wars and the Great War needed to successfully incorporate above mentioned new territories and its population. In addition, considerable number of the new subjects were Muslims – ethnic Turks and Albanians as well as Slavs pro-Bulgarian proponents that at all cost tried to avoid being involved in fighting on Serbian side.

Secondary effects of the turbulent 1914 on Serbia:

1. Outbreak of typhoid fever in winter 1915 caused additional casualties in army but especially among civilian population.
2. Medical staff was decimated.
3. Serbian army lost its offensive capabilities in that sense that all away until the October and joint German-Austro-Hungarian and Bulgarian offensive Serbian army did not perform offensive activities.

However, the end of victorious 1914 for Serbia proved to be a prelude to a real catastrophe. In winter 1914/1915 an epidemic of typhoid fever broke out causing additional casualties both among military and civilians. Precise number of those who died hasn't been determined. It is estimated that from 400.000 infected around 100.000 civilians and 35.000 soldiers died. Austro-Hungarian PoW's paid heavy death toll as well. By the end of epidemic 20.000 were unaccounted for, leaving 714 officers and 37.056 NCO's and soldiers in Serbian captivity.⁷

In spring of 1915 Serbian army was suffering from:

1. Lack of uniforms and field equipment
2. Insufficient quantities of engineering equipment especially for bridging operations.
3. Poor logistics – main mean of transport were oxen carts.
4. Insufficient number of heavy artillery pieces.

⁶ Dušica Bojić, "Srpske izbeglice u Prvom svetskom ratu", in: Prvi svetski rat i Balkan – 90 godina kasnije, Tematski zbornik radova. Institut za strategijska istraživanja, Belgrade 2010, p. 149.

⁷ Slobodan Đukić, "Austroougarski ratni zarobljenici u Srbiji 1914-1915. godine", in: Prvi svetski rat i Balkan – 90 godina kasnije, Tematski zbornik radova. Institut za strategijska istraživanja, Belgrade 2010, p. 145.

Even before the Great War started, as a result of the Balkan Wars, Serbian army lacked at least 120,000 rifles, heavy and mountain guns, ammunition, field equipment, 6.000 horses, around 300.000 complete sets of uniforms, medical equipment, medical staff, etc.⁸

However, in the context of the Allied war aims overall results of Serbia and Montenegro in 1914 are satisfactory because they have tied up significant amount of enemy troops that otherwise would be used on Eastern front against Russian Empire. In addition, Bulgarian joining to Central Powers was postponed while Romanian approach towards the Entente was initiated. Finally, Germany and Austro-Hungary remained deprived from land connection with Ottoman Empire.

Serbia and prospects of 1915

Beside above-mentioned Serbia was facing other challenges, especially in so called New districts, i.e. territories gained after the two Balkan Wars – Macedonia and Kosovo and Metohija, those challenges were:

- Increased activities of Bulgarian and Young Turk organizations with indications of preparations for sabotages on road and rail-road communications in Macedonia;
- Increased activities of Austro-Hungarian and Young Turk organizations in Albania;
- Endangered positions of Serbian protégée and ally Esad pasha Toptani in Albania.

Commanding officer of the Serbia's New districts troops, which were in the phase of formation, demanded his troops to be additionally strengthened.⁹ By the end of March 1915 a huge incident happened in Macedonia and it had practically announced Bulgarian attitude and final decision to join the Central powers. After several smaller actions in Serbian Macedonia *komitaji's* of Internal Macedonian Revolutionary Organization (IMRO) attacked railroad station and bridge on Skoplje – Salonika railroad near the village of Valandovo. This endeavor was carefully planned in coordination with Ottoman agents and was financed by Austro-Hungarian military attaché in Sofia. Incident happened on Good Friday. Some 1.500 *komitajis's*, together with one Turkish irregular detachment, inflicted serious casualties to Serbian 3rd line troops guarding the railway and bridge. Although their opponents were 3rd line

⁸ Bjelajac, Mile: Serbia, in: 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2015-10-01. DOI: <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10737>.

⁹ *Veliki rat Srbije za oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca*, Volume 8, p. 25-27. He asked for three field, three mountain and three howitzer batteries with crews captured from the Austro-Hungarians. Also, he asked for 8 machinegun squads with 6 pieces in each and additional 25.000 rifles and volunteers from Austro-Hungarian PoW's (Serbs, Croats and Slovenes) willing to serve in batteries he asked for.

conscripts¹⁰ with obsolete weapons guarding the station *komitajis* did not succeed to damage the railroad sufficiently enough to interrupt traffic. However, this action was warning for the local Serbian military and civilian authorities. It has once more demonstrated how vulnerable were communications in Macedonia on which Serbia depended so much.¹¹ The other aspect – open assistance of Bulgarian army during *komitaji's* crossing the border and denial of any involvement of Bulgarian official circles in whole affair have been even more disturbing. In relation to that Bulgaria has entered the focus of both Entente and Central Power's endeavors to attract it on their side. Main events of that period were:

- Failed mission of Russian Prince Trubetskoy aimed to achieve reconciliation between Serbia and Bulgaria;
- Bulgaria proclaimed neutrality but was ready to negotiate with both sides;
- Allies warned Bulgaria they will defend Serbia but they promised compensations in Macedonia if Bulgaria maintains its neutrality;
- Serbia agreed to hand over part of the left bank of the Vardar river if Bulgaria enters war on the side of the Entente;
- Bulgarian king Ferdinand was willing to support Austro-Hungary and Germany but was confused and reluctant after Allied victories on Marne, in Galicia and in Serbia. 12

In relation to that Greece, which had an alliance with Serbia, was keeping its neutrality in order not to provoke Bulgarian reaction. Greek Prime Minister Eleftherios Venizelos has assured Serbia that in case of Bulgarian mobilization Greece would proclaim its mobilization and eventually enter the war on Serbian side.

Romania remained neutral but everyday was becoming closer to the Entente. Romanian Prime Minister Bratianu managed to get Romania closer to the Entente despite opposition of Romanian king and some politicians.¹³

After the Balkan wars Albania became independent but quickly fell into state of anarchy. After just six months happened the departure of Albanian first ruler - Prince Wilhelm zu Weid and rise of Esad pasha Toptani, Albanian magnate and former Ottoman general.¹⁴

¹⁰ Serbian army conscripts were divided in so-called lines (or calls), to 1st line belonged conscripts in age between 21 and 31, to 2nd line between 31 and 38 and 3rd line between 38 and 45. So-called "3rd liners" were mostly used for rear-guard duties, guarding duties on communications, bridges, PoW camps etc. Due to that they were armed with obsolete weapons like Russian single-shot rifles of *Berdan* system (10.7 mm caliber).

¹¹ Ljubomir Marić, "Valandovski zločin i njegove žrtve", in: *Ratnik IV* (1930), pp. 19-31, and Dimitar Minchev, *Participation of the population of Macedonia in the First World War 1914 – 1918*, Sofia 2004, p. 53.

¹² *Veliki rat Srbije*, Volume 8, p. 31-32.

¹³ Heppner, Harald, Gräf, Rudolf: Romania, in: 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2014-10-08. DOI: 10.15463/ie1418.10375.

¹⁴ Peter Bartl, *Albanci, od srednjeg veka do danas*, CLIO Beograd 2001, pp. 124-138.

Turbulent 1915

Prior to the Allied operation at Gallipoli Bulgaria continued to publicly maintain neutral position but managed to obtain a huge loan from Germany and Austria-Hungary. Greece did the same with England.

When on 19 February Allied fleet began with artillery barrage of Ottoman positions at Gallipoli situation in the Balkans became very dynamic. Greek Prime Minister saw a chance for Greek eventual expansion in Asia Minor and fulfillment of Greek nationalist project called *The Great Idea*. However, this endeavor was prevented by British – namely because of lack of transports.¹⁵

According to the Austro-Hungarian command there was an urgent need for ammunition (probably artillery) for the defense of Gallipoli. Normally, Ottomans could be supplied by transports using Danube, however position of Belgrade made it almost impossible. Way of solving this problem was observed differently by Germans and Austro-Hungarians. While Germans insisted on immediate attempt to break Serbian blockade, Austro-Hungarians wanted to neutralize Serbian artillery in Belgrade region first and then to send transports down the Danube. Germans managed to impose their idea, which resulted in an attempt to break the blockade. Despite success to pass by Belgrade, transport ship “Belgrade” carrying some 400 tons of ammo was destroyed by Serbian artillery on 30 March at 23.30. Only 8 people survived the explosion and there were no further attempts to deliver supplies to the Ottomans.¹⁶

In relation to this incident and in order to strengthen defense on the Danube Russians have deployed two guns and mine laying equipment in lower Danube to prevent eventual Austro-Hungarian attempts to block the river in order to prevent transports both going from Serbia and arriving from Russia.¹⁷

March was marked by intensive negotiations related to eventual Italian entrance into the war on the side of the Entente. Italians presented substantial territorial demands in Dalmatia while Russia continued to support Serbian interests in the Adriatic. Serbian main goal was final achieving of a sea outlet, which in this particular case wouldn't be blocked by imminent Italian expansion.¹⁸

During April occurred different actions and combinations. They went from fear of possible Serbian offensive across Danube, in its lower flow near Romanian border, to the joint Austro-Hungarian, Bulgarian and Ottoman offensive against Serbia.

Eventual Serbian offensive was seen as a major distraction, which would assist ongoing Russian offensive. However, Serbian offensive against Austria-Hungary was very much questionable because of several reasons. First, Russian offensive began to lose impetus; second, water level on Danube started to raise and finally, Serbian army was still in poor conditions to consider major

¹⁵ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, p. 70.

¹⁶ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, p. 72.

¹⁷ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, p. 81.

¹⁸ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, p. 82.

offensive action. On the other hand, since 18 of April Austro-Hungarian war planners headed by archduke Eugene started to develop their own offensive plan. They thought that combined offensive of the Central Powers in the Balkan would resolve several important questions:

- Bulgarian final joining to Central Powers;
- Defeat and occupation of Serbia and interruption of its connection with Russia through Danube and connection with Western Allies through Salonika port;
- Establishment of land connection with the Ottomans and regular support of their war efforts;
- Performing of crucial influence on Romania and Greece to either keep out from the conflict either to join Central Powers;
- With the fall of Serbia Montenegro's destiny would be sealed as well.

Austro-Hungarian draft consisted of two segments:

- German and Austro-Hungarian joint action across Sava and Danube towards the south following natural communications in Morava and Kolubara valleys;
- Bulgarian and Ottoman joint action on wide front following entire length of Bulgarian-Serbian border.

Main goals of this plan would be:

- Occupation and neutralization of north Serbian regions that were most populated, most industrially developed and were considered as most developed agricultural regions as well;
- Interruption of Timok valley railroad (that went parallel with the Serbian-Bulgarian border), this railroad connected town of Niš and Danube port Prahovo and actually could represent useful route for supplying Romania as well Russian forces that would probably arrive in case of Romania joining the Entente;
- Occupation of strategically important Serbian town of Niš which was important road junction on ways towards the Constantinople and Salonika;
- Occupation of Serbian Macedonia and interruption of communications with Salonika as most important port for supplying Serbia and possible supplying of Romania and Russia.

The plan was designed to make maximum use of available resources. Plan envisaged engagement of:

- 145 German and Austro-Hungarian battalions and 450 guns (especially heavy artillery) grouped in five to six divisions and autonomous brigades

- on main direction and two divisions on auxiliary direction – 145.000 rifles in total.
- 100 Ottoman battalions and 200 guns (three army corps each with three divisions of nine battalions –100.000 rifles in total).
 - 144 Bulgarian battalions and 450 guns in six divisions –144.000 rifles in total.

According to the plan main part of German and Austro-Hungarian forces (some 120 battalions) would advance from north. Ottoman forces would advance following the main communication from Sofia towards Pirot and Nish while Bulgarian troops would interrupt Timok valley railroad in the north and railroad Skoplje-Salonika in the south taking Macedonia as a whole.

However, when Allies began landing operations on Gallipoli on 26 of April plan was abandoned for simple reason because 100.000 Ottoman soldiers that were planned for operations against Serbia had more urgent business elsewhere.¹⁹

Outcomes of the 1915

Northern Serbia, Danube and Belgrade continued to be area of intensive artillery and airplane activities throughout the year. Defense of Belgrade has been strengthened by arrival of several Allied batteries of coastal artillery and torpedoes. By the beginning of 1915 one French and two British coastal batteries arrived joining two already operating Russian guns. Beside guns and torpedoes Russians have deployed electro-contact mines while British brought one torpedo boat. Finally, French brought whole airplane squadron with eight planes, which during the summer were joined by another four.²⁰

What happened afterwards was pretty much known. Signing of secret London Treaty brought Italy on the side of the Entente. Almost over the night Austro-Hungarian Balkan army had to change its position from offensive to defensive. Its units became very important in case of Italian, Serb-Montenegrin or even Romanian offensive activities. When finally on 23 of May Italy entered war a new front was opened.

Meanwhile, position of Albanian magnate and Serbian ally and protégé, Esad pasha became very unstable. Serbian leadership decided to assist him with military interventions of some 20.000 soldiers operating in three detachments. By the rule, autonomous actions of Balkan states always used to cause Western Allies objections and protests. This time objections came from British Supreme Commander, Lord Kitchener himself. In a telegram he expressed his dissatisfaction with possible intervention in Albania calling it improper and irregular because Serbia needed to focus on Austria-Hungary and support of expected Italian and Russian offensive actions.²¹ However, there were several strong reasons that made

¹⁹ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, pp. 84-88.

²⁰ Stanislav Sretenović, Danilo Šarenac (eds.), *Leksikon Prvog svetskog rata u Srbiji*, "Ratna dejstva oko Beograda", Institut za savremenu istoriju, Beograd 2015, p.164.

²¹ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, p. 127.

this almost impossible. First one was low supply of stocks needed for offensive actions. Also, Serbia just started to recovery from typhoid fever epidemic. Finally, French aero reconnaissance brought news of huge fortifications efforts that the Austro-Hungarian army has made across Sava and Danube rivers.²² Although, there weren't analyses of possible outcome of eventual offensive actions, probability of huge casualties during the crossing of rivers as well as further advancement were probable cause for Serbian army to remain defensive. In addition, just an overview of contemporary reports related to condition of materiel and animals tells that offensive possibilities of Serbian army in 1915 were extremely limited.

What happened during the summer?

During summer months both sides invested huge efforts in attempts to attract Bulgaria. It became obvious that Bulgaria was interested only in one thing – Macedonia, as Prime Minister Radoslavov openly expressed in one interview in mid-August.²³ However, Serbia's and Greek possession of this important province proved to be crucial for Bulgaria's logical decision to join Central powers. It was much easier for Austria-Hungary and Germany to promise Macedonian lands to Bulgaria than from Western Allies to expect Serbia and Greece to hand over to their former adversaries the same territories for which they already fought one war. From Serbia's point of view it was unacceptable to hand over Macedonia to Bulgaria just to get promises of possible territorial compensations in return. From German and Austro-Hungarian standpoint creation of land connection with the Ottomans was most urgent. Serbia was major obstacle while Bulgaria was seen as logical and most convenient ally. However, Bulgarians expressed determination that they would not take any action before the completion of harvest – logical demand because as in other Balkan states majority of conscripts were peasants who could not be summoned in the middle of the harvest without jeopardizing its results.

Also, German high command managed to conduct successful military operations on Eastern front that led to Russian defeat, withdrawal and changes in Russian command structure. Germans could finally focus on Balkans and bring there their crack 11th army and general Mackensen who already managed to build reputation of a troubleshooter. His Balkan campaigns against Serbia in 1915 and against Romania in 1916 have just confirmed it.

Serbia continued its action in Albania aimed at helping Esad-pasha and preventing further covert actions of Austrians among Albanian clans. Meanwhile, in an autonomous action Montenegrin troops have occupied important north Albanian town of Shkoder/Scuttari. Meanwhile, all Allied attempts to finish Gallipoli campaign successfully proved to be futile.

While German negotiations with Bulgaria showed to be fruitful, Western Allies were still hoping to achieve success on expense of Bulgarian neighbors.

²² *Veliki rat Srbije*, Volume 8, pp. 123-125.

²³ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, p. 247.

Although Serbian government through diplomatic channels provided solid proofs of Bulgarian intentions to wage a war against Serbia Western Allies continued to warn and even threaten Serbia not to provoke conflict with Bulgaria.²⁴

By the end of September Serbian Prime Minister Nikola Pašić sent a special message to every Serbian diplomatic and military representatives accredited at Allied countries. Again, his wisdom and experience proved to be unparalleled. His message was precise analyses of possible outcomes if Serbia's current position continued to be ignored. Almost as prophecy he announced future developments in Balkan War Theater. According to his words, if Western Allies continue to rely on wavering policy towards Bulgaria and to expect any achievements only by concessions it would actually prove German strength and even Bulgarian parliamentary opposition would begin to support official policy. This would mean that Bulgaria has actually tricked everyone and achieved its goal. In order to prevent such development Pašić proposed following measures:

1. To give Bulgaria 24 hour ultimatum demanding immediate suspension of mobilization;
2. Immediately after the expiration of the ultimatum Allies should occupy Bulgarian ports;
3. To send necessary materiel to Serbia through Salonika as well as entire Russian division by Danube – second measure would make strong impression on traditionally Russophile common Bulgarians;
4. Put a pressure on Romania to join Serbia and Greece and proclaim general mobilization.

According to his words, failure to carry out above mentioned steps would lead towards final breakdown in the Balkans and Germany will obtain land communication with the Ottomans in shortest possible period. Greece, even mobilized, would remain inactive because it would realize that it couldn't rely on the Entente. Same would happen with Romania.²⁵

As it is known, events that followed proved 1915 to be very successful for the Central Powers. Theirs careful planning, economy of forces and adequate choosing of moments for action was followed by series of wrong moves and estimations from the Entente. Although Italy joined allied efforts, their huge army was practically blocked on the rough Alpine front. Serbia was temporarily put out from action while Montenegro actually finished its existence as independent state. The end of 1915 was marked by the beginning of famous Serbian withdrawal across the Albanian mountains. Total number of those who died was never determined. Albania was occupied and divided. Romania and Greece were left aside.

Bulgaria joined Central Powers thus providing land connection to the Ottomans and continuous flow of war materials and troops. Soon, German and Austro-Hungarian troops reached Middle East strengthening Ottoman forces there. In one moment their number there exceeded the overall strength of the German forces in the Balkans.

²⁴ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, p. 295.

²⁵ *Veliki rat Srbije*, Volume 8, pp. 296-297.

As for the Entente, 1915 proved to be was disastrous for several reasons. Firstly because defeat in Gallipoli campaign resulted in huge casualties – from 410.000 British and 79.000 French soldiers that were disembarked on Gallipoli, 205.000 British and 49.000 French were counted as casualties. Ottoman army, despite heavy losses as well (almost half of the overall 500.000 soldiers engaged) after years of consecutive defeats has gained necessary self-confidence for the continuation of war efforts.²⁶

Conclusion

Ottoman success in the battle of Gallipoli represents foundation of Central Powers successful diplomatic and military campaign in the Balkans. On the other hand, it showed once again how for the Ottoman state establishment of land connection with its allies was urgent. Ottoman forces managed to tie down Allied forces and inflict them serious casualties. This has directly influenced course of events in the Balkan war theatre afterwards when after withdrawal from the Gallipoli and landing at Salonika Allied forces were too weak to assist Serbia which was fighting tripartite invasion. In the same time, German success on the Eastern front provided them opportunity to focus on the Balkans and help Austria-Hungary which after the opening of Italian front was able to solely engage with Serbia and Montenegro. Deployment of the German 11th army with its proven battle-hardened commander, as General Mackensen has been, change the balance of powers in the Balkan war theatre. In order to strengthen their odds Central Powers war planners managed to attract Bulgaria on their side. Equally important was Western Allies short sightedness regarding the Serbian warnings about the on-going negotiations between Bulgaria and Central Powers. Once concluded, agreement with Bulgaria brought multiple gains for the Central Powers. In just a couple of months Serbia was temporarily and Montenegro permanently expelled from war, land connection with Ottoman Empire has been established, Greece and Romania were forced to remain neutral, Albania was occupied while Bulgarian troops were able to confine newly arrived Allied forces in Salonika. Serbian forces were forced to abandon their heavy weaponry and together with their sovereign, government, parliament and numerous civilian refugees perform strenuous withdrawal across roadless Albanian mountains. Lack of basic provisions on a verge of famine, winter, diseases, and attacks of Albanian clansmen caused huge losses. Although after reaching Adriatic coast, what was left of Serbian forces recovered with the Allied help, they weren't able to join fighting on newly established Salonika front before August 1916.

Due to the defeat at Gallipoli and subsequent military and political miscalculations, instead of taking Constantinople, Western Allies became witnesses of German expansion. Assistance, which Germans provided to the Bulgarians and Ottomans as well as arrival of their troops and instructors to the Balkans and the Middle East prolonged the fighting in both war theatres.

²⁶ Alan Moorehead, *Gallipoli*, Perennial Classics, New York 2002, p. 355.

BIBLIOGRAPHY

- Bjelajac, Mile. Serbia, in: 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2015-10-01. (DOI: <http://dx.doi.org/10.15463/ie1418.10737>)
- Dimitar Minchev, *Participation of the population of Macedonia in the First World War 1914 – 1918*, Sofia 2004.
- Dušica, Bojić. "Srpske izbeglice u Prvom svetskom ratu", in: Prvi svetski rat i Balkan – 90 godina kasnije, Tematski zbornik radova. Institut za strategijska istraživanja, Belgrade 2010.
- Ljubomir Marić, "Valandovski zločin i njegove žrtve", in: *Ratnik IV* (1930).
- Moorehead, Alan. *Gallipoli*, New York, 2002.
- Slobodan, Đukić. "Austrougarski ratni zarobljenici u Srbiji 1914-1915. godine", in: Prvi svetski rat i Balkan – 90 godina kasnije, Tematski zbornik radova. Institut za strategijska istraživanja, Belgrade 2010.
- Stanislav Sretenović, Danilo Šarenac (eds.), *Leksikon Prvog svetskog rata u Srbiji*, Ratna dejstva oko Beograda, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2015.
- Veliki rat Srbije za oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca*, Volume 8.

ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARINA OSMANLI-ALMAN DONANMASINDAN BİR KATKI: ALMAN DENİZ YÜZBAŞI R. FIRLE'NİN TEREKESİNDEN GOLIATH ZIRHLISININ BATIRILIŞI

Yusuf Ziya Altıntaş*

Özet

Çanakkale zaferinde Osmanlı Donanması'nın önemli katkıları olmuştur. Bunlardan biri de kara savaşları devam ederken Goliath isimli İngiliz zırhlısının Osmanlı Muavenet-i Milliye muhribi tarafından başarılı bir operasyon neticesinde batırılmasıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Donanması komutanlığına bir Alman amiralinin getirilmesinin yanında donanmaya ait gemilerde Alman subay ve denizciler görevlendirilmiştir. Bu makalede operasyon sırasında Muavenet-i Milliye'de görevli olan Alman Deniz Yüzbaşı Rudolph Firle'nin Alman Askeri Arşivi'nde [Bundesarchiv-Militärarchiv, BA-MA] bulunan terekesindeki evraklar ve sonraki yıllarda kaleme aldığı bir makalesinden hareketle öncesi ve sonrasıyla operasyon süreci özetlenecektir. Ardından meselenin tarih yazımında nasıl ele alındığıyla ilgili tartışmalara bazı örneklerle değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: R. Firle, Muavenet-i Milliye, Goliath, 1. Dünya Savaşı, Donanma, Çanakkale.

I. Giriş

Çanakkale zaferinde donanmanın etkisi önemli ölçüde kara savaşlarının gölgesinde kalmıştır. Çanakkale'de donanma söz konusu edildiğinde genellikle Nusret mayın gemisinin döşediği mayınlar ve bu mayınların 18 Mart 1915 tarihinde kazanılan büyük zafere katkısı akla gelmektedir. Hâlbuki donanmanın Çanakkale'deki zafere birçok katkıları vardı. Bunlardan biri, kara savaşlarının daha henüz başlarında, Goliath isimli İngiliz zırhlısının Osmanlı Muavenet-i Milliye muhribi tarafından başarılı bir operasyon neticesinde batırılmasıdır.

Bu çalışmada, operasyonun içerisinde etkili bir konumda yer alan Alman Deniz Yüzbaşı Rudolph Firle'nin Alman Askeri Arşivi'nde bulunan terekesindeki günlük, belge, yazışmalar ile sonraki yıllarda kaleme aldığı bir makaleden hareketle, öncesi ve sonrasıyla operasyon süreci ele alınacaktır. Bunun yanında operasyonun Türk tarih yazımındaki ele alınışına da birkaç örnekle değinerek karşılaştırma yapılmaya çalışılacak, önemli olduğu düşünülen bazı noktalara işaret edilecektir. Firle'nin terekesine geçmeden önce makalenin başlığından hareketle birkaç hususa değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

A. Neden Osmanlı-Alman Donanması?

İlk olarak neden Osmanlı-Alman Donanması tabirini kullanacağımızı kısaca açıklayalım. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'nın, Çanakkale Cephesindeki büyük zaferde kayda değer katkıları olduğu göz ardı edilmemelidir. Sayıca çok ön plana çıkmasa da hem asker ve subay hem de önemli ölçüde mühimmat ve teçhizat anlamında Alman desteği söz konusudur. Bu destek Çanakkale cephesi bağlamında ilk

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
(yusufziyaaltintas@gmail.com)

dönemlerde daha kısıtlı iken, Ekim 1915'te Balkanlarda, Sırbistan üzerinden açılan kara ve tren yolu sayesinde giderek artmıştır. İtilaf Devletleri bu destekle beraber Çanakkale Boğazını geçmelerinin mümkün olmayacağına tamamen kanaat getirerek geri çekilmişlerdir. Gerek Osmanlı arşivi gerekse Alman arşivlerinde Çanakkale Cephesindeki Alman varlığını teyit eden belgeler ve bu varlığın detayları üzerine yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır.¹

Donanma açısından bakıldığında, 2 Ağustos 1914 tarihli Osmanlı-Alman ittifak anlaşmasının imzalanmasının ardından, Alman Akdeniz Filosu'nu oluşturan Goeben ve Breslau gemileri Çanakkale Boğazından geçip İstanbul'a ulaşmışlardır. Bunun akabinde Alman Akdeniz Filosu komutanı olan Amiral Souchon, Osmanlı Donanması'nın komutanı olarak görevlendirildi. Böylece Osmanlı Devleti tarafından satın alınan bu iki geminin dışındaki Osmanlı donanmasının komutası da kendisine verilmişti. Ayrıca artık isimleri Yavuz Sultan Selim ve Midilli olan bu gemilerin 1600 civarındaki Alman mürettebatı, Osmanlı donanmasının hizmetine alınmıştı. Souchon'un donanma komutanlığına getirilmesi sonrasında Osmanlı donanma gemilerinde Alman subay, danışman, teknik eleman ve denizcilerin görevlendirildiklerini² ve ayrıca Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra Alman denizaltılarının da cephede önemli başarılarla imza attıkları bilinmektedir.³

Alman Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı-Alman Donanması'nın Çanakkale cephesinde devam eden kara savaşlarına destek anlamında, gerek 5. Orduya gerekse müstahkem mevki komutanlığına ne gibi katkılar sağladığıyla ilgili Alman arşivlerinde önemli evraklar bulunmaktadır.⁴ Bu katkılar en özet şekilde şöyle ifade edebilir: Örneğin donanmaya ait bazı gemiler boğaz içinden indirekt atışlarla Arıburnu ve Seddülbahir'deki düşman çıkarma bölgeleri ve gemilerine karşı etkili olmuşlardır. Yine ihtiyaç duyulan bazı toplar donanmaya ait gemilerden sökülerek boğaz savunması için karaya yerleştirilmişti. Yavuz ve Midilli gemilerindeki Alman subay ve askerlerden oluşan özel çıkarma birliğinin kara savaşlarında 5. Orduya önemli faydaları olmuştu. Bu birliğin faydası Osmanlı

¹ Bu katkıyı görebildiğimiz kaynaklardan öne çıkan bazıları için bkz.: Klaus Wolf, *Gallipoli 1915: Das deutsch-türkische Militärbündnis im Ersten Weltkrieg*, Report Verlag, 2008; eserin Türkçeye çevirisi için [Klaus Wolf, *Gelibolu 1915 - Birinci Dünya Harbi'nde Alman Türk Askeri İttifakı*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014]; Jehuda L. Wallach, *Anatomie einer Militärlilfe: die preussisch-deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835-1919*, Droste Verlag, 1976; eserin Türkçe çevirisi için: [Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, çev. Fahri Çeliker, Ankara: Genel Kurmay ATASE Yay., 1985]; Veli Yılmaz, *1'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 1993; Mustafa, Gencer, "Çanakkale Savaşlarında Alman Yardımı (1914-1916)", *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya: Konya Valiliği, 2010, 237-246; Ahmet Esenkaya, "Çanakkale Savaşında Türk-Alman Birlikteliği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Bahar-Güz 2008, sy. 6-7, s. 15-42; Mustafa Çolak, "Çanakkale'de Yalnız Birakılan Bir Müttelik: Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğuna Yardım Çabaları", *Türkler*, c. 13, Ankara 2002, s. 377-383.

² Klaus Wolf, *Gelibolu 1915 - Birinci Dünya Harbi'nde Alman Türk Askeri İttifakı*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 92.

³ Wolf, *a.g.e.*, s. 407-413.

⁴ Alman askeri arşivindeki (BA/MA) İmparatorluk Donanması (RM-Reichsmarine) bölümünde bulunan Akdeniz Filosu (Mittelmeerdivision) Harb Ceridesi donanma faaliyetlerini detaylıca ortaya koyması açısından önemli bir kaynaktır. Bkz. BA, MA, RM 40/755 Kriegstagebuch der Mittelmeerdivision.

ordusunda çok ihtiyaç duyulan makineli tüfek birliği olmasıydı.⁵ Bu katkıların mahiyeti çalışmamızın konusunu aşacağından daha fazla detaya girilmeyecektir. Müttefiklik ilişkileri çerçevesinde sunulan bu özet bilgiler ve savaş süresince kullanılan Osmanlı-Alman ittifakı tabiri nedeniyle donanma için de aynı tabirin kullanılması yeğlenmiştir.

B. Muavenet Operasyonu ve Cepheye Katkısı

Muavenet-i Milliye⁶ muhribinin İngiliz Goliath zırhlısını batırdığı operasyonu ve bu operasyonun Çanakkale kara savaşlarına nasıl katkı sağladığına kısaca değinmek yerinde olacaktır:

Kara savaşlarının başladığı 25 Nisan 1915 sabahı düşman birlikleri Seddülbahir'de beş ayrı bölgeden çıkarma yapmışlardı. Fakat hesapladıkları gibi ilerleyememiş ve sadece sahillerde tutunabilmişlerdi. Alçıtepe hedefi ise çok uzaktıydı. Bu hedefe ulaşmak için öncelikle Kirte Köyünü ele geçirmek istediler ve ilk çıkarmadan birkaç gün sonra 28 Nisan günü bu ilk saldırılarını gerçekleştirdiler. Bu saldırılar Birinci Kirte Savaşları olarak tarihe geçti. 6-8 Mayıs 1915 tarihlerinde gerçekleşen İkinci Kirte Muharebesinde yine ilerleme kaydedememişler, muharebeler giderek siper harbine dönüşmüştü.

Morto Koyu'na çıkarma yapan Fransız birlikleri ise sadece Kerevizdere'ye kadar ulaşabilmişlerdi. Osmanlı birliklerinin karşı taarruzları nedeniyle zor durumda kaldıklarından donanmadan yardım istemişlerdi. Bunun üzerine İtilaf donanmasına ait iki zırhlı birçok muharebe gemisinin korumasında geceleri Morto Koyu'ndan Osmanlı mevzilerini bomba yağmuruna tutuyordu. Böyle bir ortamda Osmanlı ordusunu en çok rahatsız eden şey ise İngiliz gemilerinin Osmanlı siperlerini döverek, Osmanlı savunmasına önemli ölçüde zarar vermesiydi. Hatta Osmanlı askerleri hiç susmayan bir gemiye "kocakarı" adını takmıştı.⁷

Osmanlı savunmasının bu gemilerin bombardımanından büyük zarar görmesi üzerine 5. Ordu Komutanlığı, Amiral von Usedom komutasındaki Boğazlar Genel Komutanlığına başvurarak bir önlem alınması talebinde bulunmuştu.⁸ Bu talep üzerine bir operasyon planlanmış, 12-13 Mayıs 1915 gece yarısına doğru demir alan Muavenet-i Milliye muhribi karanlıkta sessizce seyrederek, çevredeki destroyerlere fark edilmeden hedefine ulaşmayı başarmıştı. Muavenet-i

⁵ Wolf, a.g.e., s. 399-400.

⁶ Muavenet-i Milliye, II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı Donanma Cemiyeti tarafından Almanya'ya sipariş ile yaptırılmış dört muhripden biridir. 620 ton ağırlığında, 35 mil süratinde ve boyu 72 metredir. 1910'da Almanya'dan satın alınan Muavenet-i Milliye Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişinin ilk aylarında Karadeniz operasyonlarında görevlendirilmiş, Çanakkale cephesinin açılmasıyla bu cepheye yönlendirilmiştir. Bkz. Ersan Baş (haz.), *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Birakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar: Muavenet-i Milliye ve Goliath'ın Batırılışı*, İstanbul : İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı Piri Reis Araştırma Merkezi, t.y., s. 3, 12, 50.

⁷ Ayhan Yüksel, "Çanakkale Savaşlarında Sultanhisar Torpidosu, Muâvenet-i Milliye Muhribi: Mürettebatı ve Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları*, c. XXI, yıl 2001, s. 86.

⁸ Ahmet Gülerüz, *Osmanlı Donanması'nda Torpidobotlar ve Destroyerler: Sultanhisar&Muavenet*, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2009, s. 104; Ersan Baş (haz.), *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Birakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar: Muavenet-i Milliye ve Goliath'ın Batırılışı*, s. 52.

Milliye'nin Goliath zırhlısına yaklaşarak mümkün olan en yakın mesafeden attığı üç isabetli torpedo gemi içinde büyük bir patlamaya neden olmuştu. Neticede 700 civarında mürettebatı bulunan zırhlı birkaç dakika içinde batarken, kaptanı da dâhil 570 İngiliz denizci hayatını kaybetmişti.⁹

Bu başarılı operasyon İtilaf güçleri açısından büyük bir kayıp anlamına geliyordu. En başta denizden karaya yönelik önemli bir destek gücü kırılmıştı. Ayrıca çıkartma sonrasında zaten ilerleyemeyen düşmanın bir de zırhlısını ve çok sayıda askerini kaybetmesi, büyük moral bozukluğuna ve ayrıca İngiltere karargâhında istifalara neden olmuştu.¹⁰ İngiltere her ne kadar kamuoyunda doğuracağı endişeyi göze alarak olayın önemini küçültmek amacıyla Goliath zırhlısının zaten eski ve miadını doldurmuş bir gemi olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuş olsa da İngiliz bahriyesinde ve parlamentosundaki şiddetli tartışmalar, yaşanan şokun büyüklüğünü ortaya koymuştu. Boğaz girişi artık çok daha tehlikeli olarak görüldüğünden düşman filosu büyük gemilerini geri çekmek durumunda kalmış ve boğazı denizden donanma ile zorlama fikrinden vazgeçmişti.¹¹ Diğer taraftan bu operasyon, başta İtilaf Donanmasının bitmek bilmeyen top atışlarından bunalan bölgedeki Osmanlı birlikleri olmak üzere tüm Osmanlı ordusuna büyük moral kaynağı olmuştu.¹²

II. Rudolph Firle ve Terekesi

Alman Deniz Önyüzbaşı Rudolph Firle 1881 yılında Bonn'da doğmuş ve 1969 yılında Bremen'de ölmüştür. 1900 yılında İmparatorluk donanma okuluna giren Firle, deniz yüzbaşı ve kaptan olduktan sonra Alman İmparatorluk Donanması'nda dünyanın farklı bölgelerinde görevlerde bulundu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Karadeniz baskını dâhil olmak üzere 1914-1916 yılları arasında Osmanlı-Alman Donanmasında görev yaptı. Ardından Bulgaristan'da özel görevlerde bulundu. İstanbul'da evlenen Firle, 1920 yılında deniz binbaşı olarak emekli olduktan sonra Norddeutsche Lloyd Deniz Yolları Şirketi'nin yönetim kurulu başkanlığını yapmıştır.¹³ Muavenet-i Milliye'nin Goliath Zırhlısını batırdığı operasyon öncesinde diğer bazı Alman subayları ile birlikte Muavenet'te özel olarak görevlendirilmişti.

Alman Yüzbaşı Firle'nin (1881-1969) bu operasyonun neresinde durduğu ve hangi ölçüde etkili olduğu sorusu literatürde tartışmalı bir husustur. Dönemin kaynaklarından özellikle yıllar sonra yazılmış hatıra türü eserler ve aktarımlarda, ortadaki başarıyı sahiplenmeye yönelik bir temayül ve olayların anlatıcının bakış açısı

⁹ Wolf, *a.g.e.*, s. 406; Amiral Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, çev. Tekirdağlı H. Sami, İstanbul: Deniz Matbaası, 1936, s. 345; Ayhan Yüksel, *a.g.m.*, s. 86-87. Operasyon sonraki bölümde daha detaylı anlatılacaktır.

¹⁰ Amiral Lorey, *a.g.e.*, s. 353-354.

¹¹ Yaşar Semiz, "Çanakkale Denizaltı Savaşı (Nisan-Mayıs 1915); Sultanhisar ve Muâvenet-i Milliye'nin Başarıları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, yıl 2001, s. 396-398; S. Murad Hatip, "Birinci Dünya Harbi Çanakkale Savaşları'na Genel Bakış ve Az Bilinenler: Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazanıldı?", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Bahar 2015, sy. 18, s. 183.

¹² Figen Atabey, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 247.

¹³ BA, MA, N 155/26; Wolf, *a.g.e.*, s. 541.

ıyla yazıldığı görülmektedir.¹⁴ Bu tür tartışmalara çalışmanın sonunda değinilecektir.

Şimdilik durum kısaca şöyle özetlenebilir. Esasen Muavenet-i Milliye'nin komutanı Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Saffet [Ohkay] Bey'di.¹⁵ Ancak yukarıda söylediğimiz gibi Goeben ve Breslau gemilerinin mürettebatlarıyla birlikte Osmanlı donanmasına katılmalarıyla artık Osmanlı donanmasına ait gemilerde Alman subay ve mürettebat da görev alıyordu. Bu subaylardan biri de Rudolph Firlle idi. Bununla birlikte arşiv belgelerinde görüldüğü üzere operasyon planlanırken Alman Deniz Yüzbaşı Rudolph Firlle ile beraberindeki subay ve teknik elemanlar Muavenet-i Milliye'de bu operasyon için özel olarak Çanakkale'ye çağrılarak görevlendirilmişlerdi.¹⁶

A. Firlle'nin Alman Askeri Arşivindeki Terekesi

Alman federal askeri arşivinde bulunan ve bu çalışmanın ana temasına kaynaklık eden Firlle'nin dosyası üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm savaş döneminde İmparatorluk donanmasında görev aldığı 30.7.1914-11.9.1918 tarihleri arasında kısa notlar şeklinde tuttuğu günlüklerini içeren kalınca bir defterdir.¹⁷ Bu defter iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmı 408 sayfa ve 30.07.1914-09.10.1915 arası Türkiye'deki görevini kapsamaktadır. İkinci kısmı ise bu tarihten sonra görev aldığı Bulgaristan açıklarında Karadeniz görevinde tuttuğu notlarını içermektedir. Günlük defterindeki bilgilerin daha ziyade değerlendirme içermeyen özet bilgiler şeklinde yazıldığı, önce gün ve tarih atılarak altında maddeler halinde günün gelişmelerinin kısaca kaydedildiği bir defterdir. Bu savaş günlüğünde operasyon ve sonrası ile ilgili kısa ve teknik bilgiler de yer almaktadır.

İkinci bölüm günlük ekleri diye adlandırılmış bir dosyadır.¹⁸ Burada birçoğu kişisel belge, yazışma ve mektuplar olmak üzere dönemin önemli olaylarına ve konumuz olan operasyona ilişkin emir belgeleri ve raporlar yer almaktadır. Bu dosyada örneğin konumuz olan operasyon gününe ait 12.05.1915 tarihli, yani operasyonun hemen öncesinde tabya ve projeksiyonlara yönelik, operasyon sırasında Muavenet'in fark edilmesini engelleyecek şekilde ışıklandırma yapılmasına dair Amiral Merten imzalı bir emir metni mevcuttur.¹⁹ Bunun haricinde operasyonun akabinde İstanbul'a döndükten sonra Yüzbaşı Firlle tarafından yazılan ve yanındaki iki Alman subayı Sebelin ve Adrea'nın da imzalarının bulun-

¹⁴ Olayı farklı bakış açılarından değerlendiren bir çalışma için bkz. İclal Örses, Tunca Örses, "Muavenet-i Milliye Goliath'a Karşı", *Çanakkale 1915*, Aralık 2010.

¹⁵ 1879 doğumlu olan Ayasofyalı Ahmet Saffet Bey 1897 yılından itibaren donanmada çeşitli vazifeler üstlendikten sonra 1914 yılında Muavenet-i Milliye'ye komutan olarak atandı ve Karadeniz harekâtında etkili oldu. 13 Mayıs 1915 tarihinde Goliath zırhlısının batırılması neticesinde rütbesi binbaşılığa yükseltildi. 1926'da donanmadan emekliye ayrıldıktan sonra TBMM'de üç dönem Elaziğ milletvekilliği yaptı. Ohkay soyadını alan Ahmet Saffet Bey [Ohkay] 18 Mayıs 1938'de İstanbul'da vefat etti. Oğuz Atay, "İngilizlerin Goliath Zırhlısı Nasıl Batırıldı?", *Popüler Tarih*, sy. 21, Mayıs 2002, s. 44.

¹⁶ BA, MA, N 155/24, s. 27.

¹⁷ BA, MA, N 155/21, Korvettenkapitän Rudolph Firlle: *Erlebnisse bei der kaiserlichen Marine – Tagebuch*.

¹⁸ BA, MA, N 155/24, Anlagen zum Tagebuch.

¹⁹ BA, MA, N 155/24, s. 26.

duğu operasyonun hazırlık aşaması, operasyon ve sonrasına dair daha detaylı bilgiler içeren dört sayfalık bir rapor bulunmaktadır.²⁰ Bunun yanı sıra doğrudan operasyon ile ilişkisi olmayan 15 Eylül tarihli "Reformarbeit in der türkischen Marine" başlıklı Türk bahriyesinin islahı konulu dört sayfalık bir değerlendirme de yer almaktadır.²¹

Üçüncü bölüm²² ise sonraki yıllarda²³ muhtemelen kendisi tarafından daktilo edilmiş 62 sayfalık otobiyografik bir metindir. Firle bu metinde deniz okulu yıllarından sonraki dönemlerde farklı bölgelerdeki tecrübelerine kadar hatıralarını kaleme almıştır. Burada da konu edindiğimiz operasyon 4-5 sayfalık bir kısımda anlatılmıştır.

B. 1921 Yılında Yayınlanmış Makalesi

Askeri arşivde bulunan evrakın haricinde, operasyonu konu edinen bir kaynak daha var ki, bu kaynak Firle tarafından bir makale olarak 1921 yılında yayınlanmıştır. Makalenin yayımlandığı iki ciltten oluşan bu kitapta Alman donanması mensuplarının diğer başarı hikâyelerinin yanında Goliath'ın batırılışı da Yüzbaşı Firle'nin ağzından 11 sayfalık edebî sayılabilecek bir metinde bir başarı hikâyesi olarak verilmektedir.²⁴

Operasyonu ilk ağızdan anlatan en kapsamlı matbu metin olan bu makalenin bir özelliği de yayınlanmış olması nedeniyle o dönemde Türkiye'de de akis bulmasıdır. Nitekim makalenin, operasyon hakkında detaylı bilgi vermekle birlikte, Yüzbaşı Firle'nin operasyonu tek başına sahiplendiği gerekçesiyle eleştirildiği ve bu eleştirilerin, operasyonun Türk tarih yazıcılığında ele alınışını da şekillendirdiği görülmektedir. Bu konuya aşağıda değineceğiz. Fakat önce bu bahsettiğimiz kaynaklar ışığında operasyonu özet bir şekilde anlatalım.

III. Terekesi ve Yayınlanmış Metindeki Bilgiler Işığında Goliath Operasyonu

Morto Koyu'ndaki gemilerin Osmanlı mevzilerine zarar verdiklerini ve Liman von Sanders komutasındaki 5. Ordu'dan Amiral von Usedom komutasındaki Boğazlar Genel Kumandanlığına önlem alınması talebinde bulunulduğundan bahsetmiştik. Bunun üzerine 9 Mayıs 1915'te Yüzbaşı Firle'ye Boğazlar Genel Komutanı Amiral von Usedom'dan bir telgraf gelir. Firle o sırada Paşalimanı'nda²⁵ düşman denizaltısı arayan bir donanma gemi grubunun başındadır. Telgrafta:

²⁰ BA, MA, N 155/24, s. 27-31.

²¹ BA, MA, N 155/24, s. 42-45.

²² BA, MA, N 155/26.

²³ Dosya kapağında 1938'ler olarak belirtilmektedir.

²⁴ Rudolph Firle, "Die Vernichtung des englischen Linienschiffes Goliath", *Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg – Erzählt von Mitkämpfern*, Eberhard von Mantey (Hrsg.), 2. Baskı, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1922, c. 1, s. 39-48. 1922 yılında 2. Baskısı yapılan bu eserin Türk tarihini ilgilendiren bölümleri 2011 yılında Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır. Bkz. Eşref Bengi Özbilen (çev.), *Denizlerde Yenilmediler-Cihan Harbi'nde Alman Bahriyeliler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.

²⁵ Marmara Denizi'nde Erdek Yarımadası'nın yakınındaki adalardan biri.

“Durum Morto Koyu’ndaki düşman zırhlısına bir gece operasyonu yapmayı gerekli kılıyor, hemen gelin ve buradaki üç küçük bot için beraberinizde Alman subay ve torpido uzmanı getirin...” emri verilmektedir.²⁶

Aynı gece Muavenet ile yola çıkan Firle ertesi sabah (10 Mayıs 1915) Çanakkale’ye gelir. Usedom, Morto Koyu’nda demir atmış İngiliz zırhlılarının bombardımanı nedeniyle Türk mevzilerinin uzun süre dayanamayacağını belirtip durumu izah ettikten sonra Firle’den öncelikle bir gece operasyonun yapılabilirliğini incelemesini ister. Firle de ilk iş olarak küçük bir botla Avrupa yakasına yakın seyrederek mayın hatlarının güvenle geçilebileceği bir güzergâh belirler. Daha sonra Usedom ile görüştüğünde operasyonun küçük torpidobotlardan ziyade ancak bir muhrip ile yapılabilirliğini, personeli ve silahları yönünden çok iyi durumda olan Muavenet-i Milliye’nin bu operasyon için uygun olacağını söyler.²⁷

Firle daha sonra (11 Mayıs 1915) operasyon bölgesini, zırhlı gemileri ve onlara karakol görevi yapan gemileri Anadolu yakasındaki Erenköy Boğaz Komutanlığı Ana gözetleme yerinden inceler. Bunu yapmaktaki amacı İngiliz gemilerinin hareketleri ve güvenlik durumu hakkında fikir edinmektir. Morto Koyu’ndaki iki İngiliz zırhlısını dürbünle çok net biçimde gözleyebildiğini ve bunların güvenliği için altı muhribin sürekli olarak çevrede dolaştıklarını kaydeder. Firle’nin bu incelemesi gece saatlerine kadar sürer. Ateşin kesildiği ve personelin istirahate çekilerek derin uykuda oldukları gece 01.00-02.00 saatleri arasını operasyon saati olarak belirler.²⁸

Ertesi sabah Usedom’a planını sunmuş ve Muavenet gemisiyle operasyonu o akşam yapmak istediğini söylemiştir. Sonra plan için Donanma Komutanı Amiral Souchon’dan da onay alınmıştır. Gerekli hazırlıklar başlar. Kazanlar, makineler ve silahların gerekli kontrolleri yapılır. Atılması planlanan torpidolara özel önem verilir. Çünkü başarıya ulaşmanın en önemli iki şartı bacadan tek kıvılcım çıkmadan hedefe doğru yol almak ve torpidoların hedefe sorunsuz ve düzgün bir biçimde gitmesidir. Türk kumandan [Ahmet Saffet] ve işini iyi bilen Türk torpido Subayı Ali Haydar’a operasyon bilgisi verilmiştir. Sonra da tüm personel görevi öğrendikten sonra herkes büyük bir gayretle işine sarılır.²⁹

Bu arada tabyalara ve projektörlere operasyon ile ilgili 12 Mayıs 1915 tarihli Amiral Merten imzalı bir emir gönderilir.³⁰ Maddeler halinde yazılan emirde öncelikle tanınması açısından Muavenet’in, siyah, iki bacalı büyük bir torpidobot olduğu şeklinde tarif yapılmakta ve serbest geçişinin sağlanması istenmektedir. Boğazın farklı bölgelerine aydınlatma amacıyla yerleştirilmiş projektörlerden havanın kararmasıyla birlikte alışılmış şekilde aydınlatmanın devam etmesi, ancak operasyon sırasında Muavenet’in güzergâhı olan Avrupa sahilinin aydınlatılmayıp görünmesinin engellenmesi istenir. Ayrıca hangi bölgedeki projektörün nereyi aydınlatması gerektiği ile ilgili bilgiler detaylıca verilmekte, tabyaların da

²⁶ BA, MA, N 155/24, s. 27; BA, MA, N 155/26, s. 54.

²⁷ BA, MA, N 155/26, s. 55; Firle, a.g.m., s. 39-40.

²⁸ BA, MA, N 155/26, s. 55; Firle, a.g.m., s. 41.

²⁹ Firle, a.g.m., s. 41-42.

³⁰ BA, MA, N 155/24, s. 26.

operasyon sonrası Muavenetin dönüşünde onu takip edecek muhripleri hazır şekilde beklemeleri emir olunmaktadır.

Operasyon akşamı, yani 12 Mayıs 1915 akşamı Enver Paşa'nın ziyareti ve tüm gemi personeline en candan başarı dileklerinin ardından Muavenet saat 19.00'da operasyon için demir alır.³¹ Muavenet planlandığı gibi hareket ederek Avrupa sahilinden yol almaya başlar ve mayın hatlarını geçerek Soğanlıdere'de 19.30'da operasyon saatini beklemek üzere demir atar. Firle operasyon saatine kadar yapılabilecek en iyi işi yaptığını söyler: Uyumak.³²

Operasyon saati geldiğinde subayları ve personeli tekrar toplar ve herkese gerekli açıklamalarda bulunur ve görevlendirmeleri yapar. Demir alınıp hareket edilir. Gecenin karanlığı ve Gelibolu Yarımadası'nın gölgesinden istifade ile operasyon bölgesine yaklaşılar. Eskihisarlık burnuna gelindiğinde bir düşman muhripi çok yakına gelmesine rağmen Muavenet'i fark etmez. Nihayet Goliath zırhlısı karşıda duruyordu, atış mesafesi için daha da yaklaşıırken gemiden bir fener ile Muavenet'e parola sorulur. Firle aynı işaretle cevap verilmesini söyler. Bu sayede düşman da parola sorusuyla karşılaşınca şaşırarak ve zaman kazanılacaktır, öyle de olur. Uygun atış mesafesine ulaşıncı 300 metre mesafeden ilk torpido gönderilir. Sonra ikinci ve nihayet üçüncü. Hepsi de hedefini bulur. Üç büyük patlama olmuş ve Goliath zırhlısı batmaya başlamıştır.³³ Çarşambayı perşembeye bağlayan gece saat 01.15'i göstermektedir.³⁴

Muavenet atışları yaptıktan sonra geldiği güzergâhtan hızlıca geriye doğru yol alır. Ortalık öyle karışmıştır ki onun kaçtığı güzergâhi kimse fark etmez. Düşman muhripleri boğazın içinde arama tarama yaparlar ancak bir şey bulamazlar. Muavenet saat 02.00 gibi Soğanlıdere'ye dönüp burada demirlemiş ve birkaç saat sessizce tetikte beklemiştir. Saat 05.00 sularında Çanakkale'ye gelir. 7.30'da Amiral Merten'den ve telefonla Amiral Usedom'dan tebrik alır. Saat 10.00 gibi Amiral Usedom kendisini bu kez yüz yüze çok kibarca tebrik eder. Firle çok büyük bir iş başardıklarını daha da iyi anlar. Usedom'un emriyle gözlem uçakları havalanarak batırılan geminin yerini tespit ederler. Saat 11.00 civarında eşlik eden diğer bazı gemilerle coşku içerisinde Paşalimanı'na yola çıkarak saat 15.30 gibi burada demirleyip mola verirler. İstanbul'a gitmek için hazırlıklar yapılır. Ertesi sabah (14 Mayıs) erkenden 04.30'da demir alarak İstanbul'a yola devam edilir ve saat 9.00'da İstanbul Boğazı'ndan giriş yapılır. İstanbul'da operasyon duyulmuştur, büyük coşku vardır, Yavuz'da özel bir karşılama töreni olur.³⁵

Firle'nin değerlendirmesine göre bu başarılı operasyonda Alman personeli tüm tecrübesiyle operasyonu bir tatbikat gibi soğukkanlılıkla yapıyorlardı. Türk mürettebat da Alman arkadaşlarını kendilerine örnek alıyor, sakin ve tam bir güven içerisinde görevlerini takip ediyorlardı.³⁶

³¹ Enver Paşa 11 Mayıs'ta cepheyi teftişe gelmiştir ve 12 Mayıs günü İstanbul'a geri döner. Muavenet'i de geri dönerken ziyaret eder.

³² BA, MA, N 155/26, s. 56; Firle, a.g.m., s. 43.

³³ BA, MA, N 155/26, s. 56-57; Firle, a.g.m., s. 44-45.

³⁴ BA, MA, N 155/21, s. 357.

³⁵ BA, MA, N 155/21, s. 357; BA, MA, N 155/26, s. 57; Firle, a.g.m., s. 46-47

³⁶ BA, MA, N 155/26, s. 57.

Rudolph Firle'nin terekesindeki bilgiler ışığında hikâyeyi böylece özetlemek mümkün.

A. Türk Tarih Yazımının Operasyona Bakışı

Rudolph Firle'nin anlatımına bakıldığında kendisinin operasyonun tam merkezinde olduğu hissi oluşmaktadır. Bunun böyle olup olmadığı ise sonraki yıllarda tartışma konusu olmuştur. Bu noktada bir karşılaştırma yaparak bazı örnekler üzerinden bu operasyonun Türkçe literatürde nasıl algılandığına bakmakta, bu çalışma açısından fayda bulunmaktadır.

Türk tarih yazımında Muavenet-i Milliye operasyonu “Deniz tarihimizin şeref sayfaları” arasında yer almaktadır.³⁷ Fakat genel hatlarıyla müttefikimiz olan Almanya'nın bu operasyondaki varlığının çok abartıldığına işaret edilir ve eleştirilir ya da Alman varlığından hiç söz edilmez.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu literatürün, Rudolph Firle'yi de kaynak olarak kullanan ilk örneği 1928 yılında yayınlanan *Türk Donanması Ne Yaptı*³⁸ başlıklı eserdir. Birinci Dünya Savaşı'nda deniz muharebelerini konu alan eserinde Bahriye Mektebi muallimlerinden Yüzbaşı Fevzi³⁹, Goliath zırhlısının batırılmasıyla ilgili bölümde olayı bir paragrafta anlatmaktadır. Fevzi, Türk donanmasının hemen ekserisinde birkaç Alman zabıt ve efradının bulunduğu işaret ederek, Firle'nin yukarıda bahsettiğimiz 1921'de yayınlanan ve Muavenet operasyonunu anlattığı yazısının⁴⁰ tercümesini paragrafın sonuna eklediği uzunca bir dipnotta vermektedir. Bu uzun dipnotun sonunda ise şu ifadelerle yer vermiştir:

“Firle görüldüğü üzere olayın bütün icraat ve şerefini gemide bulunan üç veya dört Alman subayı ile kendine hasretmiştir. Hâlbuki Binbaşı Ahmed'in kumandasında bulunan Muavenet-i Milliye'nin bütün subay ve mürettebatı Türk olup tamamen Türkler tarafından sevk ve idare ediliyordu. Yalnızca Türk donanmasının kumandasını eline alan Souchon tarafından her gemide olduğu gibi birkaç Alman zabıt ve gedikli bulunduruluyordu. Bu hakikati gizleyerek bütün şerefi yalnız kendilerine hasretmek çok garip bir zihniyettir.”

³⁷ Tefvik İnci, *Deniz Tarihimizin Şeref Sayfaları*, İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1953. Ayrıca bkz. dipnot 44.

³⁸ Fevzi, *Cihan Harbinde Deniz Muharebeleri: Türk Donanması Ne Yaptı?*, İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası, 1928. Bu eser Prof. Dr. Ali Fuat Öreç ve Yrd. Doç. Dr. Levent Düzcü tarafından yeni harflerle yayına hazırlanmıştır. Fevzi [Kurtoğlu], *Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale'de Türk Donanması*, haz. Ali Fuat Öreç, Levent Düzcü, İstanbul: Zeytinburnu Bel. Kültür Yayınları, 2015.

³⁹ Deniz subayı olup savaş yıllarında çeşitli gemilerde görev almış, özellikle Cumhuriyetin ilk döneminde Genel Kurmay Harp Tarihi Encümeninde görev alması ile kendisini denizcilik tarihiyle ilgili çalışmalara vererek çok sayıda kitap ve makale kaleme almıştır. Hakkında bilgi için bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, “Kurtoğlu, Hüseyin Fevzi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 26, s. 450-451.

⁴⁰ Bkz. Rudolph Firle, “Die Vernichtung des englischen Linienschiffes Goliath”, *Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg – Erzählung von Mitkaempfern*, Eberhard von Mantey (Hrsg.), 2. Baskı, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1922, c. 1, s. 39-48. Bu yazı ilk olarak 1921 yılında Almanya'nın deniz savaşlarındaki başarılarını ele alan bir kitapta yayınlanmış, kitap 1922'de ikinci baskısını yapmıştır. Kitabın künyesi şöyledir: Eberhard von Mantey [Hrsg.], *Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg Erzählung von Mitkaempfern*, München: Lehmann, 1922.

Elbette ki Firlle'nin makalesi operasyon ile ilgili detaylı bilgilere ulaşmamızı sağlamakta ve bu açıdan değerli tarihi bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte başarıyı kendi hesabına sahiplenilen ifadeleri nedeniyle Firlle'nin Türk tarih yazımında eleştirildiği, burada aktarılan anlatısına binaen bir tepki literatürü oluştuğu⁴¹ ve bu görüşün sonraki yıllarda Türk tarih yazımındaki özellikle resmi görüşü önemli ölçüde şekillendirdiği görülmektedir.⁴² Bu tepki literatürünün oluşmasında konumuz olan operasyonda Firlle'yi öne çıkararak Muavenet muhribinin Firlle'nin komutası altında olduğunu belirten 1928 tarihli Alman resmi harp tarihi veya 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders'in anıları gibi Alman kaynakları da etkili olmuştur.⁴³ 1976 ve 1978 yıllarında Genelkurmayın yayınladığı Türk resmi harp tarihinin ilgili cilt ve kısımlarına bakıldığında ise operasyon, Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Saffet komutasında olduğu vurgusunun haricinde Muavenet-i Milliye'nin başarısı olarak -Alman kaynaklarından da istifadeyle- teknik açıdan detaylı sayılabilecek bir biçimde aktarılmaktadır. Bununla birlikte Alman varlığından bahsedilmez, Almanların operasyonu sahiplendiğine atıf ve dolayısıyla eleştiriyi de rastlamayız.⁴⁴ Her iki literatürde de etkisi görülen bu reaksiyonun

⁴¹ Tepki literatürü olarak değerlendirebileceğimiz bir örnek olması bakımından, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın bir yayınında Muavenet operasyonu bir paragrafta anlatılırken, bu vazifenin aslında başka küçük bir muhribe verildiği, ancak bu muhribin yedek subay olan Alman komutanının vazifeden irkilerek bir bahane ile vazifeyi üstlenmediği, duruma şahit olan Muavenet'in Kıdemli Yüzbaşı olan komutanının kimseye sormadan hemen Erdek'ten hareket edip Çanakkale'ye geldikten sonra vazifeye talip olduktan sonra Goliath'ı üç torpido ile batırdığı belirtilmektedir. Bkz. Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, c. 4, İstanbul: Deniz Basımevi, 1984, s. 388; Bir diğer örnek olarak da Osmanlı ticaret filosu kaptanlarından Osman [Görür] Bey'in 1939 yılında yayınladığı kısa metni gösterilebilir. Osman Bey burada aslında Almanlar tarafından düşünülmeden önce kendisinin benzer bir operasyon teklifini yetkililere sunduğunu fakat bilhassa Alman subayları tarafından faydadan çok zarar olacağı gerekçesiyle teklifinin kabul görmediğini belirtir. "Böyle bir muvaffakiyetin şerefini doğrudan doğruya kendine hasretmek istedikleri hal ve tavırlarından aynen anlaşılmakta idi" ifadeleriyle Almanların teklifine önem vermediklerini, ama kısa süre sonra aynı düşünceyi kendilerinin uyguladığını belirtir. Ayrıca her ne kadar "Almanlar güya bu taarruzu idare etmek üzere güverte ve makineye bir müfreze Alman ilave ettiler" ise de operasyonun muvaffakiyetinin maddi ve manevi olarak Türklere ait olduğunu ve operasyon fikrinin de Almanlara değil kendisine ait olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Osman Görür, *Harbi Umumide Çanakkale'de Golyat Zirhlisinin Nasıl Batırıldığıнын İçyüzü*, İstanbul: Tecelli Basımevi, 1939, s. 1-7.

⁴² Emekli bir Albay 2000 yılında hazırladığı çalışmasında, Goliath'ın batırılışının anlatıldığı bölümde aynı Yüzbaşı Fevzi gibi kısa bir girişin ardından Firlle'nin makalesinin tercümesine yer vermekte ve sonunda Yüzbaşı Fevzi'nin yukarıda alıntı yaptığımız ifadelerini tekrarlamaktadır. Bkz. Şemsettin Bargout, *Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekatı*, Dz. K.K. Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, 2010, s. 32-35.

⁴³ Hermann Lorey, *Der Krieg zur See 1914 - 1918 - Der Krieg in türkischen Gewässern - Band 1 - Die Mittelmeer-Division*, Berlin, 1928, s. 138-145; Liman von Sanders, *Fünf Jahre in der Türkei*, Berlin, August Scherl Verlag, 1920, s. 101; Figen Atabey, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 247.

⁴⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII nci Cilt: Deniz Harekatı*, haz. Saim Besbelli, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1976, s. 224-227; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi: 2 nci Kitap, Amfibi Harekat*, haz. Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1976, s. 426-427; Almanların varlığından bahsedilmeyen bir başka örnek olarak *Donanma Dergisi*'nin 405. sayısının eki olarak yayınlanmış bir eserde geçmişten bu yana deniz zaferleri kaleme alınmıştır. Goliath operasyonu da bir deniz zaferimiz olarak yer almakla birlikte metinde gerek Rudolph Firlle ve Alman subayları gerekse Almanya'dan hiç söz edilmemektedir. Tevfik İnci, *Deniz Tarihimizin Şeref Sayfaları*, İstanbul:

kısmen düşük dozlu örneklerinden birine yakın zamanda yayınlanmış Çanakkale muharebelerinin deniz cephesini konu edinen bir doktora tezinde de rastlıyoruz. Burada operasyon Firle'nin adının geçmeden anlatılmasının akabinde, onun anılarında operasyonu kendisine ve gemide bulunan Alman personeline mal ederek, mürettebatın çoğunluğunu oluşturan Türk personeli göz ardı etmesi eleştirilmekte ve neticede Firle'yi öne çıkaran anlatılar haksız yorumlar olarak değerlendirilirken, bunların kahraman Türk personelinin bu operasyonda üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirdiği gerçeğine gölge düşürmediği ifade edilmektedir. İlgili bölümün sonunda Türk ve Alman personelin madalya ile ödüllendirilmelerine değinilerek ortak başarıya işaret edilmesi ise tepkinin dozunu düşürmektedir.⁴⁵

B. Özet Tercümede Yer Verilmeyen Kısımlar

Önceki bölümün başında alıntı yaparak verdiğimiz örneğe geri dönecek olursak, bu konuyla ilgili dikkat çekmek istediğimiz bir husus da şudur. Yüzbaşı Fevzi'nin bahsi geçen eserinde dipnot olarak yer verdiği tercüme metin, az evvel bahsettiğimiz 1921 yılında yayınlanan Firle'nin operasyonu anlattığı makalesidir. Fakat metinleri karşılaştırma yaptığımızda tercümenin özet bir tercüme olduğu ve bazı bölümlere tercümede yer verilmediği görülmektedir. Bu açıdan tercümede yer verilmeyen kısımlardan önemli gördüğümüz bazıları aşağıda dikkate sunmak isteriz:

- Örneğin operasyon öncesinde Firle'nin Muavenet'in komutanı Ahmet Saffet ile olan sohbeti tercümede yer almamaktadır. Firle ikisi arasında geçen bu sohbette şu ifadeleri kullanmaktadır: "Gemiyi beraber kumanda ettiğimiz filozof Ahmed'in kafasını en çok mayınlar meşgul ediyordu. Bana sürekli şunu şunu yaparsak şöyle olur, şu rotayı takip etsek daha iyi olmaz mı diye yeni düşüncelerle geliyordu. Ben de sürekli onu teselli ediyordum. Sonra beraber bir şeyler yedik..."⁴⁶
- Yine tercümede geçmeyen bir husus, operasyon öncesinde Enver Paşa'nın Muavenet'e kısa bir ziyarette bulunması ve iyi dileklerde bulunduğu kısmıdır. Metne göre cepheden dönen Enver Paşa aslında Muavenet ile İstanbul'a dönmeyi planlamış ancak operasyon nedeniyle küçük bir gemiyle dönmüştü. Kendisine başarı dileklerini iletildiğini söyleyen Firle, Enver Paşa ile ilgili övücü ifadelerde bulunmakta ve onun her zaman ilk adımı atan tam bir lider olduğunu, bu nedenle ordusunun kendisine adeta taptığından bahsetmektedir.⁴⁷
- Tercümede geçmeyen başka bir yerde Firle, operasyonda mayın hatlarına verdiği önem nedeniyle seyir komutasını özellikle Ahmed'e verdiğini söylemektedir.⁴⁸ Ayrıca "duygularını rencide etmez ve onlara önem verdiğini hissettirirsen, Türk mürettebatın gurur yapmayarak

Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1953.

⁴⁵ Figen Atabey, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 240-248.

⁴⁶ Firle, a.g.m., s. 42.

⁴⁷ Firle, a.g.m., s. 42.

⁴⁸ Firle, a.g.m., s. 44.

askeri bakımdan yetersiz olduklarının bilincinde, yardımsever ve her şeyden önce güvenilir arkadaşlar oldukları..." gibi ifadeler kullanmaktadır.

- Bir diğer husus operasyondan dönüşte, o kargaşa durumunda aynı rotada hızlı bir şekilde geri seyrederken, Türk mevzilerinden muhtemelen düşman gemisi sanılarak ateş açılmasıdır.⁴⁹
- Tercümede yer almayan bir diğer önemli kısım ise yine ikisi arasındaki bir sohbettedir. Firle'nin şu ifadeleridir:⁵⁰ "Soğandere'ye dönüldüğünde artık ortalık sessiz bir hal alınca gemi güvertesinde bekliyorduk. Ahmed'in yüzü dostça gülümsüyordu. Sonra bana bir Türk kahvesi ikram etti ve filozofça konuşmaya başladı. Onun, benim ve hepimizin iyi insanlar olmamız gerektiğini, çünkü Allah'ın bizi açık bir şekilde koruduğunu ve Allah'ın yalnızca cesur ve dindar insanları koruduğunu söyledi. Ben de ona ek olarak dedim ki, evet, haklısın ama iyi hazırlanmış torpidolar, uygun silahlar, güvenilir torpidocular ve hedefini bulan torpidoları da unutmamalıyız. O da söylediklerimi onayladı..."
- Operasyon dönüşünde Paşalimanı'nda mola verdiklerinde Türk mürettebatın bir kurban keserek kanını boş torpido ağızlarına sürdükleri de tercümede yer almamaktadır.⁵¹
- Son olarak Firle'nin makalesinde yer alıp tercümede yer almayan bir ifade de şöyledir: "Bu olay bizim ve Türkler adına ortak silah arkadaşlığımız için gurur verici bir askeri operasyondur".⁵²

Özet tercümede yer verilmeyen bu hususları topluca değerlendirdiğimizde, bunların yukarıda bahsettiğimiz dipnotun sonuna eklenen ve "bütün şerefi yalnız kendilerine hasretmek çok garip bir zihniyettir" şeklindeki eleştiri notunun gücünü kırmaması için özellikle konulmamış olduğu düşünülebilir. Özellikle Firle ile Ahmet Saffet arasındaki sohbetler⁵³ ve Firle'nin Osmanlı mürettebatı hakkındaki müspet kanaatlerini bu açıdan değerlendirebiliriz. Kaldı ki Firle ve Ahmet Saffet arasındaki münasebetin sonraki yıllarda mektuplaşmalarla devam ettiği Firle'nin terekesinde görülebilmektedir.⁵⁴

⁴⁹ Firle, a.g.m., s. 46.

⁵⁰ Firle, a.g.m., s. 46.

⁵¹ Firle, a.g.m., s. 47.

⁵² Firle, a.g.m., s. 47.

⁵³ İkili arasındaki benzer sohbetlerin Goliath operasyonundan çok evvel daha savaşın başlarında da olduğunu görüyoruz. Firle Karadeniz harekâtı ve Odesa seferi üzerine yazdığı diğer bazı anı makalelerinde "Gemimin Türk kumandanı ve sonra birçok seferde sadakatini ispat etmiş olan dostum iyi yürekli Ahmed, harita odasından düşünceli ve endişeli bir şekilde, ... mutlaka Odesa önlerinde bulunması gereken ve bizim hiçbir fikrimizin olmadığı Rus mayınlarının muhtemel yerleri ve miktarları hususunda filozofça fikir beyan ediyordu" veya "İyi yürekli Ahmed aslında bir filozoftu; dindar Türklerin her zaman sefere çıkarken kumandan flamasının yerine direğin tepesine çektikleri Kuran'ı göstererek teorik olarak harp ilanından beri ailesi ve dostları için ölmüş olduğunu ve ancak harp bittikten sonra bunun gerçekten olup olmadığını göreceğini öne sürdü. Fakat o zamana kadar kendisini ve ailesini teorik olarak ölümü vasıtasıyla Allah ve Muhammed için nispeten önemsiz olan hayatı için bütün endişelerden ve kara kara düşünmekten kurtarıyordu. Bu ve benzeri konuşmalarla gece saat 12 oldu" gibi ilginç anekdotlara yer vermektedir. Bkz. Eşref Bengi Özbilen (çev.), *Denizlerde Yenilmediler - Cihan Harbi'nde Alman Bahriyeliler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011, s. 43-44.

⁵⁴ BA, MA, N 155/8.

Sonuç

Sonuç olarak, Çanakkale cephesinde düşman için önemli bir kayıp, Osmanlı ordusu için bir o kadar moral olan bu operasyonun iyi kurgulanmış başarılı bir operasyon olduğu kesindir. Aslında eldeki kaynaklardan yola çıkarak bu operasyonun bir Osmanlı-Alman ortak yapımı operasyon olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim operasyonun planlanması ve uygulamasında her iki tarafın da önemli katkıları olduğunu görüyoruz.

Bu çerçevede aslında dönemin gazetelerinde de başarının yalnızca bir tarafa değil ortaklığa hasredildiği dikkat çeker. Mesela “Muavenet-i Milliye arslanlarının mahareti” başlıklı İkdam gazetesinin haberinde, “torpidomuz, Yüzbaşı Ahmed ve Alman Yüzbaşı Firlle kumandasında bulunuyordu” denilmektedir. Aynı zamanda bu başarılı operasyonun “Alman ve Türkler arasındaki silah arkadaşlığının doğruluk ve kudret imzası mahiyetini haiz” olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁵

Benzer şekilde operasyon neticesindeki terfilere ya da nişan verilme listelerine bakıldığında hem Türk hem Alman subay ve mürettebatın aynı şekilde ödüllendirildiklerini görüyoruz. Osmanlı Arşivinde bulunan ve operasyondan sonraki bir ay içerisinde Bahriye Nazır Vekilinin teklifi üzerine çıkan bir irade-i seniyyede, operasyona katılan “Muavenet-i Milliye’deki zabitan ve efrad ile Alman zabitan ve efradın bu üstün başarıları nedeniyle Bahriye Nezareti tarafından harb madalyalarıyla taltif edilmeleri” kararı ve madalya ile ödüllendirilen subay ve denizcilerin listesi bulunmaktadır. Bu listeye göre Muavenet’te 24 Türk subayı, 74 Türk eratı ve 3’ü subay olmak üzere 20 Alman mürettebatla birlikte toplam 118 personel vardı.⁵⁶ Liste incelendiğinde geminin kaptanı Binbaşı Ahmet Saffet ile Alman Deniz Yüzbaşı Firlle’ye altın ve gümüş imtiyaz muharebe madalyası, gemideki diğer Osmanlı ve Alman subayları ile mürettebatının gümüş imtiyaz ve liyakat muharebe madalyalarıyla ödüllendirildikleri görülüyor. Ayrıca listelerde dikkati çeken bir diğer husus ise isimlerin rütbe ve görevlerinin belirtildiği sütunda Alman denizcilerin topçu, makine, torpidocu, ateşçi, telsizci gibi daha teknik işlerde vazifeli olduklarıdır. Bu ödül listeleri bize Muavenet-i Milliye muhribinde önemli sayıda Alman subay ve mürettebatın da görev yapmakta olduğunu ve bu başarılı operasyonda görmezden gelinemeyecek katkıları olduğunu işaret etmektedir. Bu anlamda operasyonun Osmanlı-Alman ortak yapımı olduğunu destekler niteliktedir.

Savaş ve müttefiklik bittikten sonra, konu tarih yazımına geldiğinde bu ortaklığı görmek pek mümkün olmamaktadır. Öyle ki savaşın sona ermesiyle birlikte mağlubiyetin birilerine fatura edilmeye çalışıldığı gibi, savaşta elde edilen başarıların da sahiplenilme düşüncesini her iki tarafta da görmek mümkündür. Yukarıda bahsedildiği üzere Alman Yüzbaşı Rudolph Firlle’nin terekesini ve yazdıklarını incelediğimizde, Türk tarih yazımında da genel itibariyle eleştirildiği üzere başarıyı kendi hesabına kaydetme temayülünü görebiliyoruz. Fakat diğer taraftan operasyon ile ilgili birincil kaynak olan isimlerin yazdıklarına ve anlattıklarına

⁵⁵ Ersan Baş (haz.), *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar: Muavenet-i Milliye ve Goliath’ın Batırılışı*, s. 75.

⁵⁶ Ayhan Yüksel, a.g.m., s. 88-96; Figen Atabey, a.g.e., s. 244.

bakıldığında -belki de Firle başta olmak üzere Alman kaynaklarının anlatısına tepki mahiyetinde- onlarda da benzer bir tavrı görmek mümkündür. Örneğin Muavenet-i Milliye Muhribinin Torpido Subayı Ali Haydar Bey'in⁵⁷ ve Ahmet Saffet [Ohkay] Bey'in anlattıkları⁵⁸ ya da ticaret filosu kaptanlarından Osman Bey'in [Görür] yukarıda bahsedilen metni⁵⁹ bu çerçevede düşünülebilir. Nitekim onların da anlatılarında kendilerini ön plana çıkardıklarının izlerini görmek mümkündür.

Şüphesiz bu konu müttefik olarak girilen bir savaştan mağlup ayrılan iki tarafın elde edilmiş olan bir başarıyı sahiplenme meselesidir ve olaylar metne dönüştükçe kişilerin veya tarafların ön plana çıkarıldığı bir tartışma halini almaktadır. Elbette bu tartışmayı Çanakkale'de ve Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikimiz olan Almanya'nın rolü ve etkisi bağlamında da genişletmek mümkündür.⁶⁰

The Contribution of the Ottoman-German Navy in the Gallipoli Land Battles: The Sinking of the Goliath Battleship in the Light of the Documents from the Estate of German Navy Lieutenant R. Firle

Abstract

The Ottoman Navy played a key role in the Gallipoli Campaign. One of its successes was that a torpedo boat of the Turkish Army named Muâvenet-i Millîye sank the pre-dreadnought battleship *Goliath* of the British Royal Navy as a result of a successful military operation while the land fightings continued on the Gallipoli peninsula. With the outbreak of the Great War a German admiral was appointed as the commander of the Ottoman Navy and German commanding officers and navy lieutenants were taken into service in the ships of the Ottoman Navy during the war. In this article, the sinking of the *Goliath* battleship –its background and aftermath- by the Ottoman Navy in the Gallipoli Campaign in the World War I will be analyzed through the documents of German Navy Lieutenant Rudolph Firle in the German Federal Military Archive in Freiburg [Bundesarchiv-Militärarchiv, BA-MA] and an article written by him after the WWI. After that, the discussions on how this operation has been treated in the historiography will be examined with some examples.

Keywords: R. Firle, Muavenet, HMS Goliath, WWI, Navy, Gallipoli.

⁵⁷ Rekta Ragıb Önen, "Muavenet-i Milliye Muhribinin Torpido Subayı Ali Haydar Bey'in Anıtı: Goliath'ı Ben Batırdım", *Yıllarboyu Tarih Dergisi*, VIII/4, Nisan 1982, s. 5.

⁵⁸ Ahmet Saffet Bey'in anlattıkları için bkz. Amiral Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, Çeviren: Tekirdağlı H. Sami, İstanbul: Deniz Matbaası, 1936. Bu eserin başında "Alman resmî deniz harp tarihinden icap eden haşiyelerle genişleterek yazılmıştır" denilmektedir. Yani bir anlamda Alman resmi harp tarihinin zaferi sahiplenme tavrına bir cevap mahiyetindedir. Ahmet Saffet Bey'in anlatısına da Muavenet operasyonu bağlamında başvurulmuştur. s. 346-352. Eserin Almancaorijinali için bkz. Hermann Lorey, *Der Krieg zur See 1914 - 1918 - Der Krieg in türkischen Gewässern - Band 1 - Die Mittelmeer-Division*, Berlin, 1928. Muavenet operasyonu eserin 14. Bölümünde 138-145 (Türkçe çeviride 339-361) sayfaları arasında "Vernichtung des englischen Linienschiffs Goliath" başlığıyla ele alınmaktadır.

⁵⁹ Osman Görür, *Harbi Umumide Çanakkale'de Golyat Zırhlısının Nasıl Batırıldığıнын İcüyü*, İstanbul: Tecelli Basımevi, 1939, s. 1-7.

⁶⁰ Alman Kaynaklarından Çanakkale Cephesinde Almanya'nın Rolü ve Etkisi konulu bir doktora çalışması tarafımızca sürdürülmektedir.

KAYNAKÇA

Alman Askeri Arşivi (Freiburg)

- BA, MA, N 155/21: Korvettenkapitän Rudolph Firle: Erlebnisse bei der kaiserlichen Marine – Tagebuch.
- BA, MA, N 155/24, Anlagen zum Tagebuch.
- BA, MA, N 155/26.
- BA, MA, RM 40/755 Kriegstagebuch der Mittelmeerdivision.

Kitap ve Makaleler

- Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, c. 4, İstanbul: Deniz Basımevi, 1984.
- Ahmet Esenkaya, “Çanakkale Savaşında Türk-Alman Birlikteliği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Bahar-Güz 2008, sy. 6-7, s.15-42.
- Ahmet Gülerüz, *Osmanlı Donanması'nda Torpidobotlar ve Destroyerler: Sultanhisar&Muavenet*, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2009.
- Amiral Lorey, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, Çeviren: Tekirdağlı H. Sami, İstanbul: Deniz Matbaası, 1936.
- Ayhan Yüksel, “Çanakkale Savaşlarında Sultanhisar Torpidosu, Muâvenet-i Milliye Muhribi: Mürettebatı ve Faaliyetleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, c. XXI, yıl 2001, s. 81-96.
- Ersan Baş (haz.), *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar: Muavenet-i Milliye ve Goliath'ın Batırılışı*, İstanbul: İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı Piri Reis Araştırma Merkezi, t.y.
- Eşref Bengi Özbilen (çev.), *Denizlerde Yenilmediler - Cihan Harbi'nde Alman Bahriyeliler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- Fevzi [Kurtoğlu], *Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale'de Türk Donanması*, haz. Ali Fuat Öreñç, Levent Düzcü, İstanbul: Zeytinburnu Bel. Kültür Yayınları, 2015.
- Fevzi, *Cihan Harbinde Deniz Muharebeleri: Türk Donanması Ne Yaptı?*, İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası, 1928.
- Figen Atabey, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII nci Cilt: Deniz Harekatı*, haz. Saim Besbelli, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1976.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi: 2 nci Kitap, Amfibi Harekat*, haz. Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1976.
- Hermann Lorey, *Der Krieg zur See 1914 - 1918 - Der Krieg in türkischen Gewässern - Band 1 - Die Mittelmeer-Division*, Berlin, 1928.
- İclal Örses, Tunca Örses, “Muavenet-i Milliye Goliath'a Karşı”, *Çanakkale 1915*, Aralık 2010.

- Jehuda L. Wallach, *Anatomie einer Militärhilfe: die preussisch-deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835-1919*, Droste Verlag, 1976.
- Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, çev. Fahri Çeliker, Ankara: Genel Kurmay ATASE Yay., 1985.
- Klaus Wolf, *Gallipoli 1915: Das deutsch-türkische Militärbündnis im Ersten Weltkrieg*, Report Verlag, 2008.
- Klaus Wolf, *Gelibolu 1915 - Birinci Dünya Harbi'nde Alman Türk Askeri İttifakı*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Liman von Sanders, *Fünf Jahre in der Türkei*, Berlin, August Scherl Verlag, 1920.
- Mahmut H. Şakiroğlu, "Kurtoğlu, Hüseyin Fevzi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 26, s. 450-451.
- Mustafa Çolak, "Çanakkale'de Yalnız Bırakılan Bir Müttelik: Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğuna Yardım Çabaları", *Türkler*, c. 13, Ankara 2002, s. 377-383.
- Mustafa, Gencer, "Çanakkale Savaşlarında Alman Yardımı (1914-1916)", *I. Uluslar arası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya: Konya Valiliği, 2010, 237-246.
- Oğuz Atay, "İngilizlerin Goliath Zırhlısı Nasıl Batırıldı?", *Popüler Tarih*, sy. 21, Mayıs 2002, s. 42-45.,
- Osman Görür, *Harbi Umumide Çanakkale'de Golyat Zırhlısının Nasıl Batırıldığı'nın İnciyü*, İstanbul: Tecelli Basımevi, 1939.
- Rekta Ragıb Önen, "Muavenet-i Milliye Muhribinin Torpido Subayı Ali Haydar Bey'in Anıları: Goliath'ı Ben Batırdım", *Yıllarboyu Tarih Dergisi*, VIII/4, Nisan 1982, s. 4-7.
- Rudolph Firle, "Die Vernichtung des englischen Linienschiffes Goliath", *Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg – Erzählt von Mitkämpfern*, Eberhard von Mantey (Hrsg.), 2. Baskı, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1922, c. 1, s. 39-48.
- S. Murad Hatip, "Birinci Dünya Harbi Çanakkale Savaşları'na Genel Bakış ve Az Bilinenler Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazandı?", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Bahar 2015, sy. 18, s. 161-193.
- Şemsettin Bargut, *Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekatı*, Dz. K.K. Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, 2010.
- Tevfik İnci, *Deniz Tarihimizin Şeref Sayfaları*, İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1953.
- Veli Yılmaz, *1'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 1993.
- Yaşar Semiz, "Çanakkale Denizaltı Savaşı (Nisan-Mayıs 1915); Sultanhisar ve Muavenet-i Milliye'nin Başarıları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, yıl 2001, s. 393-398.

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA KARA MUHAREBELERİ

Mahir Aydın*

Özet

Birinci Dünya Savaşı, cephe ile cephe gerisi arasında farkın olmadığı sürekli asker sayısını arttırmaya dayalı tüm katılan devletler için yıkıcı bir özellik taşımaktaydı. Dünya sahnesinde tutunmaya çalışan Osmanlı Devleti de bu savaşa İttihat ve Terakki Hükümeti öncülüğünde, Almanya'nın yanında ve desteğiyle 2 Ağustos 1914 tarihinde katıldığını ilân etti. 18 Mart 1915 tarihinde itilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı'nı geçmek istemesiyle başlayan Çanakkale Muharebeleri, savaşın sahip olduğu kapsamı ve yıkıcı özelliğini yansıtmaya bakımdan adeta dünya savaşı içerisinde ön plana çıkan bir sahnedir.

9 Ocak 1916 tarihinde son işgal kuvvetinin de çekilmesine kadar Osmanlı Ordusu ile Birleşik İtilaf ordusu arasında geçen muharebeler, çetin bir özelliğe sahip coğrafyada iki tarafın pek çok kayıp vermesine yol açmıştır. Kanlısirt, Arıburnu, Kumkale, Conkbayırı, Anafartalar ve Seddülbahir muharebelerinde iki taraf askerleri birbirlerine, sınırsızlığa, çaresizliğe, toprağa, geceye, korkuya ve dostluğa yaklaşmıştır. Muharebeler sırasında ortaya çıkan Mustafa Kemal faktörü ile adeta Milli Mücadele'nin provası yapılacaktır. Bu makalede Çanakkale Savaşı'nın kara muharebeleri ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çanakkale Boğazı, Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri, Mustafa Kemal (Atatürk), Kara Muharebeleri.

1) Genel Çerçeve

Birinci Dünya Savaşı, uygarlık tarihinde görülen en geniş kapsamlı ve en büyük savaştır. Bu savaş ayrıca, İngiltere ile Almanya arasındaki "sömürge yarışı"nın göstergesidir. Bu amaçla Almanya, Osmanlı Devleti'ni iki açıdan kullandı. Birincisi, Uzlaşık Devletlerin sömürgesi olan ülkelerde, Müslüman Ayaklanması'nın çıkması; ikinci de Osmanlı Devleti'nin, İngiliz, Fransız ve Rus askerini üzerine çekmesi planlandı.

Tüm seçeneklerini tüketen ve başka şansı kalmayan İttihat ve Terakki Hükümeti, kendisi ile birlikte Osmanlı Devleti'ni, son kez bir "hayat çirpinişi"na sürükledi. 28 Temmuz 1914'te başlayan savaşa, 2 Ağustos'ta "Alman Yardımı"na güvenerek girdi.

Kısa süre içinde Avrupa'da, "kızılca kıyamet" koptu. 5-12 Eylül 1914 tarihleri arasındaki *Birinci Marne Muharebesi*'nde, üç milyona yakın asker, karşı karşıya geldi. Bir yanda İngiltere-Fransa askeri, öbür yanda Alman askerinin çarpışmasında Fransa, tam bir "ölüm-kalım" korkusu yaşadı.

"Avrupa Bahçesi"nde Almanya, İngiltere ve Fransa karşısındaki yükünü azaltmak için, Osmanlı Devleti'ni savaşa çekmişti. 29 Ekim 1914'de Alman Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı Donanması; Rusya'nın Karadeniz'deki Sivastopol ve Odesa şehirlerini bombalayınca, 1 Kasım'da Osmanlı Devleti'nin Kafkas Cephesi açıldı.

Almanya'nın beklentisi doğrultusunda Osmanlı Devleti, 14 Kasım'da "Büyük Cihat" ilan etti. Ancak aynı gün, Sina Yarımadası'nın ortasındaki Kalatün-Nahil, İngilizler tarafından

* Prof. Dr.; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (mahiraydin2023@gmail.com)

bombalanıyordu. Almanya'nın beklentileri yönünde, Kafkasya'dan sonra Osmanlı Devleti'nin cephe sayısı, kısa sürede üçe yükseldi. 15 Kasım'da Körfez Cephesi ve 13 Ocak 1915'te de Kanal Cephesi açıldı.

Kafkas Cephesi "*dondurucu soğuk*", Kanal Cephesi "*çöl sıcağı*" ve Körfez Cephesi ise, "*seller-sular*" özelliği ile öne çıkar. 18 Mart 1915'te açılan son cephe ise, "*sayısız asker*" özelliği ile Çanakkale olur. Bu konuda ne söylene az, ne yazılsa eksik kalır. Çünkü Çanakkale Cephesi, Dünya Savaşı içindeki "*dünyalar savaşı*" olacaktır.

Dünya Savaşı'nı üç yıl uzatan ve planları alt-üst eden Çanakkale, başlı başına inanılmaz bir olgudur. Aynı Dünya Savaşı'ndaki ters örnek ise, Isonzo Muharebeleri'dir. Slovenya toprağında olan ve bugün Soça adı ile anılan Isonzo'da, Avusturya ile İtalya arasında, 12 kez muharebe yaşanır. İki buçuk yıla yakın, yani 23 Haziran 1915-27 Kasım 1917 arasındaki muharebelerin 11'inde, taraflar birbirine üstünlük sağlayamaz.

Çanakkale Muharebesi, İngiliz ve Fransız savaş gemilerinden oluşan Birleşik Donanma'nın, 18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale Boğazı'nı geçme girişimi ile başlar. Aynı gün ve altı saat içinde yaşanan başarısızlık, "*yenilmez armada*" olan İngiliz Donanması için, "*inanılamayacak*" ölçüdedir. Bu zafer, Osmanlı topçusunun tarihe, bir "*görkemli veda*"sı olacaktır.

Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'nin, dört ordusu vardır. 18 Mart'ta "*deniz zaferi*"ni kazanan topçu askeri, merkezi İstanbul olan 1. Ordu'ya bağlıdır. Çanakkale geçilemeyip de bölge önem kazanınca, 24 Mart 1915'te ve Alman General Liman von Sanders'in komutasında, 5. Ordu kurulur. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'nin ordu sayısı, sürekli artacaktır. Aralık 1915'te 6. Ordu, 1917 yılında ise 7., 8. ve 9. Ordular kurulacaktır. Hatta, Kafkas Orduları veya Yıldırım Ordular gibi birleşik ordular kurulacaksa da, bunlar "*iskelet ordu*" olmaktan öteye gidemeyecektir.

Çanakkale Kara Muharebeleri; savaş durumu olarak sekiz buçuk aylık, yoğun ateş gücü açısından da, dört aylık süreyi kapsar. Birleşik Ordu'nun karaya çıktığı 25 Nisan 1915'te başlar ve çekilmenin tamamlandığı, 9 Ocak 1916'da sona erer. Bu süreçte, iki aşamada üçer çıkarma gerçekleşecektir. Bunların; ilk üçünden biri göstermelik, son üçü de, öncekilerin başarısızlığı yüzünden yapılacaktır:

	Çıkarma	Tarih
1	Kumkale	25 Nisan 1915
2	Seddülbahir	25 Nisan 1915
3	Arıburnu	25 Nisan 1915
4	Seddülbahir	6 Ağustos 1915
5	Arıburun	6 Ağustos 1915
6	Anafartalar	6 Ağustos 1915

2) Muharebeler Sahası

Bu muharebeler; Çanakkale Boğazı'nın iki yakasında gerçekleşse de, asıl ağırlığı Avrupa Yakası yani Gelibolu Yarımadası oluşturur. Çanakkale Boğazı'nın boyu 65 km ve genişliği ise, girişte 7,5 km ve en dar yeri olan Kilitbahir'de 1,25 km'dir. Gelibolu Yarımadası'nın da, uzunluğu 95 km ve genişliği 6-25 km arasındadır.

İlk üç çıkarmadan birinin yapıldığı, Anadolu Yakası'ndaki Kumkale ve Beşike; denizden karaya çıkma kolaylığı sağlarsa da, sonrası önemli zorluklar gösterir. Bu konuda yalnızca, Menderes Çayı ile Kazdağı'nı belirtmek yeterlidir. Bu yüzden Kumkale'ye yapılan çıkarma, göstermelik ve karşı yakadaki çıkarma yerine, buradan yapılacak yardımı engelleme amaçlıdır. Bu yakada muharebelere sahne olan yer adları şöyledir:

1	Akçay İskelesi	11	Karanlık Liman	21	Orhaniye
2	Çıplakköy	12	Kum Burnu	22	Pınarbaşı
3	Dümrek	13	Kumkale	23	Sarıçalı
4	Erenköy	14	Kumkale Köyü	24	Tevfikkiye
5	Eski Kale	15	Kumkale Mezarlığı	25	Truva
6	Geyikli	16	Kumköy	26	Üvecik
7	Halileli	17	Kumluk	27	Yeniköy
8	İntepe	18	Küçük Beşike	28	Yenişehir
9	Kalafat Köprüsü	19	Mecidiye Köyü	29	Yenişehir Değirmenleri
10	Kalvert Çiftliği	20	Menderes Çayı		

Çanakkale'deki muharebelerin, ağırlıklı ve yoğunluklu olarak yaşandığı bölge, Gelibolu'dur. Bu yarımada, volkanik yapısından dolayı, ancak dar ve sarp koridorlar ile çıkışa izin verir. Bu konuda, Anafarta-Arıburnu arası uygun ise de, ardında 305 m yüksekliği ile Kocaçimen Tepe bulunur. Öteki uygun çıkış yeri olan Teke-Ertuğrul-Morto'nun ardında ise, 219 m yüksekliğindeki Alçitepe yer alır. Morto Koyu da, Osmanlı topçusunun kontrolündedir. Gelibolu'daki muharebelere sahne olan yer adları, çok iddialı olmamakla birlikte, şöyledir:

1	Abdal Bayırı	78	Hacı Hüseyin Ağa Çiftliği	155	Küçük Mehmet Bey Tepesi
2	Abdurrahman Bayırı	79	Hacı İlyas Feneri Koyu	156	Küçük Kemikli Burnu
3	Adana Bayırı	80	Hacı Mail Çiftliği	157	Küçük Tepe
4	Ağıl Dere	81	Hain Tepe	158	Kükürtlü Pınar
5	Ahmet Ağa Bayırı	82	Halit Rıza Tepe	159	Lale Baba Tepesi
6	Ahmet Efendi Sırtı	83	Harap Dam	160	Lapseki
7	Akbaş Limanı	84	Harap Kale Tepesi	161	Mahmut Sirt
8	Albayrak Sırtı	85	Harap Kilise	162	Maltepe
9	Alçı Tepe	86	Hatman Çayırıları	163	Matik Deresi
10	Ali Bey Çiftliği	87	Havuzlar Deresi	164	Mehmet Ali Bey Tepesi
11	Altı Şehitler Çeşmesi	88	Hilal Sırtları	165	Menteş Tepe
12	Anafarta Limanı (Suvla Koyu)	89	Hisarlık Burnu	166	Merkez Tepe
13	Anderya Çiftliği	90	İbrikçe	167	Mersin Sırtı
14	Arı Burun İskelesi	91	İkiz Koyu	168	Mestan Tepe (Yılgin Burnu)
15	Aslan Tepe	92	İlyas Baba Burnu	169	Morto Koyu
16	Asmalı Dere	93	İsmailoğlu Tepe	170	Mübarek Dere
17	Ay Tepe	94	Kabak Sırtı	171	Nağra
18	Azmac Dere	95	Kaba Tepe	172	Ocaktaş Tepe
19	Bahriye İşareti Yeri	96	Kadıköy	173	Oğuz Tepe
20	Baka Baba Çeşmesi	97	Kakma Dağı	174	Palamutluk Sırtı
21	Baka Baba Tepesi	98	Kanlı Dere	175	Pınar Tepe
22	Bakırköy	99	Kanlı Köprü Dere	176	Pilav Tepe
23	Bakla Koyu	100	Kanlı Sirt (Tekçam)	177	Projektör Tepe
24	Balıkçı Damları	101	Kanlı Tepe	178	Radavus
25	Behramlı Köyü	102	Kansız Dere	179	Salim Bey Çiftliği
26	Besim Tepe	103	Kapanca	180	Sandıklı Tepe
27	Bigalı	104	Kara Burgaz	181	Sarafım Çiftliği
28	Bolayır	105	Karacaoğlan Tepesi	182	Sarı Tarla
29	Boyun Noktası	106	Kara Çalı	183	Sarı Tepe
30	Büyük Anafarta	107	Kara İnebeyli	184	Sarıyer
31	Büyük Arıburun	108	Karakol Dağı	185	Saros Körfezi
32	Büyük Kemikli Burnu	109	Kara Tepe	186	Sazlı Dere
33	Büyük Masırlık	110	Kara Yürük Deresi	187	Saz Limanı
34	Cesaret Tepe	111	Kargacık	188	Seddülbahir
35	Conk Bayırı (Sarıbayır)	112	Kargılı Dere	189	Semerli Tepe
36	Çakal Dere	113	Kargılı Kısık	190	Serçe Tepe
37	Çam Ağacı Sırtı	114	Kavak Dere	191	Sivli Köyü
38	Çamaltı Burnu	115	Kavak Suyu	192	Sivri Tepe
39	Çamtepe Burnu	116	Kavak Tepe	193	Sofra Tepe
40	Çamçak Pınar	117	Kayacık Ağılı (Bomba Tepe)	194	Soğanlı Dere
41	Çamlı Tekke	118	Kayacık Deresi	195	Sotiri Çiftliği

42	Çamlık Tepe	119	Kayacak Tepe	196	Susak Kuyusu
43	Çatal Tepe	120	Kayal Tepe	197	Su Yatağı
44	Çatlak Dere	121	Kazım Çiftliği	198	Sülecik
45	Çavuş	122	Keçi Deresi	199	Süleyman Reis Deresi
46	Çaylar Deresi	123	Kel Tepe	200	Süngü Bayırı
47	Çeşme Dere	124	Kemal Bey Tepesi	201	Şahin Tepe
48	Çırac Çeşmesi	125	Kemal Yeri	202	Şehitler Tepesi
49	Çırlayık Deresi	126	Kereviz Dere	203	Taşlıklı Burun
50	Çınar Tepe	127	Keskin Tepe	204	Tayfur
51	Çiftlikler	128	Kılıç Bayırı	205	Tekke Burnu
52	Çoban Evi	129	Kırmızı Sirt	206	Tekke Koyu
53	Çukur Çeşme Deresi	130	Kızlar Sirtı	207	Tekke Tepe
54	Dağ Çeşme	131	Kilitbahir Platosu	208	Tel Koyu
55	Damakçılık Bayırı	132	Kilye	209	Tenger Deresi
56	Damlar Sirtı	133	Kireç Tepe	210	Tenger Sirtı
57	Dere Yolu	134	Kiremit Dere	211	Tiryandafıl Çiftliği
58	Despot Limanı	135	Kirte	212	Tomba Bahçe
59	Domuz Dere	136	Kirte Deresi	213	Topçular Sirtı
60	Domuz Pınar Sirtı	137	Koca Çeşme	214	Turgut Çeşmesi
61	Durmuşun Çiftlik Yeri	138	Koca Çimen Tepesi	215	Turşun Köy
62	Düz Tepe	139	Korku Deresi	216	Tuzla Gölü
63	Eceabat (Maydos)	140	Kovan Dere	217	Uzun Hızırlı
64	Ece Limanı	141	Koyun Limanı	218	Yalçı Tepe
65	Edirne Sirtı	142	Kum Deresi	219	Yanık Sirt
66	Eğerli Tepe	143	Kum Tepe	220	Yassı Tepe
67	Eğri Kavak	144	Kurşun Köy	221	Yayla Tepe
68	Eğri Kulak	145	Kurt Geçidi (Kurt Gedığı)	222	Yayvan Tepe
69	Erler Ocağı	146	Kuruca Dere (Koca Dere)	223	Yeniköy
70	Ertuğrul Koyu	147	Kutsi Bey Tepesi	224	Yeşil Tarla
71	Eski Hisarlık Sirtı	148	Kuyular	225	Yeşil Tepe
72	Eskiköy	149	Küçük Anafarta	226	Yıldız
73	Fundalık Sirtı	150	Küçük Anafarta Ovası Azmağı	227	Yusuçuk Tepe (Pala Tepe)
74	Gazi Baba (Gaziler Limanı)	151	Küçük Arıburun	228	Yüksek Sirt
75	Gök Tepe	152	Küçük Kemikli Burnu	229	Zeytinli Bayır
76	Gözcü Baba Tepesi	153	Küçük Kirte	230	Ziğın Dere
77	Gül Tepe	154	Küçük Masırlık		

Yukarıdaki liste, herşeyden önce Gelibolu'nun, çıkarma için uygun olmadığına göstergesidir. Çıkış koridorlarındaki alan darlığı, saldıran asker sayısını kısıtlar. Aynı kısıtlama, savunmadaki asker için de geçerlidir. Çünkü onları, kıyıya kadar sürüp, Gelibolu'dan atmaya izin vermez. Bu yüzden, daha başlangıçta ağır kayıplar yaşanır ve kısa sürede, daha çok bir "siper savaşı"na dönüşür.

3) Osmanlı Ordusu

Çanakkale'de yeni kurulan 5. Ordu içindeki Osmanlı askeri, başlangıçta 3. ve 15. Kolorduların oluşturduğu, iki kolordu ağırlıklıdır. Bu ordunun birlikleri ve bağlı olduğu komutası da şöyledir:

	Birlik	Komuta
1	7. Tümen	3. Kolordu
2	9. Tümen	3. Kolordu
3	3. Tümen	15. Kolordu
4	11. Tümen	15. Kolordu
5	5. Tümen	5. Ordu
6	19. Tümen	5. Ordu
7	1. Bağımsız Süvari Tugayı	5. Ordu
8	64. Piyade Alayı	5. Ordu
9	4 Seyyar Jandarma Taburu	5. Ordu

Ordu komutanı, yukarıda belirttiğimiz gibi Alman General Liman von Sanders Paşa'dır. Onun emrinde de, 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa ile 15. Kolordu Komutanı olarak, yine bir Alman General, Weber Paşa vardır. Osmanlı Ordusu'nun savunacağı alan ise; üstte Saros Körfezi kıyısı, altında Biga Yarımadası ve boğazın altında ve Anadolu Yakası'ndaki Kumkale'dir. 5. Ordu Komutanı, birliklerinin savunma alanını şöyle belirler:

	Birlik	Görev Alanı
1	5. ve 7. Tümen	Gelibolu, Bolayır, Kavak
2	9. Tümen	Ağıldere'den Gelibolu Kıyısı
3	19. Tümen	Genel Destek
4	3. ve 11. Tümen	Kumkale-Ezine

Bu savunma planında iki konu öne çıkar:

1) Kıyı Hattı'nı yeterli derecede gözetlemek ve Güvenlik Karakolları ile örtmek;

2) Tümenlerin büyük kısımlarını, Birleşik Donanma'nın atış menzili dışında ve toplu olarak bulundurmamak.

Öteki deyişle; ateş gücü çok üstün donanma ateşinden korunmak, geniş cephe için yeterli olmayan askeri, savunmada serbestçe kullanmaktır. Bu amaçla, düşman önce içerilere çekilecek ve daha sonra yok edilecektir. Ancak söz konusu olan savunma kıyısı, 150 km.lik bir cephe genişliğindedir. Bu cephe; Gelibolu Yarımadası'nın üst sırtı olan Kavaksuyu'ndan başlar ve Anadolu yakasındaki Kumkale'nin aşağısına kadar iner.

Ordu Komutanı'nın bu planına, Osmanlı subayları katılmazlar. Özellikle 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa ile 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, düşmanın

kıyıya çıkmasına, en başında engel olunmasını savunur. Ancak etkili olamazlar. Oysa Mustafa Kemal, Balkan Savaşı'nda Bolayır Kolordusu'nun kurmay başkanlığını yapmıştı ve bölgeyi "avucunun içi" gibi biliyordu. Daha sonra yaşanan gelişmeler, Sanders Paşa'nın görüşünün sakıncalarını, verilen kayıplar ile birlikte ortaya koyacaktır.

4) Birleşik Ordu

Çanakkale'yi denizden geçemeyen Birleşik Ordu, bu kez şansını karadan deneyecekti. Aslında "şans" sözcüğünü biz kullanıyoruz. Çünkü İngilizlere bakılırsa, Çanakkale kesinlikle geçilecekti. Yoksa 18 Mart'a alınlarına sürülen "kara leke"yi, kendi kendilerine bile anlatmak zordu.

Ancak bu kez, "denizden karaya" çıkarma yapılacaktı. Teknik anlamda "amfibik" denilen böyle bir çıkarmada, % 80'lik kayıp bile, başarı sayılırdı. Birleşik Ordu'da, kara askerine General Hamilton ve deniz gücüne de Amiral de Robeck komuta edecekti. Birleşik Ordu'nun toplam savaş gücü de şöyledir:

1	Anzak Kolordusu
2	1. Kraliyet Tümeni
3	29. İngiliz Tümeni
4	1. Fransız Tümeni
5	29. Hint Piyade Tugayı
6	Birleşik Donanma (6 Filo)

Birleşik Ordu, çıkarmada kullanacağı savaş gücünü üç gruba ayırır:

1	Kuzey Çıkarma Grubu	Anzak Kolordusu Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni
2	Güney Çıkarma Grubu	29. İngiliz Tümeni 1. Kraliyet İngiliz Tümeni 1. Fransız Tümeni
3	Başkomutanlık Yedek Grubu	29. Hint Piyade Tugayı

Birleşik Ordu'nun çıkarma planı, biri Seddülbahir ve öteki Arıburnu olmak üzere, iki "köprübaşı" üzerine kuruludur. Seddülbahir en uygun çıkarma bölgesi olup, burada beş ayrı nokta belirlenir. Bunların tümü, Zığındereburnu-Hisarlıkburnu çizgisinin solunda kalır. Kapalı adları S, V, W, X, Y olan bu noktalar, açık adları ile S=Mortokoyu, V=Ertuğrulkoyu, W=Tekekoyu, X=İkizkoyu, Y=Zığındere'dir.

Buradan yapılacak çıkarma ile Seddülbahir'in en yüksek yeri olan, Alçıtepe alınacaktı. Arıburnu Çıkarması ile de Kocaçimentepe alınacaktı. Altı filodan oluşan Birleşik Donanma'nın, bir filosu Boğaz'ı tutacak, beş filo da çıkarmaya yardımcı olacaktı.

Her iki tepe ele geçirildikten sonra, Kilitbahir Platosu'nda birleşilecek ve boğaz geçişini engelleyen Osmanlı Topçusu, arkadan vurulan darbe ile susturulacaktı. Daha sonra Kilitbahir Platosu'ndaki birlikler, Eceabat'ın ilerisindeki Bigalı'da kıyıya inecek ve Birleşik Donanma ile buluşacaktı.

Planlar birçok kez gözden geçirildikten sonra, Birleşik Donanma'nın çıkarma gemileri, 24 Nisan 1915 günü saat 14:00'te, Mondros'taki deniz üssünden hareket etti. 25 Nisan saat 01:30'da, Arıburnu'ndan 9 km batıdaki "*buluşma noktası*"na gelindi. İlk çıkacak asker uyandırılarak, kendilerine sıcak yemek verildi.

İngiliz savaş gemileri Queen, London, Prince of Wells filikalarına yüklenen 1.500 kişilik birinci hücum grubu, kıyıya 4 km yaklaştı. Saat 03:30'da, yan yana ve 12 dizi halinde Kabatepe yönünde ilerledi. Ancak kıyı akıntısı yüzünden kuzeye sürüklendi. Böylece, Kabatepe'nin kuzeyi yerine, Arıburnu'nda kıyıya çıktılar.

Osmanlı tarafında, kıyı gözetlemesi titizlikle yapılıyor ve her gece, çıkarma yapılabileceği öngörülüyordu. Onları ilk karşılayanlar, Küçük ve Büyük Arıburnu'nu gözetleyen, iki manga asker oldu. Osmanlı savunmasını uykuda yakalacağını sanan düşman, umduğunu bulamadı. Aynı saatlerde, Kumkale ve Seddülbahir'e de çıkarma yapılıyordu.

5) Kumkale Muharebesi

(25-27 Nisan 1915)

Kumkale'de, kısa süreli bir gösteriş çıkarması yaşandı. Plan gereği, kıyıları zayıf tutuldu ve asıl birlikler, geride bırakıldı. 25 Nisan 1915 sabahı 1. Fransız Tugayı, 6. Osmanlı Bölüğü'nün sorumluluğundaki kıyıya çıktı. Kumkale kaybedilince Osmanlı askeri, Mezarlık-Orhaniye çizgisine çekildi.

3. Osmanlı Tümeni'nin alanında, yakın muharebeler yaşandı. Fransız Filosu, karaya çıkan askerine denizden ateş desteği de verdi. Kıyıbaşı'nı tutan Fransızlar, daha fazla ilerleyemedi. Fransız Tugayı, asıl görev olan Gelibolu Çıkarması için, 26/27 Nisan gecesi geri alındı. Bu muharebede Osmanlı Ordusu; 1.734 (467 ölü, 763 yaralı, 505 kayıp) ve Fransızlar 786 (176 ölü, 481 yaralı, 129 kayıp) asker kaybetti.

6) Seddülbahir Muharebesi

(25 Nisan-13 Temmuz 1915)

25 Nisan sabahı saat 06:00'da, 29. İngiliz Tümeni ile çıkarma başladı. Ertuğrul Koyu'nda yalnızca, 26. Alay'ın bir bölük ile takviyeli, 3. Taburu vardı. Çıkarma gücünün personel, silah ve cephane üstünlüğüne karşın, sürekli ve isabetli ateş ile karaya çıkan ilk grup eridi.

İkiz Koyu'na çıkan birlikler, 7. Bölük Komutanı'nın, kendi kararı ile başlattığı ateş ile durduruldu. Ancak geriden sürekli olarak destek geldi. İngilizler ilk günde, kıyıda bir köprübaşı tutmak istiyordu. Bu nedenle Karacaoğlan, özellikle de Aytepe ve Gözcübaba'yı ele geçirmeye çalıştılar. Bir yandan inatla Aytepe'ye saldırıken, bir kol da Ertuğrulkoyu'ndan Gözcübaba'ya ilerlemeye başladı.

Gözcübaba'da kıyıya çıkan İngiliz askeri, beş mangalık Osmanlı askeri ile durduruldu. Ancak Aytepe, önce kuşatıldı ve daha sonra düştü. Zığındere'de bir buçuk taburluk Osmanlı askeri, yaklaşık altı tabur İngiliz askerini durdurdu. Osmanlı askerinin arada giriştiği süngü hücumları yüzünden, çıkan asker kıyı başında tutunamadı ve filikalara dönmek zorunda kaldı.

Seddülbahir Muharebesi, yaklaşık üç ay boyunca, çok çetin süngü hücumları ve karşılıklı saldırılar ile geçti. Bu sürede, üç ayrı yerde, altı muharebe yapıldı. Bunlar; 28 Nisan-6 Haziran arasında, üç kez Kirte'de, 21 Haziran-13 Temmuz arasında iki kez Kerevizdere'de, 28 Haziran-5 Temmuz arasında Zığındere'de gerçekleşti. Bundan sonra Seddülbahir'deki muharebeler, Gelibolu'nun boşaltılmasına değin, siper savaşı olarak sürdü.

Bu süreçte Seddülbahir Cephesi; 2, 5 ve 14. Kolordular olarak, yeniden düzenlendi. Ağır kayıplar veren birlikler, Saros'a gönderilirken, sekiz tümen ile desteklendi. Bunlar; 1, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12 ve 15. Tümenlerdir. Böylece Seddülbahir'de, başlangıçta yapılmayan yapıldı ve güçlü bir savunma oluşturuldu.

25 Nisan'da başlayıp 13 Temmuz'a kadar süren muharebelerde İngilizler, ancak 3-4 kmlik bir arazi elde edebildi. İlk büyük hedefleri olan, Alçıtepe ve Kirte'yi ele geçiremediler. Bu bölgedeki kayıplar için, karşılıklı olarak, 57.000 ölü ve yaralıdan söz edilir.

7) Arıburnu Muharebesi

(25 Nisan-5 Mayıs 1915)

Arıburnu Muharebesi de, 25 Nisan sabahı başladı. Plana göre hedef bölge, Kabatepe-Arıburnu arasındır. Ancak akıntı yüzünden, biraz kuzeye, Büyük Arıburnu-Küçük Arıburnu arasına çıkıldı. General Birdwood komutasındaki Anzak Kolordusu'na ilk ateşi, bu kıyıları gözetleyen iki mangalık Osmanlı askeri açtı. Donanma ateşi desteğinde hızla çıkan Anzaklar, kıyıdaki zayıf Osmanlı birliklerini attı ve Kanlısirt, Kemalyeri, Düztepe yönünde ilerledi. Böylece Conkbayırı ve Kocaçimentepe'yi tehdide başladı.

Çıkarmayı öğrenen 27. Alay, Kemalyeri-Merkeztepe yönünde karşı saldırıya geçti. Anzaklar; Düztepe, Kılıçbayırı, Merkeztepe, Kırmızısirt, Kanlısirt ve Albayraksirt çizgisinde, yerleşmeye çalıştı. Çıkarma bilgisi, Genel Destek birliği olan, 19. Tümen komutanına bildirildi. Bunun üzerine 19. Tümen Komutanı, Anzakların Kocaçimentepe tehdidini savuşturmak için, kişisel yetkisini kullandı. Bunun üzerine 57. Alay ile Dağ Bataryası ve Sihhiye Müfrezesi, Kocaçimentepe yönünde ilerledi.

Böylece Arıburnu'na çıkan Anzaklar, 27 ve 57. Alaylar ile kontrol altına alındı. Bir tabur ile desteklenen 57. Alay, boğaz boğaza muharebe sonucunda, akşam üzeri Düztepe'yi ele geçirdi. 27. Alay da, süngü hücumu ile Kanlısirt'i geri aldı.

77. Alay'daki Arap asıllı askerin çözülmesi, önce krize neden oldu, alay dağıldı ve tümen zor durumda kaldı. Sabaha karşı 19. Tümen Komutanı, 72. Alayı bölgeye göndererek, bu çözülmenin önüne geçti ve askerin, Anzaklar karşısındaki direnişini sağladı.

Bir başka deyişle savaşın kaderi, daha ilk günde Osmanlı askerinin lehine döndü. 19. Tümen, sınırlı sayıda asker ile yaptığı saldırılar ile tam bir başarı elde edemedi. Bununla birlikte Anzakları, kıyıda, dar bir alana sıkıştırdı. Bu durumda Anzak Kolordusu'na destek gerekiyordu. Ancak, Seddülbahir daha önemli olduğu için, gereken destek verilemedi.

Bundan sonra Arıburnu'nda, baskın ve siper savaşları yaşandı. 1-2 Mayıs gecesi baskını ile 7-8 Mayıs gecesi yapılan siper savaşı, bu türdendir. Bunları; Osmanlı birliklerince yapılan Şehitlertepesi baskını ile Anzakların 9 ve 13 Mayıs gecelerindeki, Bombasirt baskınları izledi.

Bu cephenin önemi daha da artınca, 5 Mayıs'ta Gelibolu'daki Osmanlı birlikleri, dört grupta yeniden yapılandı:

	Birlik	Görev Alanı
1	Kuzey Grubu	Arıburnun * Anafartalar
2	Güney Grubu	Alçitepe Güneyi
3	Saros Grubu	Anafartalar Kuzeyi
4	Anadolu Grubu	Kumkale-Ezine

Başkumandan Vekili yani "*padişah vekili*" ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, 11 Mayıs 1915'te Gelibolu'ya gelir. Kendisi, Kafkas Cephesi'ndeki Sarıkamış'ta yaşanan felaketten sorumludur. Eksi 26 derece ve iki metrelik kar ortamında, 40 bin askerden 37 binin donarak ölmesi, elbet onu da çok üzmüş olmalıdır.

Çanakkale'de; önce 18 Mart ve ardından 25 Nisan'daki başarılar, onu umutlandırır. Öldürücü bir darbe ile Çanakkale Cephesi'nde, son noktayı koymak ister. İngilizlerin denize dökülmesi için, 5. Ordu Komutanı ile birlikte, genel bir saldırıya karar verilir. Bu amaçla 18 Mayıs gecesi, 3,5 km.lik dar cepheye, dört tümen, yaklaşık 40 bin asker sürülür. Topçu desteği olmadığı için, 24 saat süren ve çok kanlı geçen bu çarpışmada; 2, 5, 16 ve 19. Tümenler, ağır kayıplar verir. Sonuçta Enver Paşa; "*İkinci Sarıkamış Felaketi*"ni, 19 Mayıs 1915'te Çanakkale Cephesi'nde yaşar.

Bundan sonra Arıburnu'ndaki asker; siper kazar, lağım açar, bağlantı yolları yapar, ön siperlerde karşılıklı saldırılara girişir. Arada bir ve kısa süreli ateşkes ile dostluklar bile kurulur. Ancak, 27 Nisan'da belirlenen; Cesarettepe doğusu, Bombasirt, Kırmızısirt ve Kanlısirt savunma çizgisi, hiç değişmez.

8) Kanlısirt ve Conkbayırı Muharebeleri

(6-10 Ağustos 1915)

Dört ay boyunca Birleşik Ordu; Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerinde, iste-diği başarıyı elde edemedi. Bunun üzerine, Osmanlı askerinin gerisine sarmak ve onu çember içine almak için, 6 Ağustos'ta iki çıkarma birden başlattı. Bunların biri Anafarta Limanı, öbürü Arıburnu-Kabatepeburnu arasındaki kıyıya yapıldı. Bu bölgede iki muharebe yaşanacaktır: Kanlısirt ve Conkbayırı.

Kuzey Harekatı denilen bu çıkarmanın amacı; liman gerisindeki sırtları ele geçirmek, karaya çıkan kuvvetleri birleştirmek ve sonuca ulaşmaktı. Bu bölge, karargahı Kemalî olan, Kuzey Grubu'nun denetimindeydi. Savunma çizgisinde 16. ve 19. Osmanlı Tümenleri ile Genel Destek olarak da, Kocadere'de 5. Tümen bulunuyordu.

Kuzey Harekatı, 6 Ağustos gecesi 9. İngiliz Kolordusu'nun, Anafarta kıyılarına çıkışı ile başladı. Aynı günün sabahında da, Hint Tugayı kıyıya çıkarıldı ve birlikler, Kanlısirt yönünde ilerlediler.

Kanlısirt Muharebesi'nin ilk gününde İngilizler, geniş bir kuşatma saldırısına girişti. Öncelikli olarak, Conkbayırı-Kocaçimen bölgesi seçildi. Burada dört gün boyunca; çok çetin çarpışmalar yaşandı, siperler el değiştirdi ve Osmanlı askeri, önemli kayıplar verdi. Bu kayıpların başat faktörü, İngilizlerin ağır obüsler ve çok sayıda el bombası kullanması oldu.

Conkbayırı bölgesini, 4, 8, 9 ve 19. Tümenleri savundu. Burada da, Kanlısirt'ta olduğu gibi, göğüs göğüse çarpışmalar yaşandı. Yine de İngilizler, amacına ulaşamadı.

Beş gün süren bu çarpışmalar boyunca, iki taraf da önemli kayıplar verdi. Osmanlı Ordusu, beş alay komutanı ile birlikte, 9.200 askerini kaybetti. Buna karşın, İngilizleri bölgeden uzaklaştı ve kıyıya sürüldü. Buradaki çarpışmalar henüz bitmeden, 8 Ağustos 1915'te tüm kuvvetler, Mustafa Kemal'in emrinde ve Anafartalar Grubu Komutanlığı altında birleştirildi.

9) Anafartalar Muharebeleri

(6-27 Ağustos 1915)

Anafartalar Limanı'na yapılan çıkarmayı, 9. İngiliz Kolordusu gerçekleştirdi. 10 ve 11. Tümenlerden oluşan bu kolorduda, 27.000 asker vardı. Bu cepheden sorumlu dört Osmanlı taburunda ise, 3.000 asker bulunuyordu. 6 Ağustos gecesi kıyıya çıkan İngilizler, önce Lalebaba'yı ele geçirdi ve Softatepe yönünde ilerledi. İlk ateşi, Osmanlı kıyı koruması açtı. İlerleyen birlikler; Mestantepe ile kuzeyde Karakol Dağı'nın bir kısmını ele geçirdi ve kıyıdan içeriye 800 m girebildi.

Anafartalar Grup Komutanı'nın acil yardım isteği üzerine, 7 ve 12. Tümenler 8 Ağustos'ta bölgeye gönderildi. 12. Tümen Mestantepe'de, 7. Tümen Damakçılıkbayırı yönünde, karşı saldırıya geçti. Böylece 9-15 Ağustos arasında yaşanacak, Birinci Anafartalar Muharebesi başladı. Osmanlı askeri, içeri doğru ilerleyen İngiliz askerinin ilerleyişini durdurdu ve kıyıya sürdü. İki gün boyunca süren çetin çarpışmalarda, Osmanlı 3.000 ve İngilizler 18.000 kayıp verdi.

Bu muharebede İngilizler; 9. Kolordu'dan başka, 53 ve 54. Tümenleri de, destek güç olarak karaya çıkardı. Bunlar; Anafarta Ovası'nda ilerleyerek, Osmanlı askerini tehdit altına aldı. Kireçtepe, 5. Osmanlı Tümeni ve Gelibolu Jandarma Taburu ile korunuyordu. 15 Ağustos'ta 10. İngiliz Tümeni'nin Kireçtepe'ye saldırısı da, başarılı olamadı.

Son olarak İngilizler, 21 Ağustos'ta yeniden saldırıya geçti. Bu saldırı, 27 Ağustos'a değin sürecek olan, İkinci Anafartalar Muharebesi'dir. Yine üstünlük sağlayamadılar. En son, 27 Ağustos'ta gerçekleşen Kayacıkağılı, yani Bombatepe Muharebesi de durumu değiştiremedi.

İkinci Anafartalar Muharebesi'nin ardından, küçük çaplı hareketler dışında, iki taraf da siperlere yerleşti ve ateş gücünü artırmaya çalıştı. Böylece Çanak-kale'de, siper çatışmaları dışında, önemli bir muharebe yaşanmadı.

10) Mustafa Kemal Paşa Faktörü

Mustafa Kemal'in Dünya Savaşı'ndaki ilk görevi, 19. Tümen Komutanlığı'dır. İlk kez yapılan bu tümen, 1. Ordu'nun 3. Kolordu'suna bağlıdır. Kendisi 2 Şubat 1915'te, tümen karargahı olan Tekirdağ'a gelir ve eldeki tek birliği olan 57. Alayı, 25 Şubat'ta Eceabat'a taşır. Burada kendisine, 72. ve 77. Alaylar da katılır.

25 Mart'ta Çanakkale Cephesi için oluşturulan 5. Ordu'da, 19. Tümen'e "des-tek" görevi verilir. Mustafa Kemal de birliğini, Arıburun gerisinde konuşlandırır. Hatta 18 Nisan'da, birliğine tatbikat yaptırır. Daha sonra karargahını, çıkarma bölgesinin karşısında ve Conkbayırı gerisindeki, Bigalı'ya taşır.

25 Nisan 1915 sabahı İngiliz askeri, Arıburun bölgesindeki "gözetleme taburu"nu püskürterek, Kemalyeri'ne kadar ilerler. Onları önce, 9. Tümen'e bağlı 27. Alay karşılar. Çıkarmayı haber alan Mustafa Kemal, bilgi paylaşımında bulunduktan sonra, birliğini Kocaçimentepe'ye ulaştırır. Daha ileride, Conkbayırı güneyindeki 261 rakımlı tepede, cephanesi bittiği için çekilen askere rastlar. Önce onları ünlü "cephaneniz yoksa, süngünüz var" komutu ile savunma konumuna geçirir.

Bundan sonra, kendi komutasındaki 57. Alayı, düşman üzerine yönlendirir. Burada söylediği "Ben sizlere ölmeyi emrediyorum!" komutu, "savaş tarihinin en büyük sözü" olmalıdır. Ardından yine kendi komutasındaki, 72. ve 77 Alayların desteği ile Kocaçimentepe'nin düşmesini engeller. Buradaki ani karar ve etkili uygulamalar, çıkarma hareketinin Arıburun bölgesinde başarıya da, Çanakkale Cephesi'ne de temel oluşturur.

28 Nisan'da Mustafa Kemal, Arıburun'da savunmaya geçer. Çünkü kıyıya inen yamaçlar, birleşik donanmanın ağır top ateşi altındadır. Bu sırada 3. Kolor-du'dan yardım isteği, bir kez daha karşılık görmez. Ancak işgalcilerin çıkarma hareketi başarısız olmuştur. Kendisi 1 Haziran'da, albaylığa yükseltilir.

İşgalcilerin, ikinci kez çıkarma yapacağını bilen Osmanlı Ordusu, 2 Haziran'da 19. Tümen'in cephesini genişletir. Ancak asker sayısı, genişletilen cepheye oranla azalınca, Mustafa Kemal bu konudaki kaygısını dile getirir. Daha sonra, 3. Kolordu Komutanı ile birlikte, ikinci kez çıkarma için öngörülen araziye inceler. Esat Paşa'nın sorusu üzerine, "çıkarma bölgesi" olarak, Arıburun-Anafartalar arasındaki geniş kıyıyı gösterir. Ancak bu kez de inandırıcı olamaz. O kendi önlemini alır ve karargahını, çıkarma bölgesini yukarıdan gören, Düztepe'ye taşır.

6 Ağustos'ta başlayan ikinci çıkarma, Mustafa Kemal'in öngördüğü yerden yapılır. Gerekli önlemler alınmadığı için, Anafartalar bölgesi zor durumda kalır.

Ordu Komutanı 16. Kolordu'dan bölgeye destek vermesini istese de; 7. ve 12. Tümenler saldırıya geçemez ve cephe, çökmenin eşiğine gelir. Bu durumda Ordu Komutanı, Mustafa Kemal'den görüş ister. O da, "*Tüm birliklerin, çok kısa süre içinde, kendi komutasına verilmesini*" önerir. Bu iddia karşısında Ordu Komutanı "*Çok gelmez mi?*" diye sorar, Mustafa Kemal "*Az gelir*" karşılığını verir.

8/9 Ağustos gecesi Mustafa Kemal, Anafartalar Grubu Komutanlığı'nı üstlenir. Aslında, böylesine kritik bir ortamda ölüm-kalım sorumluluğunu üstlenmek, sıradan bir cesaret değildir. Ancak o, "*büyük bir övünçle kabul ettim*" der ki, bunu diyebilmek için bile, yetenek açısından "*büyük komutan*" olmak gerekir.

Çünkü cephede yaşanan en büyük sorun, asker sayısında değil, yanlış komutadan kaynaklanır. Bunu daha sonra Mustafa Kemal, "*Bence yapılacak iş gayet basit idi, şöyle ki...*" diyerek, farkını ortaya koyar.

Emrindeki kuvvetleri düzenleyen Mustafa Kemal, 10 Ağustos'ta saldırıya geçer. Bunun adı, Birinci Anafartalar Muharebesi'dir. Conkbayırı'ndaki kuşatmayı, askerine süngü saldırısına sokarak yarar. Önce işgal askeri durdurulur, sonra çarpışma bölgesi ele geçirilir. Ardından da, karşı saldırıya geçilir.

Osmanlı askerinin süngü saldırısı karşısında, işgal kuvvetleri tutunamayarak, kıyıya dek çekilir. Ancak daha ileri gitmeye, Birleşik Donanma'nın denizden verdiği şiddetli top ateşi engel olur. Mustafa Kemal de, askerini bu ateşten korunmak için, Conkbayırı ve Şahintepe'de konuşlandırır. Artık Çanakkale'nin geçilemezliği kanıtlanmış ve Mustafa Kemal de, Osmanlı askerinin doğru komuta ile neler başarabileceğini ortaya koymuştur. Bundan sonrası işgalciler için, çekilmek ya da beklemek arasında, yalnızca "*gurur sorunu*" söz konusudur.

Mustafa Kemal Arıburun ve Anafartalar'da, 11 tümen ve 1 süvari tugayından oluşan, yaklaşık 110 bin askere, başarı ile komuta eder. Bu başarı Çanakkale'yi, 18 Mart Deniz Zaferi'nden sonra, ikinci kez "*Geçilmez*" yapar. Sonrasında, Çanakkale'de yapabileceği bir şey kalmadığı için, 10 Aralık 1915'te İstanbul'a döner.

Anafartalar Muharebeleri, Çanakkale Cephesi'nin kaderini belirledi. Bu muharebelerin başlangıcında, dağınık durumda olan Osmanlı kuvvetleri, Mustafa Kemal tarafından akılcı biçimde komuta edildi. Buna göre; güçler birleştirildi, kesin sonuca yönelindi, hızlı hareket edildi, komutanlar arasında işbirliği sağlandı ve Mehmetçik doğru komuta edildi.

11) Gelibolu'dan Çekiliş

Çanakkale Kara Muharebeleri; cephe, arazi, asker, silah ve siper faktörlerinin çeşitlilik ve değişkenliği yüzünden, tek bir plan üzerinde ve bir hamlede sonuçlanabilecek bir savaş değildir. Kısaca, başta belirttiğimiz gibi, dünya savaşları içinde "*dünyalar savaşı*"dır. Onun bu çeşitliliği, muharebe sayısının çokluğundan da anlaşılır. Genel çerçevede yukarıda belirttiğimiz muharebelerin ayrıntı listesini, şöyle sunabiliriz:

	Muharebe	Tarih
1	Kumkale	25 Nisan
2	Birinci Kirte	28 Nisan
3	İkinci Kirte	6 Mayıs
4	Arıburun	19 Mayıs
5	Üçüncü Kirte	4 Haziran
6	Birinci Kerevizdere	21 Haziran
7	Zığındere	28 Haziran
8	İkinci Kerevizdere	12 Temmuz
9	Kanlısirt	6 Ağustos
10	Conkbayırı	7 Ağustos
11	Kılıçbayırı	7 Ağustos
12	Birinci Anafartalar	9 Ağustos
13	Tekketepe	12 Ağustos
14	İkinci Anafartalar	21 Ağustos

İkinci Anafartalar Muharebesi'nden sonra, Birleşik Ordu'nun Çanakkale'yi boşaltması gündeme gelir. Hatta İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, Çanakkale'ye gelerek durumu yerinde görür. Gözlemleri sonucunda; Osmanlı savunmasını aşmanın, Boğaz Harekatı'nı sonuçlandırmanın ve İstanbul'u ele geçirmenin, imkansız olduğunu anlar.

Gelibolu'dan çekilmek, İngiltere için ağır yenilgi demektir. Bu yüzden son kararı vermek, kolay olmayacaktır. Ekim-Kasım aylarındaki değerlendirmeler süreci, kesin kararı belirler. Buna göre; 8-20 Aralık arasında Anafarta ve Arıburnu, 28 Aralık-9 Ocak'ta da Seddülbahir boşaltılır.

Bu konuda "*utanan*" İngiliz kaynaklarının; gizlilik içinde yapıldı, iyi planlandı, Osmanlı askerine sezdirilmedi gibi söylemler, çizilen karizmaya "*güzellemeler*" olmaktan öteye gitmez. Eğer bunların bir değeri olsaydı, Mustafa Kemal 10 Aralık 1915'te, cepheden ayrılıp İstanbul'a gitmezdi. Çünkü bundan sonraki belirleyici, "*kış mevsimi*" olacaktır. Örneğin; askerin uyumak için üstünü örttüğü battaniyenin, önce nemden dolayı ıslanması ve ardından soğuk yüzünden "*kaskatı kesilmesi*", göz ardı edilecek bir durum değildir.

12) Çanakkale Muharebeleri'ndeki Yakınlıklar

Bu çalışmayı, "*Uzak Diyarların Yakın Savaşı*" konulu uluslararası sempozyum nedeniyle kaleme aldık. Binlerce kilometre uzaktan gelen ve sekiz buçuk ay boyunca birbirine, "*metreler hesabı*" yakın olan askerin, türlü yakınlıkları söz konusu olur. Bu yakınlıkları, Çanakkale Kara Muharebeleri'ne bir ayrıntı ve bu yazının da "*sonuç*" kısmı olarak belirtiyoruz.

Birleşik Donanma Topları Kıyıya Yakın:

Anafarta'da karaya çıkan asker üzerine, 27 Nisan 1915 sabahı taarruza geçildi. Denize açık yamaçlara ulaşıldığında, Birleşik Donanma'nın yoğun topçu ateşi yüzünden, durmak zorunda kalındı.

Ordu Tamimi: *"Donanma ateşinden kurtulmak için, düşman ile birlikte mevzie girilmelidir. Düşman ileri mevziini ele geçirmek, bunun dışındadır."*

Osmanlı Askeri Sınırsızlığa Yakın:

Mustafa Kemal: *"Size ben, taarruzu emretmiyorum; ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçen zaman içinde yerimize, başka kuvvetler ve başka komutanlar gelebilir."*

Gece Baskını. Osmanlı askeri; ne kadar sessiz ve sürünerek yanaşmış olsa da, düşman gözcüleri tarafından seçildi ve uygun mesafeye gelinceye kadar beklendi. Sonunda düşman siperlerinden, el bombaları ile birlikte güçlü bir yayılım ateşi açıldı. Yaralanan Osmanlı askerinin sesi, hedefi belirginleştirdi. Tüm düşman siperlerden güçlü bir ateş açılarak, fedai müfrezesi bastırıldı. Tam bir ateş barajına düşüldü. Çok kayıp verildi. Ancak bir adım ileri gidilemedi. Hareket, baskın özelliğini ve başarı şansını yitirdi. Buna karşın, asker geri dönmek istemedi. Baskın üst üste zorlandı. Düşman siperlerine atlamak isteyen askerin, hepsi şehit edildi.

Asker Toprağa Yakın:

Güneş batmıştı. Seddülbahir çevresindeki kan ve ateş deryasında sürdürülen muharebeler yavaşladı ve herkes, toprakta kendine siper kazarak, bulunduğu yerde yuvalandı.

Açık arazide taarruza kalkan İngiliz askeri, Osmanlı topçusunun ateşi altında, ağır kayıplar vererek erimeye başladı.

Toprak altında oluşturulan: İngiliz Tünel Bölüğü.

Asker Birbirine Yakın:

1 Mayıs 1915, karşılıklı siperler arasındaki yakınlık, 8-10 metreye kadar iniyordu.

Alçitepe'yi ele geçirmek için 5 tümen 1 tugay asker, tepenin aşağısında bir insan seli oluşturuyordu.

19 Mayıs 1915, Çanakkale'de yaşanan en kanlı gündür. 6,5 saatte, % 30 kayıp verildi. 35 bin Osmanlı askeri, 3,5 km.lik dar bir şeritte, ateşe sürüldü ve birbiri üstüne düşerek şehit oldu.

İngiliz savaş muhabiri Ashmead Barlette: *"Kayıplarımızın çoğu, aldığımız siperleri elde tutmak sırasında oluyordu. Arazi yapısını ve kendi siperlerinin durumunu, bizimkilerden daha iyi bilen Osmanlı askeri; dehlizlerden ve arazi kovuklarından bombalarla askerimize hücum ediyor, boğaz boğaza, pek korkunç bir biçimde savaşıyorlardı."*

Osmanlı Askeri Geceye Yakın:

27. Alay iki gündür uykusuzdu. Hava kararıyordu. Gece Osmanlı askeriniydi. Yalnız 30 Nisan-4 Mayıs arasında, üç gece hücumu yapıldı ve bu hücumlar, birçok kez yineleni.

Saat 22:00. Alçitepe'nin ilerisi, bir cehenneme benzemişti. Sayısız ışıldaklar, aydınlatma fişekleri ve mermi patlamaları, manzarayı yer yer parlatmaktaydı. Ancak doğaldır ki, bu ışıklar arasında, arazinin belirsiz silüetinden başka, hiçbir şey görülmemektedir.

Birleşik Ordu Nöbetçisi Korkuya Yakın:

Osmanlı askerinin gece baskını yüzünden nöbetçiler, uçuşan yaprak ve ses çıkaran her şeyden ürkmektedir. 29. İngiliz Tümeni gündüz askerine; ağaç, çalı ve kabarık taşları saydırarak, gece bunlara göre nöbet tutturması ve onlardan korkmamayı öğretmesi, bir öykü gibi anlatılır.

Asker Çaresizliğe Yakın:

Üçüncü Kirte Muharebesi: Üç gün durmaksızın savaşıldı ve çok kan döküldü. Her iki taraf, birbiri üzerine yürüyerek Alçitepe'nin ve belki bütün Çanakkale Cephesi'nin geleceğini belirlemek istedi. Ancak, değişen bir şey olmadı.

Ian Hamilton: "*Siperlerde hareketsiz beklemekten dolayı, soğukkanlılığımı kaybetmemek konusunda, zorlanıyorum.*"

Düşmanlık Dostluğa Yakın:

Mustafa Kemal: "*Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar! Burada dost bir vatanın toprağında. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız.*"

"*Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindirin. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır, huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır.*"

Osmanlılık Türklüğe Yakın:

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin dört cephesinde, -beşinci cephe Galiçya "*vatan cephesi*" değildir- görev alan askerin çoğu, Türklerden oluşuyordu. Onların tümü, Osmanlı Devleti'nin yaşaması için, canını ortaya koydu, can verdi, ancak yeterli olamadı.

Çanakkale Cephesi, öteki cephelerden farklı olarak "*duygusal*" değil "*akılcı savunma*" özelliği ile öne çıkar. Bu cephe, Türk askerinin doğru komutan ve doğru amaç ile neler başarabileceğini kanıtlar.

Bu bedeli çok büyük tecrübe; Mustafa Kemal Paşa ve Mehmetçik için İstiklal Savaşı'nın provasını olur ve Osmanlı Devleti'nden, çok değil bir yıl sonra, Türkiye Cumhuriyet Devleti kurulur.

Land Battles In The Gallipoli Wars

Abstract

First World War resting upon constantly increasing the number of soldiers had a destructive nature for all the participating countries in which there was no difference between the front lines and behind the front lines. Ottoman Empire ruled by Union and Progress cabinet also declared to its participation into the war on 2 August 1914 allied with and supported by Germany. The Battle of Gallipoli started on 18 March 1915 by the Entente which aimed to go past the Dardanelles Strates was a scene surfaced in the World War One as illustrating the extent and destructive character of the war itself. Wars fought between the Ottoman Army and united army of Entente powers lasted until 9 January 1916 when the last occupying troops withdrew caused serious casualties to the both sides on a harsh geography.

The troops from the the opposing sides got closer to each others, to boundlessness, to the desperation, to the earth, to the night, to the fear, and to the friendship in the Battles of Lone Pine (Kanlı Sirt), Anzac Cove (Arburnu), Kumkale, Chunuk Bair (Conkbayırı), Anafartalar and Seddulbahir. It was in fact a rehearsal for the Turkish War of Independence with the factor of Mustafa Kemal appeared during the battles. This articles deals with the land battles in the Gallipoli War.

Keywords: Gallipoli Straits, Ottoman Empire, Entente Powers, Mustafa Kemal (Atatürk), Land Battles.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

- Arı, Kemal; *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1997 (Genelkurmay Başkanlığı Yayınları)
- Atatürk, Mustafa Kemal; *Arıburnu Muharebeleri Raporu* (yayınlayan Uluğ İğdemir) Ankara 1990
- Aydın, Mahir; "Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün Askeri Liderliği", *Atatürk'ün Askeri Liderliği*, Ankara 2016, s. 15-25
- Belen, Fahri; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, Ankara 1964, II. cilt (Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları)
- Osmanlı Belgelerinde Çanakkale*, Ankara 2005, I-II (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 73)
- Türkmen, Zekeriya; *Çanakkale 1915*, Ankara 2007

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA ASKERİN YEMEĞİ HAKKINDA BAZI TESPİTLER VE YENİ BELGELER

M. Mutlu Karakaya*

Özet

Bu makalede Çanakkale Savaşı'nın ilgi çeken konularından biri olan siperdeki askerin yemeği ele alınmıştır. Hatırat, günlük, mektuplar ve harp ceridelerinden edinilen özgün bilgiler çerçevesinde konuya bir açıklık getirmek amaçlanmıştır. Bu kaynaklardan edinilen bilgilere göre savaş sürecinde cephede er ve subaylara ayrı yemek servis edilmekteydi. Subaylara özel olarak yemek pişiren bir aşçı bulunmaktaydı. Askere çıkan yemek ise karavana olarak adlandırılırdı. Bu çalışmada 14. Alay harp ceridelerinden yararlanarak askerin karavanası için bir liste de oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çanakkale Savaşı, askerin iâşesi, yemek listesi, cephede yemek, karavana.

Giriş

Çanakkale Savaşı nedenleri, oluşu ve sonuçlarıyla pek çok yönden incelenmesi gereken önemli bir tarihi vakadır. Ancak bugüne kadar Çanakkale hakkında yapılan araştırmaların genelde harp tarihinin belli başlı konularıyla kısıtlı kaldığı, farklı alanlara veya değişik bakış açılarına yönelmediği dikkati çekmektedir. Tekrar tekrar ele alınan konular arasında cephedeki kuvvetlerin konuşları ve taarruzları ilk sırayı aldığı gibi, çeşitli kahramanlık öykülerinin de sıklıkla işlendiği görülmektedir. Ancak bu gibi konular haricinde Çanakkale Savaşı'nın en ilgi çeken taraflarından birinin cephedeki askerin iâşesi, hatta iâşeden de öte, doğrudan doğruya askerin yemeği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda Çanakkale Zaferi'nin her yıl dönümündeki anma programlarında yer alan "buğday çorbası, üzüm hoşafı, ekmek" menüsünün¹ muharebeler sırasında verildiğini veya verilmediğini iddia etmek ancak belgelere dayanan bir inceleme ile mümkün olabilecektir. Bugüne kadar Çanakkale Savaşı'nda iâşe durumunu inceleyen birkaç çalışma yapılmışsa da cephede askere verilen yemek konusunda belgelere dayalı bir araştırma yapılmadığı dikkati çekmektedir.

* Dr. (mutlu_karakaya@yahoo.com)

¹ Sosyal medyada sıklıkla gündeme gelen bu menünün kaynağı belli olmadığından bilimsel bir araştırmada kullanılması mümkün değildir. Diğer yandan; her ne kadar o günlerin zor koşullarını anmak amacıyla iyi niyetle gündeme getirilmiş olsa da, çok yaygın bir kabul görmesi nedeniyle konu hakkında bir açıklama yapma ihtiyacı duyulmuştur. Bahsi geçen menünün ait olduğu iddia edilen 43. Alay'ın Çanakkale Savaşı'na katıldığı tespit edilemediği gibi, menünün 1917 yılına ait olduğunun belirtilmesi nedeniyle de kesinlikle Çanakkale Savaşı ile ilgisi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü 1917'de Çanakkale cephesi kapanmış durumdadır. İlgili menüye dair haberler için bkz.: <http://www.hurriyet.com.tr/canakkale-icin-kirik-bugday-corbasi-40398486>. <https://www.haber3.com/guncel/cude-18-mart-menu-su-bugday-corbasi-hosaf-ekmek-ve-su-haberi-2502764>. <http://www.ciftlikdergisi.com.tr/asker-tayini-ve-kirik-bugday-corbasi-dagitildi.html>. <http://www.bolunusensi.com/icerik/haber.asp?id=25695>. <http://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-universite-ogrencilerine-canakkale-menu-su-806156.html>. <http://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/iu-yemekhanelerinde-18-mart-canakkale-sehitlerini-anma-gunune-ozel-yemek-menu-su>.

Çanakkale Savaşı sürecinde cephedeki askerin beslenmesi hakkında bazı araştırmacılar yiyecek miktarı ve çeşidinin çok kısıtlı olduğunu savunurken, bazı araştırmacılar da aksine çok iyi olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Bu çelişkili bilgiler kitaplara da yansımış durumdadır. Örneğin; Çanakkale Savaşı hakkında en detaylı ve belgelere dayalı aktarımı yapan *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi* adlı serinin II. Kitabı'nda Çanakkale Savaşı'nın lojistiği incelenirken "*Batı Anadolu'dan bol miktarda yiyecek gelebildiğinden askerin yiyeceği miktar ve çeşit açısından mükemmeldi*" bilgisi verilirken², aynı serinin III. Kitabı'nda "*et, sebze ve meyve hariç sıkıntı yoktu*" ifadesi kullanılmıştır. Bu kaynakta aynı zamanda bakliyatın bol olduğu ancak taze sebzelerin hemen hemen hiç verilmediği de belirtilmiştir³. Neredeyse birbirine tamamen zıt bu iki görüşten birincisi "*Marmara Bölgesi'nin tarım açısından zengin olması nedeniyle cepheye ipe sorunu yaşanmamıştır*"⁴ iddiasıyla uyum sağlıyor olsa da savaş ortamında, üstelik yeterli ulaşım ve uygun depolama olanaklarının bulunmadığı düşünülürse "mükemmel" tanımlamasının gerçekçilikten uzak olduğu sonucuna varılabilecektir. İkinci görüşte ise ipe "et, sebze ve meyve" dışında sadece tahıl ve bakliyata indirgenmiş durumdadır. Bu görüşün de ipeyi olduğundan fazla kısıtlamış olduğu, günlükler ve belgeler incelendiğinde anlaşılmaktadır.

Asker yemeği konusunda, doğru bilgiye ulaşmak için ilk önce baş vurulması gereken bizzat savaş alanında bulunmuş kişilerin aktarımları yani günlükler, hatıralar ve mektuplardır. Ancak aşağıda ele alınan örneklerden de görüleceği gibi çeşitli kişilerin farklı yönlerde bilgiler vermiş olması, konunun aslında bölgeye, cepheye ve hatta kişiye göre değiştiğinin, öznel bir değerlendirmeye açık olduğunun en önemli kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu makalede günlük, hatıra ve mektuplardan yani ana kaynak bilgilerden yapılan aktarımlardan sonra, doğrudan savaş alanında tutulan bir rapor şekli olan harp ceridelerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda Çanakkale Savaşı'nda Arıburnu cephesinde bulunan 14. Alay askerlerine Mayıs-Haziran aylarında verilen yemek, en doğru ve gerçek halî ile ortaya konmaya çalışılacaktır⁵.

1. Günlük, Hatırat ve Mektuplarda Asker Yemeği

47. Alay 7. Bölük Kumandanı Vekili Mehmet Fasih Bey, günlüğünde tuttuğu detaylı notlara hem savaşa hem de savaş alanında yaşanan bazı sosyal olaylara dair bilgiler vermiş, bu sırada yedikleriyle ilgili de notlar almıştır. Mehmet Fasih Bey'in günlüğü 11 Ekim 1915'ten 19 Aralık 1915'e kadar cepheye yaşananları

² Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915)*, C:V, K:II, Ankara, Genelkurmay Personel Dairesi Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012, s. 273.

³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)*, C:V, K:III, Ankara, Genelkurmay Personel Dairesi Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012, s. 488-489.

⁴ Özgür Keskin, *Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri*, (T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Malzeme Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2004), s. 31.

⁵ Mutlu Karakaya, *Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay*, (T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2017), s. 273-280.

kapsamaktadır. Arıburnu bölgesinde bulunan Kanlısirt, savaş alanının tam ortasında yer almıştır. Bu nedenle günlüğün tarih aralığı savaşın sonlarına yani çatışmaların hafiflediği bir döneme denk düşse de, iâşe şartlarının savaşın daha yoğun olduğu dönemlere göre çok fazla değişmediği tahmin edilmektedir. Mehmet Fasih Bey günlüğüne aldığı notlar arasında askere verilen yemek konusunda çok açık, net bilgiler vermiştir. Yazılanların içinde öncelikle her gün ve her öğün düzenli olarak yemek dağıtılmış olduğu dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra Mehmet Fasih Bey defterine yemek yediği notunu düştükten sonra pek çok defa, “*kemal-i iştahla yedik*”, “*güzel bir imam bayıldı*”, “*güzel bir çorba*” ifadelerini kullanarak yemekten gayet memnun olduğunu belirtmiştir. Hatta bir defasında beş çeşit yemek yediğini vurgulamıştır. Genelde yemek üstüne kahve ve nargile keyfi yapmayı da ihmal etmemiştir. Yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla sabah 06.00’da yaptığı kahvaltısını çoğunlukla çay veya kahve ile nargile içerek geçirmiştir. Yazılanların genel yaklaşımından bunun şahsi bir tercih olduğu anlaşılmaktadır. Ancak öğle (saat 11.00-12.00 civarı) ve akşam yemeklerini (saat 17.00-18.00 civarı) hemen hemen hiç aksatmadan almıştır. Mehmet Fasih Bey’in tuttuğu notlar arasında yer alan “*nefer yemek yedi*” ifadesi, subayların ve erlerin ayrı zamanlarda yemek yediğini göstermekte ancak farklı bir yemek yediği konusunda ip ucu vermemektedir. Mehmet Fasih Bey günlüğünü yazdığı süre zarfında genelde “*yemek yedim*” notunu düşmüş, bunların bazılarının yanında yediği yemeği de belirtmiştir. Özellikle not ettiği bu yemekler; konserve çorbası⁶, imam bayıldı, ekmek, hurma, peynir, üzüm, sucuk, bulgur pilavı, pırasa, pilav, mantı, lapa, ızgara köfte, çorba olarak listelenebilir. Bu arada gerçekleşen ziyaretlerde de şam baklavası, şeker, tahin helvası gibi tatlı ağırlıklı ikramlar yapıldığı dikkati çekmektedir⁷.

Yazdıklarıyla bize yemek konusunda bilgi veren bir başka asker Sivaslı Sami Efendi’dir. Savaş sırasında ileri hatlarda bulunduğunu belirten Sami Efendi’nin kardeşine yazdığı mektup İkdam gazetesinde yayınlanmıştır. Bu mektubunda Sami Efendi bütün askere mükemmel tayin ve günlük sıcak karavana geldiğini, bundan başka hemen hemen her gün parmak üzümü, fındık, sigara, şekerlemenin de bol miktarda dağıtıldığını anlatmıştır. Bu mektubun yayın tarihi 23 Haziran 1915 olduğundan savaşın çok yoğun geçtiği zamanlarda yazıldığı anlaşılmaktadır. Sami Efendi mektubunda hastanelerdeki durumu da aktarmıştır. Her ne kadar hastaneler savaş alanı dışında kalsa da iâşenin sağlanması açısından cephe ile arasında büyük fark olmayacağı, sadece hastaya uygun sıcak yemeğin sağlanmasında bir fark oluşabileceği düşünülmektedir. Sami Efendi’nin belirttiğine göre hastaneye ulaşan hastalara hemen ekmek, çay, et suyu ile pişmiş çorba verilmekte, sonrasında sigara, koyun yoğurdu, ayran, çay, süt dağıtılmaktaydı⁸.

⁶ Makalede daha sonra belgelere dayalı olarak verilen listelerde de yer alan konserve çorbasının içeriği bilinmemektedir. Ancak yine daha sonra başka bir günlükten aktarılabilecek bilgiler arasında yer alan “Alman çorbası” ile aynı olabileceği düşünülmektedir.

⁷ Mehmet Fasih, *Kanlısirt Günlüğü: Mehmet Fasih Bey’in Çanakkale Anıları*, Yay. Haz.: Murat Çulcu, İstanbul, Denizler Kitabevi, 2006, s. 55-201.

⁸ Ömer Çakır, *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 105-106.

Benzer şekilde savaş alanından yazan bir muhabir olan Burhanettin Bey de avcı siperlerine kadar sıcak yemek ulaştırıldığını sıcak çorba, etli sebze ve soğuk hoşafını içen askerin, cebinde üzüm-fındığı elinde sigarası ile durumunun çok iyi olduğunu aktarmaktadır⁹. Bu yazının yer aldığı gazetenin tarihi 16 Temmuz 1915 olduğuna göre yine savaşın tam ortasında bulunulduğu belirtilmelidir. Başka bir muhabir Ali Ekrem Bey, gazeteye gönderdiği yazısında limanda gezerken rastladığı çuvalarda fındık, ceviz, çekirdeksiz üzüm, kahve, çay, şeker, çiroz, konserve, kuru kayısı olduğunu anlayınca çok şaşırıldığını aktarmıştır. Bunun üzerine bu erzakları getiren geminin kaptanı, herhangi bir askere sorsalar ateş hattında bile sıcak çorba içildiğini, çaysız, kahvesiz, sigarasız kalınmadığını anlatacağından bahsetmiştir. Kendisinin ilk geldiği zamanlarda cephede düzenli olarak çay ve kahvaltı dağıtıldığını görünce şaşırıldığını da eklemiştir¹⁰. Bu aktarılanlardan o dönemde orada bulunan kişilerin bile askere uygun şartlarda yemek çıkarılmadığını düşündükleri, ancak kendi gözleriyle gördükten sonra ikna oldukları anlaşılmaktadır.

Sami Efendi'nin, muhabir Burhanettin ve Ali Ekrem Beyler'in bu aktarımlarına karşılık Liman von Sanders'in emir subayı olan Mühlman, dumanın düşman tarafından görülmesi tehlikesine karşılık askere sıcak yemek çıkarılmadığını anlatmıştır. Mühlman'a göre Türk askeri açtı, zayıflamıştı, yanakları çökmüştü. Savaş sırasında azaltılan porsiyonlarda çoğunlukla lapa, koyun etiyle pişirilmiş pirinç, sebze ve birkaç parça et verilebilmekteydi¹¹. Aslında Mühlman'ın Alman askerine dağıtılan bol iye nedeniyle, bu saydığı küçük listenin ne kadar besleyici olduğunu gözden kaçırdığı anlaşılmaktadır. Çünkü haftada iki kere Çanakkale'ye gelen bir gemi sayesinde Alman askerlerinin her türlü ihtiyacı "*sebze ve tatlı konservelerine, jambonlarına varıncaya kadar*" olarak ifade edilen bir şekilde çok ve çeşitli miktarda karşılanmaktaydı¹². Ancak Alman askeri böyle beslense bile, Türk askerinin durumundan memnun olduğu ya da en azından düşmana bu konuda açık vermediği Burhanettin Bey tarafından İkdam gazetesine geçilen bir anekdottan anlaşılmaktadır. Bir ihmâl neticesinde düşman siperlerine giren Türk sıhhiye askeri, İngiliz komutanı tarafından sorgulanırken kendisine ekmek verilmek istendiğinde "*Sizinki çok siyah, bizimki has ve tazedir*" diyerek almak istememiş, İngiliz komutan "*Yalan söylüyorsun, sizde has ekmek yoktur, hepimiz açsınız*" deyince de bu defa "*Siperlerimize kadar sıcak yemek geliyor, ekmeğimiz en has undan yapılıyor, ceplerimiz fındık-üzümle dolu*" şeklinde cevap vermiştir. Asker sonradan salıverildiği için bu olayı arkadaşlarına anlatmış ve böylece duyulmuştur¹³.

Bu anekdotta yer alan sıhhiye eri her ne kadar has undan ekmek yapıldığını İngiliz komutana anlatmışsa da, günlüklerde "*ekmek diye verilen şey o kadar*

⁹ Ömer Çakır, *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, s. 158.

¹⁰ Ömer Çakır, *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, s. 227-228.

¹¹ Carl Mühlman, *Çanakkale Savaşı: Bir Alman Subayın Anıları*, bs.9, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, s. 118-119.

¹² Ömer Çakır, *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, s. 39.

¹³ Ömer Çakır, *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, s. 157.

siyah ki yenilecek gibi değil" şeklinde ifadeler yer aldığı belirtilmelidir¹⁴. Tevfik Rıza Bey'in bu ifadesine benzer şekilde Kâzım Şakir de günlüğünde, verilen ekmekten siyah ve yanık olarak bahsetmektedir. Ancak daha sonra ekmeğin Gelibolu'daki fırınlarda pişirilmeye başlanarak düzeldiğini de eklemiştir. 3 Ekim'de günlüğüne bunları not alan Kâzım Şakir 6 Aralık'ta yine "*arpa, saman, kepek, bakla, buğday*" karışımı olan siyah ekmeğin biraz daha düzgün olmasının kendisini ne kadar mutlu edeceğinden bahsetmiştir¹⁵.

Kâzım Şakir ekmeğin yanısıra yemekten de çok şikayet etmektedir. Zeytin-yağlı fasulye, kara bakla, bulgur çorbasının taburunun değişmeyen yemek listesi olduğunu yazmıştır. Ayrıca bu yemeğin bile çok geç çıktığını, gündüz karavanası olarak belirttiği öğle yemeğinin iki buçukta, gece karavanası olan akşam yemeğinin ise sekiz buçuk- dokuzda verildiğini aktarmıştır. Kâzım Şakir, 18 Ağustos 1915'te 24. Tümen'de görev yapan bir zabıt namzedi olarak Gelibolu'ya geldikten sonra, yeni talimatnamede yayınlanan vaatlerin gerçekleşmemesi üzerine, zabitan lokantasından yararlanamamış, zabitan çadırında yatamamıştır. Bu nedenle büyük hayal kırıklığına uğradığı yazdığı satırlardan anlaşılmaktadır. Bu noktada belirttiği "*Bolulu aşçının pişirdiği tatlı, pilavlı birkaç türlü nefis yemeği yuvarlayan zabitan*" ifadesi bir yandan kızgınlığının dışa vurumu olurken bir yandan da subayların yediği yemeklere açlık getirmektedir. Kâzım Şakir günlüğünde yemeklerin yanı sıra suların da pis olması nedeniyle askerin dizanteri olduğunu aktarmıştır¹⁶. Oysa çeşmelerin, kuyuların kontrol edildiği üzerine içilebilir veya içilemez yazıldığı savaş alanından aktarılan bilgiler arasındadır¹⁷. Benzer şekilde Kâzım Şakir'in hastane yemeğine dair aktardıkları da yukarıda Sami Efendi'nin anlattıklarıyla çelişmektedir. Kâzım Şakir hastanede öküz yağıyla pişirilmiş bulgur veya un çorbası, öküz söğüşü, yine aynı yağ ile pişirilmiş pirinç lapası ve bulgur pilavı verildiğini anlatmakta, bu yemeklerin değil hastaya verilmesi, sağlam insanı bile hasta edeceğini savunmaktadır¹⁸. Daha sonra hastaneden çıkan Kâzım Şakir, 6 Aralık 1915'te Yeniköy'de iken yazdıklarında sabah "*nefis bir Alman çorbası*" içtiğinden, öğlede sardalya verildiğinden bahsetmiştir. Bunu bir sos ve soğanla salata olarak tükettiklerini, akşam fasulyesini zevkle yediğini belirtmiştir. Daha sonra iaşe memurunun ikişer kilo şeker dağıttığını da eklemiştir. Sabah verilen üzüm hoşafından da yine memnuniyetle bahsetmiştir¹⁹. Kâzım Şakir'in şikayet ettiği yemeği bir başka asker "*temiz yağla pişirilmiş içinde lop lop etler bulunan nefis fasulye ve yanında bol şekerli irmik helvası*" olarak tarif edebilmekte, bu da yemek konusundaki yorumların kişiye ve duruma göre değişebileceğini göstermektedir²⁰.

¹⁴ Tevfik Rıza Bey, *Çanakkale Günlükleri (15 Kasım 1914- 18 Şubat 1916): Bir Sivil Gözüyle Çanakkale*, Yay. Haz.: V. Türkân Doğruöz, Yasemin Yüceltürk, Raşit Gündoğdu, Kırklareli, Kırklareli Üniversitesi, 2012, s. 45.

¹⁵ Kâzım Şakir, *1915 Gelibolu Harbi Günlüğü*, Haz.: İ. Bahtiyar İstekli, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2015, s. 50,102.

¹⁶ Kâzım Şakir, *1915 Gelibolu Harbi Günlüğü*, s. 50-51.

¹⁷ Ömer Çakır, *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, s. 321-322.

¹⁸ Kâzım Şakir, *1915 Gelibolu Harbi Günlüğü*, s. 58.

¹⁹ Kâzım Şakir, *1915 Gelibolu Harbi Günlüğü*, s. 100-102.

²⁰ Şükrü Fuad Gücüyener, "Birinci Dünya Savaşında Tanıdığım Kahramanlar", *Çanakkale Hatıraları*, C:3, Yay. Haz.: Metin Martı, İstanbul, Arma Yayınları, 2003, s. 189. Bu yemeğin çıktığı gün 21 Mart olarak not edilmiştir.

Yukarıda gerek Kâzım Şakir'in ve gerekse Mehmet Fasih'in yazdıklarında önemli bir detaya dikkat çekilmişti. Buna göre subay ve erler farklı zamanlarda yemek yemektedir. Fakat Kâzım Şakir'e göre subay yemeği çok çeşitli ve lezzetli iken, Mehmet Fasih'in günlüğünde bu yönde net bir açıklamaya rastlanılamamıştı. Bu konuda açıklayıcı başka bir bilgiye bir başka günlük aracılığıyla ulaşılmıştır. Girdiği ilk çatışmada şehit olan İbrahim Naci, teğmen olarak Çanakkale Savaşı'na katılmıştır. İbrahim Naci, Gelibolu yarımadasına girdikten sonra bazı günlerde sadece "yemek yedim" ifadesini kullanırken, bazen de yediği yemekleri not almıştır. Bu notları arasında ise bir kaç defa asker ve subayların aynı yemeği yediğinden ve bunun da fasulye olduğundan bahsetmiştir²¹. Bir defasında da, kurmay başkanı olarak belirttiği üst düzey bir subayın ekmeği olmadığını kendi ekmeğinden ikram ettiğini aktarmıştır²². Bu bilgiler haricinde İbrahim Naci'nin bahsettiği yemekler; konserve çorbası, çay, ayran, yumurta, süt, yoğurt, peksimet, bakla, pilav, iri üzüm hoşafı, pestil hoşafı, kiraz, çorba, et, peynir, papara, kuzu, yoğurtlu kabak kızartması, semizotu, ciğer yahnisi, kabak, nohut, işkembe çorbası olarak tespit edilmiştir. Bu yemekler 30 Mayıs'tan 19 Haziran 1915'e uzanan yani savaşın yoğun bir döneminde not edilmiştir²³.

Bir başka Çanakkale gazisi Abidin Bey'in çeşitli cepheleeri kapsayan günlükleri de kitap olarak yayınlanmıştır. Abidin Bey'in birliği Ekim 1915'te Çanakkale savaş alanından ayrılırken Gelibolu'da mola vermiş ve kendisi bir lokantada yemek yemek istemiştir. Ancak gelen yemeğin içinde sinekler yüzdüğü için yiyemediğini belirtmiştir²⁴. Çanakkale cephesinin koşullarını zorlaştıran en önemli sebeplerden biri de sineklerdir. Yerli ve yabancı kaynaklarda, askerlerin her hangi bir yiyeceği tamamen sinekle kaplanmadan yemelerinin mümkün olmadığı çok anlatılan bir konu olmuştur. Abidin Bey'in anlattığı bu anekdot ise Türk askerinin bu şartlara rağmen sineğe pek alışmadığının göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır.

Savaşın en zorlu dönemlerinde Arıburnu mevzilerinde 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük Komutanı olarak bulunan Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde ise hiç bir zaman yediği yemekten bahsetmediği görülmektedir²⁵. Aynı şekilde ismi belli olmayan bir topçu subayı da günlüğünde, şahit olduğu savaşı anlatırken yemek konusuna hiç değinmemiştir²⁶. 14 Mayıs 1915'ten 30 Ekim 1915'e kadar neredeyse bütün savaş boyunca cephede kalan Hasan Cevdet Efendi'nin ve isimsiz kahramanlardan olan bu topçu subayının tutumu, askerinin vatan kurtarmak söz konusu iken yemeğin ne veya nasıl olduğunu aklına getirmedeğini

²¹ İbrahim Naci, *Allahaismarladık: Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü*, Yay. Haz.: Lokman Erdemir, Seyit Ahmet Silay, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013, s. 63, 73.

²² İbrahim Naci, *Allahaismarladık: Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü*, s. 123.

²³ İbrahim Naci, *Allahaismarladık: Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü*, s. 59-285.

²⁴ Abidin Ege, *Çanakkale, Irak, İran Cephelelerinden Harp Günlükleri*, Yay. Haz.: Celali Yılmaz, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 165.

²⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, *Kıyamet Koptuğunda: Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü*, Haz.: Mutlu Karakaya, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2015, s. 21-76.

²⁶ *Çanakkale Cephesi'nde Bir Topçu Subayının Günlüğü*, Yay. Haz.: Dr. Lokman Erdemir, İsmail Güneş, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 21-113.

göstermesi açısından önemli örnekler olarak tespit edilmiştir. Bu konuda bir örnek de üst düzey subaylardan olan İzzettin Çalışlar'dan verilebilir. İzzettin Çalışlar seferberlikten başlayıp Çanakkale cephesinin kapanışına kadar tuttuğu günlüğünde birkaç kez yazdığı “*yemek yedik*” veya “*kahve içtik*” notları haricinde yemek konusunda hiçbir detaya girmemiştir²⁷.

Müderris olduğu için askerlikten muaf olduğu halde askere giden Abdullah Fevzi Efendi de hatıraları içinde yemekten hiç bahsetmeyenler arasında yer almaktadır. Ancak Abdullah Fevzi Efendi'nin uzmanlık alanı doğrultusunda askerlerin daha çok dini eğilimlerini incelediği, ibadetle olan bağlantılarını sorguladığı dikkati çekmektedir²⁸. Yukarıda verilen örnekte iki askerin savaşı anlatmaları gibi, Abdullah Fevzi Efendi'nin durumu mesleğe göre bir bakış açısı gelişmesinin ve yaşananların buna göre değerlendirilmesinin bir örneği olarak karşımıza çıkmıştır.

Buraya kadar verilen örneklerden biraz daha farklı bir duruma Yusuf Kenan Bey'in mektuplarında rastlanmaktadır. Her ne kadar Yusuf Kenan Bey kara savaşlarının ilk günü 25 Nisan 1915'te şehit olmuşsa da, şehit olduğu güne kadar güney cephesinde 26. Alay'ın 2. Taburu'nda bölük komutanı olarak görev yapmış ve savaşın getirdiği yoksunlukları yaşamıştır. Fakat Yusuf Kenan Bey'in eşine yazdığı mektuplarda, savaşla ilgili bilgi vermekten kaçınmasının yanı sıra, kendi iâşesinden çok ailesinin yiyecek ihtiyacıyla uğraştığı dikkati çekmektedir. Yusuf Kenan Bey gerek kendi istihkakından gerekse satın alma yoluyla şeker, peynir, yağ, kahve, fasulye, pirinç, patates, çocuğu için çikolata gibi maddeleri Bayramiç'te oturan karısına ulaştırmaya çalışmakta, kendisi sadece “*eğer yollayabilirlerse biraz tarhana*” istemektedir²⁹. Buna karşılık karısının yolladığı tarhanayı, yine yanında yolladıkları peynirle beraber yaptırttığını ve arkadaşlarıyla paylaştığını, bir sonraki mektubunda karısına anlatmıştır³⁰. Mektuplarında yazdıkları takip edildiğinde Yusuf Kenan Bey'in ailesinin savaş alanına yakın bir bölge olan Bayramiç'te oturmasının iletişim açısından büyük bir avantaj sağladığı anlaşılmaktadır. Bayramiç'ten cepheye gelip gidenler sayesinde gerek mektup ve para gerekse bahsi geçen erzaklar kolayca aileye ulaştırılabilmektedir. Fakat Çanakkale Boğazi'nde gerçekleşecek olan 18 Mart deniz muharebesinin başlamasına yakın bir tarih olan 16 Mart'ta yazdığı mektubunda Yusuf Kenan Bey'in istihkakın kısıtlandığı, kontrollerin arttığı bu nedenle eşinin istediği şekeri yollayamadığı haberini vermesi dikkati çekmektedir³¹.

Cephede asker yemeği konusunda daha farklı bir örnek ise Güney Cephesi Komutanı Vehip Paşa'dan verilebilir. Güney Grubu Komutanlığı'na atandıktan sonra Vehip Paşa, 5. Ordu'nun bütün ihtiyacını karşılayacak yeterli miktarda

²⁷ İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, 3.bs., Yay. Haz.: İzzettin Çalışlar, İsmet Görgülü, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2007, s.109-179.

²⁸ *Çanakkale Cephesinde Bir Müderris: Abdullah Fevzi Efendi*, Yay. Haz.: Ali Osman Koçkuzu, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010, s. 263-306.

²⁹ *Gelibolu Mektupları, 1912-1915: Ruhum, Sevgili Beyim*, Yay. Haz.: Fikret Yılmaz, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 127, 291, 297, 325.

³⁰ *Gelibolu Mektupları, 1912-1915: Ruhum, Sevgili Beyim*, s. 309.

³¹ *Gelibolu Mektupları, 1912-1915: Ruhum, Sevgili Beyim*, s. 343.

et ve diğer yiyecek maddeleri bulunduğu halde Güney Grubu'nun bu işeden faydalanmadığını, büyük yiyecek kıtlığı çekildiğini görmüştür. Bunun üzerine Levazım Dairesi Başkanlığı'na yazdığı şikayet mektuplarında "Askerin istihkakı olan 240 gr et yerine haftada 60 gr verilebildiğini bunun da günde ancak 16 grama denk düştüğünü, ekme olarak yarısı un yarısı toz olan peksimet kırıntıları verilebildiğini, yemek olarak bayatlamış ve kurtlanmış bakla çıkarılabildiğini" belirtmiştir³². Bu noktada Vehip Paşa'nın sorumluluğu altındaki askerlerin sağlığını ve gücünü düşünerek konunun üzerine gittiği açıktır. Bu durumunu da "Erlerimizin güç ve cesareti midesindedir. Mideye hizmet etmek gerektir." diyerek açıkça vurgulamıştır. Vehip Paşa, 8 Temmuz 1915'ten itibaren Güney Grubu Komutanlığı'nı yürütmeye başladığı için bundan önceki tarihlerde de benzeri zorluklar yaşanıp yaşanmadığına dair bir bulgu bulunmamaktadır. Ancak Vehip Paşa'nın şikayetlerinin ciddi boyutta olduğu anlaşılmaktadır.

Birliklerin bağlı bulunduğu birimlerde zaman zaman lojistik zincirin karıştığı başka örneklerle de tespit edilmiş bir durumdur. Her ne kadar Vehip Paşa'nın bütün güney cephesini kapsayan şikayeti kadar büyük olmasa da benzeri bir durum Anafartalar Muharebeleri sırasında 14. Alay komutanı Yarbay Ali Rifat Bey tarafından çözülmeye çalışılmıştır. Bu dönemde pek çok tabur kendi alayından ayrılarak başka alaylar kumandasında, ihtiyaç olan mevzilerde görevlendirilmekteydi. 33. Alay'ın 1. Taburu da 14. Alay altında faaliyet göstermişti. Hatta cepheye 5. Tümen birliği olarak gelen 14. Alay da bu sıralarda 4. Tümen birliği olarak savaşa devam etmekteydi. Durum bu haldeyken Ali Rifat Bey, 18 Ağustos 1915'te 4. Tümen komutanlığına yazarak "Mevzilerinde bulunan 33. Alay 1. Taburu'nun asker ve hayvanlarının işesi için 4. Tümen idaresine başvurulduğu ancak buradan olumsuz yanıt alındığı dolayısıyla bu birliğin işesinin nasıl sağlanacağını" sorduğu görülmüştür³³. Bu süreçte, ilgili birliğin yemek konusunda zorluk çektiği açıktır. Büyük ihtimalle bu başvuru neticesinde aynı gün yayınlanan bir tümen emrinde "4. Tümen mıntıkasında bulunan bütün kıtaların işesinin 4. Tümen tarafından karşılanacağı" açıklanmıştır³⁴. Görüldüğü gibi belki de burada bir tümenin sorumluluğu söz konusu olduğu için, bir taburun ihtiyacı kolaylıkla karşılanabilmiştir. Ancak yukarıda aktarılan Vehip Paşa'nın bütün güney cephesi için karşılaştığı zorluğu, nasıl aştığına dair bir açıklamaya ulaşılamamıştır.

Yine üst düzey komutanlardan olan Mustafa Kemal [Atatürk] Paşa ve Selahattin Adil Paşa savaş alanından çok sayıda mektup yazan askerlerden olarak kabul edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa pek çok konuda yazmasına rağmen, yazdıkları içinde yemeğe dair bir bilgi bulunamamıştır. Deniz çıkarması sırasında Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'nın kurmayı olan ve savaşın ilerleyen safhalarında 12. Tümen komutanı olarak görev yapan Selahattin Adil Paşa ise eşine yazdığı mektuplarda zaman zaman bu konulara değinmiştir. 28 Ağustos 1914'te cepheye yeni geldiği zaman ilk dört-beş günü peynir-ekmekle

³² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)*, s. 267-269.

³³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE), Kol:BDH, Kls:4796, D:3, F:6-1.

³⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:008-001a.

geçirdiklerini ancak sonrasında hemen yemek düzeninin kurulduğunu eşine yazan Selahattin Adil Paşa ayrıca bölgede kavun, karpuzun da çok bulunduğundan bahsetmiştir³⁵. Bir başka mektubunda ise yediklerinden şikayetçi olmadıklarını, aşçının böreğe tatlıya kadar herşeyi yaptığını anlatmıştır. Ancak buna rağmen yoksun bir ortamda buldukları için devamlı yemek düşünülüğünü, bunu bastırmak için kendisine çerez yollamalarını istemiştir³⁶.

Buraya kadar çeşitli rütbelerde ve Çanakkale'nin çeşitli cephelerinde yer almış olan askerlerin yazdıkları incelenmiştir. Bunlarla beraber, aşağıda yer alan harp ceridelerinden edinilen bilgiler birleştirilerek askerin cephedeki yemeği konusunda daha somut bir karar verileceği düşünülmektedir.

2. Harp Cerideleri ve Raporlarında Asker Yemeği

Harp ceridelerinde, günlük olarak gerçekleşen olaylar aktarılırken bazı günlerde askere dağıtılan yemek de not edilmiştir. Aşağıda harp ceridelerinden alınmak suretiyle aktarılan 25 günlük yemek listesi, askerin cephede ne yediğine dair en doğruyu bilgi verecektir. Bu listelerin ilki 14. Alay, 19. Tümen, ikincisi 14. Alay 3. Tabur 12. Bölük harp ceridelerinden derlenmiştir. Yemek listesinin neden hergün yazılmadığı konusunda resmi bir açıklamaya ulaşılamamışsa da, çatışmaların yoğunluğunun bu derecede detay bilgi verilememesine sebep olduğu düşünülmektedir. Aşağıdaki liste 9 Mayıs 1915'ten 10 Haziran 1915'e kadar olan devreyi kapsamaktadır. Bu dönem içinde özellikle Mayıs ayı, 14. Alay için çok zorlu günlerin yaşandığı bir süreci içermektedir. 14. Alay bu süre zarfında Arıburnu'nda Bombasirt'i'ndeydi. 1 Mayıs'ta büyük kayıp vermiş olan 14. Alay, 9-14 Mayıs arasındaki çatışmaları atlattı, 19 Mayıs taarruzunda yine büyük kayıp vermiş ancak hemen akabinde 29 Mayıs lağım taarruzunu gerçekleştirmiş durumdaydı³⁷. Bu süre zarfında 19 Mayıs sürecinde yemek kaydı olmayışı ve daha sonraki tarihler için sadece ihtiyat birliği olan 12. Bölük'e ait olan harp ceridesinin bulunması, savaşın yoğunluğuyla harp ceridelerinde verilen bilgilerin niteliğinin değişmesi konusundaki tahminleri doğrular niteliktedir.

Aşağıda tablo halinde aktarılan bilgiler, ceridelerde günlük olayların raporlanması sırasında düz yazı biçiminde yer almıştır. Bazı öğünlerde hiç bir gıda maddesinin adının yazmadığı görülecektir. Bu öğünler için harp ceridelerinde bir kayıt yer almadığından tablolara yansıtılamamıştır. Bunun nedeninin yemek çıkmamasından mı veya sadece kayıt edilmesinin unutulmasından mı kaynaklandığı belirlenememiştir.

³⁵ Ömer Çakır, *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, 2009, s. 70-71.

³⁶ Ömer Çakır, *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, s. 77.

³⁷ Mutlu Karakaya, *Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay*, s. 114-237.

9-15 Mayıs 1915 Arasında 14. Piyade Alayı Yemek Listesi³⁸

Tarih	Sabah	Öğle	Akşam
9 Mayıs 1915	Çay, ekmeç, konserveli pirinç lapası	Zeytin tanesi, üzüm, fıındık, hurma	Etlı pirinç lapası, etli kuru fasulye
11 Mayıs 1915	Çay, konserveli pirinç çorbası	Ekmek, zeytin tanesi, üzüm, fıındık	Etlı kuru fasulye
12 Mayıs 1915	Çay, ekmeç, konserveli pirinç çorbası	Zeytin tanesi, üzüm, fıındık	Etlı kuru fasulye
13 Mayıs 1915	Çay, ekmeç, konserve çorbası	Üzüm, fıındık	Etlı kuru fasulye
14 Mayıs 1915	Çay, ekmeç, konserve çorbası	Zeytin tanesi, üzüm, fıındık	Etlı kuru fasulye
15 Mayıs 1915	Çay, ekmeç, konserve çorbası	Zeytin tanesi, üzüm	Etlı kuru fasulye

23 Mayıs- 10 Haziran 1915 Arasında 14. Alay 3. Tabur 12. Bölük Yemek Listesi³⁹

Tarih	Sabah	Öğle	Akşam
23 Mayıs 1915	-	-	Taze bakla
24 Mayıs 1915	Çay, konserve çorbası	Üzüm	Etlı nohut
25 Mayıs 1915	Çay, konserve çorbası	Fasulye piyazı, üzüm	Etlı fasulye
26 Mayıs 1915	Çay, konserve çorbası	Üzüm, fıındık	Etlı nohut
27 Mayıs 1915	Çay, konserve çorbası	Peynir(?), badem	Zeytinyağlı taze bakla
28 Mayıs 1915	Konserve çorbası	Zeytin, üzüm, çiroz balığı, zeytinyağı, sirke	Etlı fasulye

³⁸ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-4a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-14a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-6; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-17; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-22; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-29.

³⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-002a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-003; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-003a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-004; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-004a.

29 Mayıs 1915	Konserve çorbası	Üzüm, zeytin	Etli fasulye
30 Mayıs 1915	Konserve çorbası	Sardalye balığı, zeytinyağı, sirke, zeytin tanesi, üzüm	-
31 Mayıs 1915	Bulgur çorbası	Üzüm	Bulgur, pirinç, etli lapa
1 Haziran 1915	Konserve çorbası	Ekmek	Bulgur lapası
2 Haziran 1915	Bulgur çorbası	Üzüm	Zeytinyağlı bakla
3 Haziran 1915	Konserve çorbası	Zeytin, üzüm	-
4 Haziran 1915	Konserve çorbası	Üzüm	Zeytinyağlı bakla
5 Haziran 1915	Konserve çorbası	Üzüm	Etli fasulye,ekmek
6 Haziran 1915	Konserve çorbası	Üzüm, ekmek	Zeytinyağlı bakla
7 Haziran 1915	Bulgur çorbası	Üzüm	Kuru bakla
8 Haziran 1915	Konserve çorbası	Ekmek	Kuru bakla
9 Haziran 1915	Zeytinyağlı bulgur çorbası	Üzüm, ekmek	Kuru bakla
10 Haziran 1915	Konserve çorbası	Ekmek	Zeytinyağlı fasulye

Bu listeyi doğrulayan bir bilgiye, 14. Alay Komutanı Ali Rifat Bey'in 24 Mayıs ateşkes günü için 5. Tümen Komutanlığı'na yazdığı rapor aracılığıyla ulaşılmıştır. Bu raporda Ali Rifat Bey aynen yukarıdaki listenin 24 Mayıs'ında yer aldığı gibi askere "sabahleyin çay, konserve çorbası; öğlen fındık, üzüm; akşam etli fasulye, etli nohut" verildiğini bildirmiştir⁴⁰.

Yukarıda aktarılan Vehip Paşa'nın ekmekle ilgili şikayetlerine benzer bir örneğe yine 14. Alay karavanasında rastlanmıştır. 31 Mayıs 1915 günü 12. Bölük'e dağıtılan ekmeğin küflü olduğu görülünce hemen doktora başvurulmuştur. Doktor da bir raporla durumu alaya bildirmiştir⁴¹. Bu durum askerin yemeğinin önemsendiğini, küflü, yenemeyecek durumda olan erzak maddelerinin üst kademelere bildirildiğini göstermesi açısından önemli bulunmuştur. Ayrıca daha önce bahsi geçen ekmeğin yenemeyecek kadar kötü olduğunu aktaran örnekler zıt bir bilgi olarak görülmüştür.

⁴⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:009.

⁴¹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-003a.

Yemek konusunda özellikle belirtilmesi gereken bir başka konu da taarruzlar öncesinde komutanların askere mutlaka sıcak yemek çıkarılmasını sağlamalarıdır. Örneğin 5. Tümen Komutanı Hasan Basri Bey büyük taarruzlardan biri olan 19 Mayıs taarruzu öncesinde yayınladığı tümen emrinde “*askerin gece sıcak yemekle karnı doyurulmalı torbalarına ekmek ve katık, mataralarına su koyulmalıdır*” talimatını vermiştir⁴². Aynı şekilde Cemil (Conk) Bey de 8 Ağustos'ta Conkbayırı'nda taarruz emri verirken “*mümkünse efrada hemen sıcak yemek yedirilmelidir*” maddesini eklemiştir⁴³.

Sonuç

Çanakkale'de savaşın başında askerin besini günde 3.000 kalori olarak belirlenmiştir⁴⁴. Ancak incelenen örnekler aracılığıyla zamanla savaş koşullarının zorlaşması nedeniyle bunun tam olarak uygulanamadığı anlaşılmaktadır. Gerek miktar gerekse çeşit olarak gıda maddelerinin kısıtlanması başlangıçtaki hedeflerden uzaklaşılmasına yol açmıştır. Ancak diğer yandan savaşın en zorlu zamanlarında askere çıkarılmış olan yemek listesi yukarıda gözler önüne serilmiş durumdadır. Bu listede protein, karbohidrat, yağ, şeker olarak bütün besin türlerinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durumda, zaman zaman veya cepheden cepheye değişen uygulamalar olduğu dikkate alınsa bile, listenin “buğday çorbası, ekmek, üzüm hoşafı” üçlüsünden daha iyi ve çeşitli olduğu açıktır. Yukarıda verilen yemek listesindeki tarihlere dikkat edildiğinde savaşın en zorlu günleri olduğu, buna rağmen belli bir standartta, kalori ve besin dengesine dikkat edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca subaylara ve erlere farklı yemek verilmesi, bu iki grup arasındaki sayı farkı nedeniyle doğal görülmelidir. Buna rağmen zaman zaman aynı yemeği yedikleri de tespit edilmiştir. Dolayısıyla bugüne kadar ulaşılabilen belgeler sayesinde Çanakkale Savaşı sırasında askere verilen yemek konusunda olumlu veya olumsuz yönde abartılı yorumlara kaçılmaması gerektiği, savaş ortamında ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kısıtlı imkanlarıyla yapılabilecek olanın en iyisinin yapılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

⁴² ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-028a.

⁴³ ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-049.

⁴⁴ Yavuz Selim Çeloğlu, “Çanakkale Cephesinde 5. Ordunun İaşesi”, (T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013), s. 85-86, 100-101.

Some Evaluations And New Documents About The Ration In The Battle of Gallipoli

Abstract

In this article, one of the most interesting topics of the Gallipoli War, that is the troops meals in the trench, is discussed. A compilation is made on this subject in the direction of the information gathered from memories, diaries, letters and war reports. According to these documents separate meal was served to the soldiers and officers. Officers' meal were cooked by a private cook. The meal was served to soldiers called "karavana". In this study, a list is comprised for karavana by the aid of 14th Regiment's war reports.

Keywords: Gallipoli War, supply, meal, menu, mess.

KAYNAKÇA

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE),
Kol:BDH, Kls:4796, D:3, F:6-1.

ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:008-001a.

ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-002a.

ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-003.

ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-003a.

ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-004.

ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-004a.

ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:009.

ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-003a.

ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-028a.

ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-049.

ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-4a.

ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10 , BN:10-6.

ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9 , BN:9-14a.

ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10 , BN:10-17.

ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10 , BN:10-22.

ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-29.

Çakır, Ömer. *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.

Çanakkale Cephesi'nde Bir Topçu Subayının Günlüğü, Yay. Haz.: Dr. Lokman Erdemir, İsmail Güneş, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, 2014.

Çalışlar, İzzettin. *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, 3.bs., Yay. Haz.: İzzettin Çalışlar, İsmet Görgülü, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2007.

- Çanakkale Cephesinde Bir Müderris: Abdullah Fevzi Efendi, Yay. Haz.: Ali Osman Koçkuzu, İstanbul, İz Yayıncılık, 2010.
- Çeloğlu, Yavuz Selim. *Çanakkale Cephesinde 5. Ordunun İlaşesi*, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2013.
- Ege, Abidin. *Çanakkale, Irak, İran Cephelelerinden Harp Günlükleri*, Yay. Haz.: Celali Yılmaz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Erdemir, Lokman. *Fotoğraflarla Çanakkale Savaşları*, İstanbul, TBBD Yayınları, 2008,
- Fasih, Mehmet. *Kanlısirt Günlüğü: Mehmet Fasih Bey'in Çanakkale Anıları*, Yay. Haz.: Murat Çulcu, İstanbul, Denizler Kitabevi, 2006.
- Gelibolu Mektupları, 1912-1915: Ruhum, Sevgili Beyim*, Yay. Haz.: Fikret Yılmaz, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Gücüyener, Şükrü Fuad. "Birinci Dünya Savaşında Tanıdığım Kahramanlar", *Çanakkale Hatıraları*, C:3, Yay. Haz.: Metin Martı, İstanbul, Arma Yayınları, 2003.
- İşcen, Yetkin. *Şu Boğaz Harbi Nedir? Çanakkale*, Ankara, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Karakaya, Mutlu. *Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay*, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2017.
- Keskin, Özgür. *Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri*, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Malzeme Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.
- Mühlman, Carl. *Çanakkale Savaşı: Bir Alman Subayın Anıları*, bs.9, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.
- Naci, İbrahim. *Allahaismarladık: Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü*, Yay. haz.: Lokman Erdemir, Seyit Ahmet Sılay, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013.
- Şakir, Kazım. *1915 Gelibolu Harbi Günlüğü*, Haz.: İ. Bahtiyar İstekli, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2015.
- Tekşüt, , İrfan; Ökse, Necati. *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)*, C:V, K:III, Ankara, Genelkurmay Personel Dairesi Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Temizkanlı, Hasan Cevdet. *Kıyamet Koptuğunda: Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü*, Haz.: Mutlu Karakaya, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2015.
- Tevfik Rıza Bey. *Çanakkale Günlükleri (15 Kasım 1914- 18 Şubat 1916): Bir Sivil Gözüyle Çanakkale*, Yay. Haz.: V. Türkan Doğruöz, Yasemin Yücetürk, Raşit Gündoğdu, Kırklareli, Kırklareli Üniversitesi, 2012
- Yiğitgüden , Remzi; Saral, Muhterem; Hallı, Reşat. *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915)*, C:V, K:II, Ankara, Genelkurmay Personel Dairesi Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.

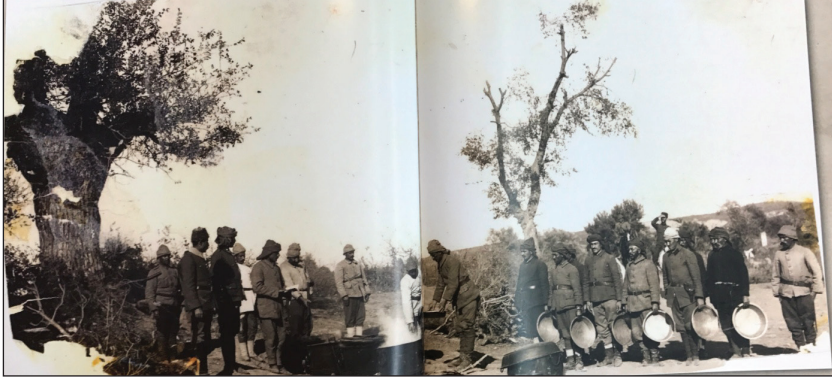
Ek-2: ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-002a. Bu Harp Ceridesinde düşmanla olan çarpışmalar, şehit ve yaralı sayıları, hava durumu gibi bilgiler aktarılırken son üç paragrafta 23-24-25 Mayıs 1915'te (10-11-12 Mayıs 1331) verilen yemekler bildirilmiştir.

ملاحظات	وقایع	تاریخ	ملاحظات
	<p>5</p> <p>هنگامه در شب در کلبه حیدر علی کوزا آمد باغی عشب خورید مذکور وقت که در دیوچه اولی در نیم شب تمام با خفته نزل ایستاد دست در مقابل او در دهه دیوچه کلبه در سردی تمام آورد روز خفته شدی از دیوچه کلبه در سردی تمام آورد خفته ای در دیوچه کلبه</p>	ایرین	۱۳۳۱ ۱۳۳۱ ۱۳۳۱
	<p>صباحی در سقیه بزم آمد اول ایرود در دیوچه کلبه مردم در کلبه کلبه در سردی کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه در وقت شب بویید</p>	ایرین	۱۳۳۱ ۱۳۳۱ ۱۳۳۱
	<p>یک صبح در کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه روز در دیوچه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه بویید با کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه مردم در کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه وایر - کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه</p>	ایرین	۱۳۳۱ ۱۳۳۱ ۱۳۳۱
	<p>بویید با کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه ایرین در کلبه</p>	ایرین	۱۳۳۱ ۱۳۳۱ ۱۳۳۱
	<p>بویید با کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه کلبه ایرین در کلبه</p>	ایرین	۱۳۳۱ ۱۳۳۱ ۱۳۳۱

Ek-3: ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-028a. Beşinci Tümen Komutanı Hasan Basri'nin 19 Mayıs taarruzu öncesinde verdiği Fırka Emri'nin 7. Maddesinde askerin sıcak yemekle doyurulması, torbalarına ekmek ve katık, mataralarına da su konulması emri yer almıştır.

ایلامات	وقوعات	اقامت محالی	تاریخ وقت ساعت
	<p>۷- اوزارک بویجه حجابیه بیکه خایط طورویسی طوریکنسه ایلنک دفاقیه دویطه رینه هو قدری افراد هایلطین و فوطیز اریسی حایلطه شرط واداره سیم کبی سیکه اوزارک ده بولونیه لایند</p> <p>۸- بقوه شیکه ره حال اهلنسه خارجه ۹- نالعیق قشقات جورانداری لندی قطره ناشده بولونیه هم مارونانسه خرم اتمال اولهجه صورتیه انساب شادوخ حله امدی تعلیم طهریه</p> <p>۱۰- به بایده هبال دونه لایسه بصدورینه برلاف سیمی و خدیق خاترق صیقل</p> <p>موتیلع ۱۱- دسقل باریجه اوزارک</p> <p>عما تکلم بویه سومات حریکون</p> <p>سیمی و خدیق خاترق صیقل</p>		
	<p>سیمی و خدیق خاترق صیقل</p> <p>جهیزیه کتیلک آتشی صلعه ایله آتشی خقیقده ای اویس اوزاری کین دکنده آتشی بایه بفاصله ایتوب بولورکیشی ایلکده آتشی خقیقده کتیلک صلغ بفاصله ایتوب اوده دریشی اولی جهیزیه هبال کتیلک آتشی دوام ایتوب</p> <p>عما تکلم بویه سومات حریکون</p>		<p>۶/۴ ۵۵/۱۰</p>

Ek-4: Yetkin İşcen, *Şu Boğaz Harbi Nedir? Çanakkale*, Ankara, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 170-171.

Ek-5: Yetkin İşcen, *Şu Boğaz Harbi Nedir? Çanakkale*, s. 216.

Ek-6: Yetkin İşcen, *Şu Boğaz Harbi Nedir?* Çanakkale, s. 220.

